

С.МАҲКАМОВ, Ш.ҚОСИМОВА

ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ (ТОЧИКӢ)

КИТОБИ ДАРСӢ БАРОИ

СИНФИ ХІ

Душанбе – 2010

ББК – 81.2 тоҷик (Я72) + 74.261.5
М-47

С.Маҳкамов, Ш.Қосимова. Забони давлатӣ (тоҷикӣ):
Китоби дарсӣ барои синфи XI - Душанбе: «Сомон-имкон»,
2010. - 154 с.

Ҷадвали истифодаи иҷоравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

ДАРСИ 1

ТАКРОРИ МАВЗУЪҲОИ ГУЗАШТА

Машқи 1. Матнро хонед. Исмҳои хосро ба як сутун ва исмҳои чинсро ба сутуни дигар нависед.

НАҚЌОРИ

Аҷаб хурсанд мешавам, чун пеш назар мебинам мардони саховатмандро, ки наққориро ҳадафи зиндагонии худ қарор додаанд.

Сухан дар бораи сардори ширкати «Садам» Исматулло Саидов, сарвари генералии муассисаи «Сугдиён» Аваз Назаров, сардори фирмаи «Нур» Нурулло Усмоилов, сардори ҳазинаи хайрияи «Сарпараст» Маҳмудҷон Муродов ва дигарон меравад, ки ҳотамона амал намуда кӯмакҳои моддӣ ва маънавии худро ба бечорагону дармондагон, хонаҳои یتимону бепарасторон, нафақахӯрон, мактабу муассисаҳои илмӣ фарҳангӣ дарег намедоранд.

Намуна:

Исми хос:

Исматулло Саидов

Исми чинс:

сухан, сардор

Машқи 2. Ибораҳои ҳар ду қаторро нависед. Ба маънои асли ва ё маҷозӣ омадани онҳоро шарҳ дода, тарҷума намоед:

бинои сафед

боми хона

бели оҳанин

лаҷоми асп

тиллои сафед

боми ҷаҳон

интизоми оҳанин

лаҷоми сухан

БОЗИИ ЗУДЁБАК

Ба калимаҳои сутуни якум аз сутуни дуюм антоними (мутақодӣ) мувофиқ интиҳоб намуда, нависед:

доно
торик
тунук
фоида
ханда
чап
шарқ
сахар

шом
гарб
рост
гирия
зарар
гафс
равшан
нодон

Намуна: сахар – шом

СУПОРИШ: 1. Аз чумлаи зер шумораро бо ҳарф нависед.

ОЁ МЕДОНЕД?

Тимсоҳ 300 сол умр мебинад.

КОРИ МУСТАКИЛОНА:

1. Ба расми зерин ном гузошта, як чумла тартиб диҳед.

2. Онро тарчума намоед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
такрор	повторение	такрор
саховатманд	щедрый, великодушный	саховатманд
ҳадаф	цель	мақсад
бом	крыша	том
бел	лопатка	бел
асп	лошадь	от
лачоми асп	лошадиная уздечка	отнинг югани
торик	темно	қоронги
тунук	тонкий	ингичка, юпка
шом	вечер	шом

умр	жизнь	умр, ҳаёт
расми зерин	данный рисунок	қуйидаги расм
ном	имя, название	от, исм
тартиб додан	систематизировать, составлять	тартибга қиритиш
тимсоҳ	крокодил	тимсоҳ
тарҷума	перевод	таржума

ДАРСИ 2

ТАКРОРИ МАВЗУЪҲО

Машиқи 3. Матнро ҳонед, фикратонро шифоҳӣ баён кунед. Исмҳоро нависед.

ВАТАН – МОДАР

Ватану Модар ҳаммаъно ва ҳамрадифанд. Инсон як Модар ва як Ватан дорад. Бехуда ин ду калимаро дар паҳлӯи якдигар наменависанд. Ба қадри Модар расидан маънои онро дорад, ки ба қадри Ватан бирасед.

Ватан он ҷост, ки хуни нофи шумо мерезад, дар он ҷо нашьунамо меёбед, барои ободияш мекушад.

Ватан яктост, ҳамчунон ки Модар яктост. Ҳама Ватанро ҳамчу Модар дӯст медоранд. Шоири халкии Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Рӯдакӣ Лоик Шералӣ дар яке аз рубоҳои дар васфи Ватан эҷодкардааш мефармояд:

Ёрон ҳама ҷо, вале Ватан дар як ҷост,
Ҳар санги Ватан мисоли ҳайкал зебост.
Олам ҳама ҷо азиз, лекин бар ман
Модар яктост, Тоҷикистон яктост.

Намуна: Ватан, Модар...

Машиқи 4. Матнро нависед. Ба зери феълҳо ду хати рост кашед.

Устод Мирзо Турсунзода, ки яке аз муборизони сулҳ буд, қисми зиёди ҷаҳонро гаштааст. Ӯ китъаҳои Амрикову Африко ва Осиёро Урунро дида буд. Дар бехтарин меҳмонхонаҳои кишварҳо мезист. Бо вучуди ин ёду ҳаёлаш ҳамеша бо Ватан банд буд. Шоири бузург бо Ватани ҳеш мефаҳрид ва бо ёди он мезист. Вай дар ҳама ҷо аз ҳавои Ватан нафас мекашид, садои онро мешунид, овози рӯдҳояшро ҳис мекард:

Ватан, дар ҳар кучо омад ба сар фораи ҳавои ту,
Ман аз он сӯи укёнос бишнидам садои ту.
Агарчи дар миён тӯфону мавҷи баҳрҳо буданд,
Валс омад ба гӯши ман садои рӯдҳои ту.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Мисолҳоро ба ғалат ҳонед ва нависед. Имлои нумеративҳоро азхуд кунед.

а) ду нафар → талаба
→ донишҷӯ
→ ҳамсинф

б) панҷ дон → китоб
→ қалам
→ дафтар

в) се сар → гӯсфанд
→ гов
→ буз

ОЁ МЕДОНЕД?

– Шаҳрванди 7-миллионаи Ҷумҳурии Тоҷикистон кист?
– 13 августи соли 2006 дар таваллудхонаи рақами якуми шаҳри Душанбе писаре ба дунё омад, ки номи ӯро Фаридун гузоштанд. Падараш Файзалии Мӯсо, модараш Мӯнисаи 27-сола буд.

СУПОРИШ:

1. Дар зери шумораҳо хат кашед.
2. Ҷавоб диҳед, ки соли 2009 аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ қадар буд?

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
ҳаммаёно	однозначные слова	бир маъноли сўз
қадри модар	цена матери	она қадри
яктост	единный	ягона
хуршед	солнце	қуёш
кишвар	край, страна	диёр
имло	правописание	имло
нафар	лицо, личность	нафар
дона	штук	дона
сар	голова, начало	бош
шахраванд	житель города, гражданин	шаҳар фуқароси
бегалат	безошибки	хатосиз
донишчӯ	студент	студент
ғусфанд	баран	қўй
гов	корова	сигир
буз	коза	эчки

ДАРСИ 3

ИНКИШОФИ НУТҚИ МУРАТТАБ

Машиқи 5. Матиро нависед.

РОҲИ АБРЕШИМ ВА АТЛАСИ ХУЧАНД

Роҳи абрешим, ки чандин давлатхоро бо ҳам мепайваст, асосан, аз байни қаламрави Тоҷикистони имрӯза – Хучанди бостонӣ мегузашт. Ба он қорвоқҳои пурбор ҳатман ворид мешуданд. Шояд аз ҳамон замони бошад, ки атласи Хучанд ҳамчун маҳсули дастони муъҷизаофарини хунармандон овозаҳо дошт.

Бозаргонии атласи нафиси Хучандро ҳамчун тӯҳфа меҳариданд.

СУПОРИШ:

1. Ба зери калимаҳои сохта ва мураккаб як хат кашед.
Мисол: *қаламрав* – *қалимаи мураккаб*, ...
2. Мазмунӣ матнро нақл намоед.
3. Ҷумлаи охириро тарҷума кунед.

Машиқи 6. Матнро ифоданок хонед.

ҶАНГ БО ХИРС

Ҷўпон Маҳмуд Шукӯров хангоми дар кӯҳсор ҷаронидани ғўсфандон ба хирс дучор шуд. Хирс дар байни рамаҳо даромада, ғўсфандонро беқарор мекард. Сағҳо ҳам ба вай наздик шуда наметавонистанд, зеро хирс хеле бадҳайбат буд.

Ҷўпони далер ба зудӣ аз ходиса хабардор шуда, ба хирс ҳучум кард. Вай бо асои худ ба фарқи сари он зад. Хирс аз зарбаи ҷўб хеле ғаранг шуда бошад ҳам, ба ҷўпон ҳучум кард. Дар байни хирс ва ҷўпон ҷанги тан ба тан сар шуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ҷўпон дар кӯҳсор ба чӣ дучор шуд?
С кем встретился постух в горах?
Ҷўпон тоғда нимага дуч келди?
2. Сабаби ғўсфандонро беқарор кардани хирс дар чист?
3. Барои чӣ сағҳо ба хирс наздик шуда наметавонистанд?
4. Чаро ҷўпон ба хирс ҳучум кард?
5. Ба фикри шумо, дар ҷанги тан ба тан ҷўпон ва хирс кӣ ғолиб меояд? Чаро?
6. Исмҳои матнро нависед.
Выпишите из текста существительное.
Матндан отга доир сўзларни кўчириб ёзинг.

Машиқи 7. 1. Ба саволҳои хаттӣ ҷавоб диҳед:

Дар шаҳри Душанбе боғи ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ кай ва ба муносибати чӣ кушода шуд?

2. Ба калимаҳои зерин савол гузошта, онҳоро тарҷума кунед:

Модар, китоб, Ватан, нон, гурба, хонандагон.

БОЗИИ ТЕЗЁБАК:

Кадам ҳиссаи калима дар зери замин пинҳон аст?

ОЁ МЕДОНЕД?

Соли 2009 Соли бузургдошти Имоми Аъзам эълон гардида буд. Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон фармудааст:

– Имрӯз замоне фаро расидааст, ки андешаҳо ва ақоиди каломии Имоми Аъзам мавриди омӯзиш ва баррасии амиқу ҳамаҷониба қарор гиранд.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
роҳи абрешим	шёлковый путь	ипак йўли
қаламрав	территория	худуд
қорвоқҳои пурбор	караван с вечами	юкли қарвон
бозаргондон	купцы	савдогарлар
ҳиссаи калима	часть слова	сўз қисми
муносибат	отношение	муносибат
калимаҳои сохта ва мураккаб	производные и сложные слова	сохта ва мураккаб сўзлар

ДАРСИ 4

КОРИ АМАЛӢ (Диктанти санҷиш)¹

---

¹ Миқбаъд доир намудани қорҳои амалӣ – диктант, нақли хаттӣ ва иншо ба салоҳиди омӯзгор вобаста мегардад.

ДАРСИ 5 ИБОРА ВА ҶУМЛА

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Ду ва зиёда калимаҳои мустақил, ки яке ба дигаре тобеъ гардида, маъноро пурра менамоянд, ибора ном доранд: хона – хонаи калон, хондан – китоб хондан.

Ибора аз калимаҳои асосӣ – муайяншаванда ва муайянкунанда сохта мешавад: Ҳавои соф, либоси зебо, тез хондан.

Машиқи 8. Калимаҳои асосии зеринро истифода бурда ибора тартиб диҳед.

Дарахт, мева, дӯст, хондан, синф, дидан, навиштан, коса.

Намуна: Коса – косаи чинӣ.

Машиқи 9. Ибораҳоро дуруст нависед ва тарҷума кунед.

нон	торик
бод	сиёҳ
мавиз	равшан
гул	болаззат
хона	форам
кӯҳ	хиштин
иморат	лола
шаб	баланд

Намуна: Шаби торик, ...

Машиқи 10. Матнро нависед, дар зер ибораҳо хати рост кашед.

1. Қуллаи баландкӯҳи Дарвоз (дар ҷануби Помир) соли 1958 ба муносибати 80-солагии устод Садриддин Айнӣ ба номи ӯ гузошта шудааст.

ЧУМЛА

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Мо фикрамонро бо чумла ифода (баён) мекунем. Ман вазифаи хонагиро иҷро намудам.

Гуруҳи калимаҳос, ки бо ҳам алоқаманд шуда, як фикри томо ифода мекунанд, чумла ном доранд.

Дар охири чумла аломатҳои гуногуни китобат гузошта мешаванд. Чунончи, баъди чумлаи хабарӣ – аломати нуқта (.), баъди чумлаи саволӣ – аломати савол (?) ва баъди чумлаи хитобӣ – аломати хитоб (!) мегузоранд.

Машиқи 11. Мутобиқи саволҳои пахшаи зерин 2 чумла тартиб диҳед.

Сараъзоҳои чумла		Аъзоҳои пайрави чумла
Мубтадо	хабар	саволҳо
кӣ?, чӣ? киҳо?, чиҳо?	чӣ кор кард? чӣ кор мекунад? чӣ кор мекунанд? чӣ кор карда истодаанд?	чӣ хел?, чӣ гуна? киро?, чиро? ба кӣ?, ба чӣ? кай?, чӣ тавр?, чӣ тарз?

Намуна: 1. Хонандагон ба мактаб барвакт омаданд.
2. ...

Машиқи 12. Калимаи «забон»-ро таҳлили фонетикӣ намоед.

СУПОРИШ:

Чумлае гӯед, ки калимаи «забон» дошта бошад.

Намуна:

«Забон хишти аввалини кохи миллат аст»

Эмомалӣ Раҳмон

Машиқи 13. Нақро хонед. Дар сархати аввал калима, ибора ва чумлаҳоро муайян кунед.

ЛАКЛАК

Лаклак паррандаи калончусса аст. Минқору гардану пойҳояш дарозанд. Думаш доирашакл ва ниҳоят рости дароз аст. Болҳояш низ пахну дарозанд ва барои дуру дароз парвоз кардан мувофиқанд. Панҷаҳояш кӯтоҳу пардапӯш, похунҳояш басс тезанд. Ранги пару болаш сиёҳу сафед аст.

Лаклак қобилияти сурудан надорад. Ҳангоми парвоз сару гардан ва пойҳои худро гун намекунад, балки меёзнад.

Дар олам ҳабдах намути лаклакҳо мавҷуданд. Дар Тоҷикистон ду намуд – лаклакҳои сафед ва сиёҳ зиндагӣ мекунанд.

Маскани лаклаки сафед найзорони соҳили дарёҳост. Шоҳнари вай сиёҳ, минқору пойҳояш сурх, дар атрофи чашмаш доирачаи сурхтоб дорад.

Лаклаки сиёҳ нисбат ба лаклаки сафед хурдтар аст. Пару болаш сиёҳ, пати сару тахтапушташ сиёҳи сабзтоб аст. Парҳои зер бағалаш сафед, минқору пойҳояш сурх, чашмонаш бӯрранг аст. Атрофи чашм ва манаҳаш пат надорад.

Лаклаки сиёҳ асосан паррандаи кӯхист. Дар байни харсангу камари кӯҳҳои баланд лона месозад. Ҳар ду намути лаклакҳо ҳам 3-5 дона тухм гузошта, дар 30 рӯз ҷӯча мебароранд. Ҷӯчаҳояшон дар 70 рӯз паррончак шуда, ҳамроҳи волидони худ барои зимистонгузаронӣ ба мамлакатҳои гарм pariда мераванд.

Ғизои лаклакҳои сафед ҳашароту гӯкҳост. Лаклакҳои сиёҳ моҳиро ҳам дӯст медоранд.

Имрӯз дар кишвари мо лаклакҳо хеле кам мондаанд. Хусусан лаклакҳои сиёҳ басс подиранд. Бинобар ин онҳоро муҳофизат кардан зарур аст.

Ислом Абдусаломов

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
бод, шамол	востер	шамол

иморат	здание	иморат
кулла	вершина	чўққи
хишт	кирпич	ғишт
хоси миллат	свойство нации	миллатга хос
ифтихор	слава, гордость	ифтихор
лаклак	аист	лайлак
минқор	клов	тумшук
қобилият	способность	қобилият
маскан	место жительства	турар жойи, яшаш жойи
ғизо	пища	озик, овқат
нодир	редкий, редкость	нодир, ноёб

ДАРСИ 6

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

АБДУРАХМОНИ ҚОМӢ

Қомӣ
(1414-1492)

Номи асосии ӯ Абдурахмон, лақабаш Нуриддин буда, бо таҳаллуси Қомӣ дар тамоми дунё машҳур гардидааст.

Нуриддин Абдурахмони Қомӣ 7 ноябри соли 1414 дар яке аз деҳаҳои вилояти Қом таваллуд ёфтааст. Падар ва бобои Қомӣ мардони бофазлу дониш буданд. Қомии 11-соларо аз Қом ба Ҳирот меоранд.

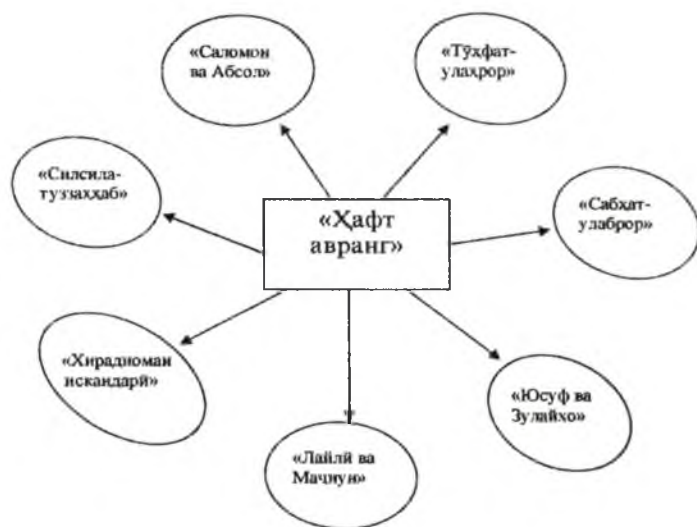
Падараш Низомиддин Аҳмад ба писараш илми замонаро омӯзонидаст. Қомӣ дар Ҳирот дар мадрасаи Низомия таҳсил менамояд. Ӯ аз хурдӣ зеҳни тез ва ақли расо дошт. Бо як бор хондан моҳияти масъаларо дарк мекард, ки аз ин устодон дар ҳайрат буданд.

Дар синни 23-солагӣ Қомӣ ба шаҳри Самарқанд меояд. Дар ин ҷо аз Қозизодаи Румӣ илмҳои ҳисоб, риёзиёт ва нучум меомӯзад.

Соли 1453 боз ба Ҳирот меояд. Абдурахмони Ҷомӣ дар ҳаёти худ 7 бор ба сафар баромада, шаҳрҳои Самарқанд, Тошқанд, Фаробу Марвро тамошо кардааст. Ў Мақка ва Мадинаро зиёрат карда, соли 1473 ба Ҳирот меояд. Шогирди бехтарини ӯ шоири ўзбекзабон Алишер Навоӣ буд. Онҳо дӯстони наздик буданд. Ҷомӣ 9 ноябри соли 1492 дар Ҳирот аз олам ҷашм мепӯшад.

Абдурахмони Ҷомӣ олим, мутафаккир, шоир, нависандаи барҷастаи халқи тоҷик буда, дар осмони илму адаби асри XV монанди як ситораи дурахшон ҷилва менамуд.

Мероси адабии Ҷомӣ

Ҷомӣ 50 соли ҳаёти худро ба офаридани асарҳои илмӣ ва бадеӣ бахшидааст.

Аз Ҷомӣ беш аз 46 асар, аз ҷумла, се девон, «Ҳафт авранг» (ибораат аз 7 маснавӣ), «Баҳористон», «Ҷиҳил ҳадис» ва ғайраҳо боқӣ мондаанд.

Дар эҷодиёти Ҷомӣ ғазал ҷойи махсусро ишғол менамояд. Ғазалҳои ӯ ба мавзӯҳои ишқ, ватан, табиат, баҳор ва ғайра бахшида шудаанд.

Асари калонтарини Абдурахмони Ҷомӣ – «Ҳафт авранг» аз 7 дoston иборат аст.

1. «Силсилатуззаҳаб» («Занҷирҳои тиллоӣ») иборат аз 6195 байт аст. Ин маснавӣ масъалаҳои наққориро дар бар гирифта, дар байни солҳои 1468-1485 навишта шудааст.

2. «Саломон ва Абсол» достони ишқӣ буда, соли 1480 ба анҷом мерасад. Аз 1110 байт иборат мебошад.

3. «Тӯҳфатулаҳрор» доир ба пайдоиши оламу офариниши одам баҳс мекунад. Соли 1481 навишта шуда, аз 1712 байт иборат аст.

4. «Сабҳатулабзор» («Донаҳои наққорон») аз 40 боб иборат буда, соли 1482 таълиф ёфтааст. Ба мавзӯҳои наққорӣ ва адолатпарастии шохон бахшида шудааст.

5. «Юсуф ва Зулайхо» достони ишқӣ буда, соли 1483 навишта шудааст. Он 4000 байтро дар бар мегирад.

6. «Лайлӣ ва Мачнун» низ достони ишқист. Он аз 3860 байт иборат буда, соли 1484 ба итмом мерасад.

7. «Хирадномаи исқандарӣ» ба қорномаҳои Искандар бахшида шуда, соли 1485 ба охир расидааст. Достон аз 2315 байт иборат аст.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
илми замон	наука эпохи	замона илми
олим	учёный	олим
мероси адабӣ	литературное наследие	адабий мерос
наққор	добродетель	эзгулик, яхшилик
суханвар	красноречивый	гапга чечан, гапга уста

ДАРҶИ 7

ҚИРОАТИ ПОРЧАҲОИ НАЗМ

Машиқи 14. Матнро қироат кунед.

Абдурахмони Ҷомӣ нисбат ба омӯзгор ҳалим ва меҳрубон аст.

– Қадри муаллим аз падар ҳам зиёдтар аст, – меғӯяд ӯ, – чунки муаллим ба шогирд таълим медиҳад, касбу ҳунар меомӯзад, бахту саодат мебахшад. Ба ин маънӣ шоир мефармояд:

Агар дар ҷаҳон набвад омӯзгор,

Шавад тира аз беҳирад рӯзгор!

Абдурахмони Ҷомӣ омӯхтани илму маърифат ва азбар намудани онро тавсия медиҳад:

Тоҷи сари ҷумла ҳунарохост илм,

Кулфкушои ҳама дархост илм.

Ҷомӣ китобро аниси кунҷи танҳой ва фуруғи субҳи доноӣ ҳисобида, устоӣ бемузду миннат мешуморад:

Аниси кунҷи танҳой китоб аст,

Фуруғи субҳи доноӣ китоб аст.

Бувад бемузду миннат устоде,

Зи дониш бахшадат ҳар дам кушоде.

СУПОРИШ:

Калимаю таъбирҳои «беҳирад», «кулфкушо», «фуруғи субҳи доноӣ» ва «бемузду миннат»-ро чӣ тавр мефаҳмед, шарҳ диҳед.

Маиқи 15. Дар асарҳои Абдурахмони Ҷомӣ латифаҳои зиёди халқӣ истифода шудаанд. Масъалан, дар «Баҳористон» латифаи «Аз мурдаҳо шарм мекунам» ба таври зайл омадааст:

– Табибиро диданд, ки ҳар гоҳ ба ғӯристон мерасид, рӯяшро бо ҷодаре мепӯшид.

Сабаби онро суол карданд. Гуфт:

– Аз мурдагони ин ғӯристон шарм медорам, ки бар ҳар кӣ мегузарам, зарбати ман хӯрдааст ва дар ҳар кӣ менигарам, аз шарбати ман мурдааст.

СУПОРИШ:

Аз мазмуни ин латифа хулоса бароред.

Маиқи 16. Матнро нависед ва тарҷума кунед.

Абдурахмони Ҷомӣ дар хусуси покии сухан ва сухандонию суханфаҳмӣ гуфтааст:

Сухан аз арши барин омадааст,

Баҳри покони ба замин омадааст.

Машқи 17. Мазмуни пандҳои зеринро тарҷума карда, барои тақвият мисолҳо оред.

1. Дар суҳан бо падару модар оҳиста бош.
2. Ба хизмати кардаат миннат макун.
3. Сад бор чен карда, як бор бур.
4. Забонро аз гуфтори бад нигоҳ дор.

СУПОРИШ:

Пандҳои гуногунмазмуни бузургонро азҳуд намоед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
назм	поэзия	назм
беҳирад	безрассудный, без разума	ақлсиз
анис	спутник	хамроҳ
фурӯғ	светлый	ёруғлик
гӯристон	кладбище	қабристон
мурдагон	мертвые	марҳумлар
покии суҳан	чистота слова	суз нафислиги
суҳанронӣ	выступления	гапириш
оҳиста бош	будь осторожен	эҳтиёт бўл
чен кун	мер. измеряй	ўлчагин
бур	реж	кесгин
забон	язык	тил
гуфтори бад	плохое слово	ёмон суз

ДАРСҲОИ 8-9

ИНКИШОФИ НУТҚ. СУЛҲУ АМНИЯТ ВА ДӯСТИИ ХАЛҚҲО

Машқи 18. Шеърро ифоданок хонед.

СУРУДИ СУЛҲ

Менависам ман суруди сулҳро бо хуни дил,
Бо тапиданҳои беороми рӯзафзуни дил,

То яроқи тез гардида ба дасти дӯстон
 Ҷангҷӯёро кунад шармандаи рӯйи ҷаҳон;
 Дӯстони сулхро то бахшад он илҳоми нав,
 Минбари нав, путқи нав, аз фатҳи нав пайғоми нав.
 Сулҳу амният таваллуд ёфт чуи дар мулки ман,
 Дӯст медорем онро мо ба монанди Ватан...
 Сулҳ монанди кабутар аз кафи милёнҳо
 Дӯстони хориҷӣ наравоз дорад дар фазо.
 Сулҳ бо имзои моҳо – мардумони фатҳёб
 Менамояд ҷақнаҳои ҷангҷӯёро хароб!

Мирзо Турсунзода

СУПОРИШ:

1. Дар ин шеър сухан дар бораи чӣ меравад?
2. Дар назари шумо, сулҳу амният чӣ маънӣ дорад?
3. Калимаҳои «дил», «дӯстон», «кабутар» ва «мардумон» кадом ҳиссаи нутқанд? Калимаҳои «бесором», «рузафзун», «шарманда» чӣ?

Машиқи 19. Матиро ифоданок хонед.

Фирдавсии бузургвор навиштааст:

Ҷуз аз ошғӣ мо набишем рӯй,
 На воло бувад мардуми ҷангҷӯй.

Мохи ноябри соли 1992 дар кишвар оташи ҷанги шаҳрвандӣ, ки потавонбинон бар гардани ҳалқи мо бор карда буданд, алаҳга мезад. Ҳалқи озоишта намедонист, ки чӣ кор кунад.

Ана, ҳамин рӯзҳо дар шаҳри бостонии Хучанд, иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ баргузор ва дар он фарзанди ватандӯсти кишвар Эмомалӣ Раҳмон сарвари давлат – Раиси Шӯрои Олӣ интихоб шуд. Ваъдаи аввали ӯ «Мо як мақсад дорем – дар Тоҷикистон барқарор кардани сулҳ» буд.

– Ҷони ҷавониамро ба ғаравмемонаму аз ин роҳ намегардам! – посух меод сарвари давлат.

11-уми декабри соли 1996 саҳифаи навбатии таърихи тоҷикон бо ҳарфҳои заррин сабт ёфтааст. Сулҳу салоҳ баста шуд. Ҳамон солҳо Дабири кулли Созмони Миллалӣ Муттаҳид Кофе Анан қайд кард: «Тоҷикистон дар ҳалли муносибатҳои дохилӣ барои

бисёр мамлакатҳои дигар намунаи беназир армуғон овард».

Ин ҳамма меҳнати инсондӯстонаи сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон буд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Калимаи *нотавонбинон*-ро чӣ тавр мефаҳмед?
Как вы понимаете слово *ненавистники*?
Бахил сӯзи қандай тушунасиз?
2. Холо Тоҷикистонро чанд давлати дунё мешиносад?
3. Дар Душанбе кадом давлатҳои ҷаҳон сафоратхона кушодаанд?
4. Мазмуни матнро нақл кунед.

Машқи 20. 1. Шеърро ифоданок хонед. Ибораҳоро нависед.

Ќумла олам дар раҳи Ваҳдат агар ҷун таи бувад,
Тоҷикистон, то ҷаҳон бокист, ҷони Ваҳдат аст.
Офтоби дӯстӣ з-ин мулк биёмояд тулуъ,
Ҳамчу нони тоҷикӣ болои хони Ваҳдат аст.
Роҳ бикшодем андар синаи қўҳу камар,
Ин тавоноӣ ҳам аз зўру тавони Ваҳдат аст.

2. Ҷавоби ҷистонро ёбед.

Агар забонаш донӣ,
Рози ниҳонаш хонӣ,
Бе таъсират намонад,
Ба мақсадат расонад.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
сулҳ	мир	тинчлик
ваҳдат	единство	бирдамлик
ҷовидон	бессмертный	абодӣ
нотавонбинон	ненавистники	бахиллар
сафоратхона	посольство	элчихона
ҷор ҳарф	четыре буквы	гўрт ҳарф
босафо	ясный	мусаффо

ДАРСИ 10

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 11

ИНКИШОФИ НУТҚ

Машиқи 21. Матиро нависед.

Гули гулобӣ

Дар рӯ ба рӯи дариҷаи мо ду гулбутта буд, ки яке – гули сафед, дигаре – гули гулобӣ. Ман пеш аз баромадани офтоб ба назди он гулбуттаҳо рафтам. Ҳар дуи онҳо ҳам пур аз гулҳои навишукӯфта буданд.

Ранги гули гулобӣ, хусусан дар он вақт, ки донаҳои шабнам ханӯз аз рӯи баргҳои вай напарида буданд, ба назарам бисёр хуш ва бисёр дилкаш намуд.

Ман гули гулобиро барои Ҳабиба муносиб дида, се дона аз вай гирифтам.

Садриддин Айний

СУПОРИШ:

1. Аз мати калимаҳои сохта ва мураккабро ҷудо намуда, дар нақшаи зерин ҷо диҳед:

Калимаи сохта	Калимаи мураккаб
баромадан,	гулоб,

Машиқи 22. Аз таркиби калимаҳои «ғоз», «қамар», «кӯча», «ҷав» ва «моҳӣ» номи ҳарфҳои **ғ**, **қ**, **ӯ**, **ҷ**-ро равшан талаффуз кунед.

Машиқи 23. Калимаҳои зеринро нависед ва тарҷума кунед.

Омӯз, рӯз, Кӯлоб, гӯгирд, имрӯз, қалам, қанд, кулф, мақсад, ғалла, ғам, ғалогула, ғайр аз, Қаҳҳор, дӯстӣ, дастӣ, хонагӣ, бозӣ,

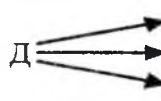
ягонагӣ, чонон, Чомӣ, чамъ, чой, чўча, цумла, ҳар кас, ҳаргиз, ҳамин, ҳамон, Ҳасан

Намуна:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
омӯз	изучай	ўрган
мақсад	цель	мақсад
ғалла	зерно	ғалла
дўстӣ	дружба	дўстлик
чонон	милый	жанон, азиз
ҳар кас	каждый	ҳар ким

БОЗИН ТЕЗЌБАК:

1. Ба ҷойи нуқтаҳо ҳарфҳои мувофиқ гузошта, ба саволҳо ҷавоб диҳед.

Д ..... Аз ӯ ниҳол месабзад (6 ҳарф).
 .... Рафик (4 ҳарф).
 ..... Дар он менависанд (6 ҳарф).

2. Аз ҷама калонтарин ҳиёбони шаҳри Душанбе чӣ ном дорад?

3. Дар он ҳиёбон кадом донишгоҳҳо ҷойгиранд?

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Калимаҳои «шаҳраванд», «соҳибхона» ва «сарзамин»-ро таҳлили морфологӣ намуда, тарҷума кунед.

Машиқи 24. Тезёбак, мусобиқа дар байни ду гурӯҳ

Калимаҳоро нависед, ки бо суффикси «-гӣ» оянд	Калимаҳоро нависед, ки сиффיקси «-вӣ» дошта бошанд
1. Зиндагӣ	1. Дунявӣ
2.	2.
3.	3.
4.	4.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
рӯ ба рӯ	напротив	юзма юз

ниҳол	сажсец	ниҳол
хиёбон	проспект	хиёбон
мусобиқа	соревнование	мусобиқа
чамъ	сумма, итог	қўплик
ҳамин	это, этот	бу, шу
ҳамон	тот	ӯша

ДАРСИ 12

ҶОНИШИН

Машқи 25. Матни «Деҳаи мо»-ро нависед, ба калимаҳои ишорашуда савол гузored ва муайян кунед, ки онҳо ба қойи кадом ҳиссаҳои нутқ омадаанд.

Мо деҳаи хурдакаки худро хеле дӯст медорем. Деҳаи **моро** аз чор тараф кӯҳҳои осмонбӯси сар ба фалак кашида ихота кардаанд. **Шумо** як назар кунед, тобистону зимистон деҳаи мо зебост. Ҳама чӣ бо қолини сабз рӯиш. Ҳар кас ба ин манзара нигарад, лаззат мебарад.

Субҳидам ба гӯши **Шумо** навои кабку булбулон мерасад. Дар поёни **ҳамин** деҳа дарёчаи пурмавҷи Зарафшон ҷорист. **Ин** дарё оби зулол дорад. Кӯҳу дамани **мо** боз ҳам зеботар аст. **Чӣ** қадар деҳаи **мо** зебост!

Намуна: кӣ? – мо, киро? – моро.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

- Шумо ба расми боло чӣ ном мегузоред?
- Как вы называли бы эту картину?
- Сиз бу расмга кандай номлаган булар эдингиз?
- Аз рӯйи ин расм се ҷумла нависед, ки ҷонишини дошта бошад.

Маиқи 26. Шеърро ифоданок хонда, ҷонишинҳояшро нависед.

СУРУДИ БУЛБУЛ

Булбул гайр аз як суруд
Чизи дигар нахонад.
Ин суруд аз ҷӣ хусус,
Касе онро надонад.

Медонам ман, ин суруд
Бошад дар васфи баҳор.
Агар не, аз хонданаи
ӯ кайхо мешуд безор.

Расул Ғамзатов

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

- Дар ҷумла ҷонишин ба ҷойи исм, сифат ва шумораҳо меояд.
- Ҷонишини ашё ва аломати онро номбар накарда, ба таври умумӣ шарҳ медиҳад. Чунончи: Мирзобой Неъмат ном дошт. ӯ ҳавлӣ ва ҷойи истиқомат надошт.

Садриддин Айний

Ҷонишинҳо дар ҷумла ба вазифаҳои гуногун: сараъзо (мубтадо ва хабар) ва аъзоҳои пайрави ҷумла (муайянқунанда, пурқунанда ва ҳол) меоянд.

Аз ҷиҳати маъно ҷонишин 8 ҳел мешавад:

1. Ҷонишини шахсӣ

Шахси танҳо

Шахси ҷамъ

I – ман (гуянда)	мо (моён)
II – ту (шунаванда)	шумо (шумоён)
III – ӯ. вай (гойиб)	онҳо (онон)

2. **Ҷонишини пафсӣ** - таъкидӣ: Худ (худам, худат, худаш)
3. **Ҷонишини саволӣ**: Кӣ?, кӣҳо?, чӣ?, чӣҳо?, кадом?, чанд?, чандум?, чӣ ҳел?, чӣ гуна?, чӣ навъ?
4. **Ҷонишини таъинӣ**: ҳама, ҳар кӣ, ҳар чӣ, ҳар кас, ҳар кадом.
5. **Ҷонишини манфӣ**: ҳеч (ҳеч кӣ, ҳеч чӣ, ҳеч кадом...)
6. **Ҷонишини ишоратӣ**: ин, он, ҳамин, ҳамон, чӣ гуна, ин ҳел.
7. **Ҷонишини номуайяӣ**: кадом, ким-кадом, ким-кӣ, ким-чӣ, ягон ...
8. **Ҷонишини муштарак**: якдигар, ҳамдигар.

Машиқи 27. Муколамаро хонед, ба ҷойи кадом ҳиссаи путк омадани ҷонишинҳои ишоратшударо шарҳ диҳед.

- Бачаҳо, писари Отабой кист?
- **Ман!** – гуфт Хидир пеш баромада.
- Азиз Карим ба назди **вай** рафт.
- **Ту** аз кучой?
- **Ман** аз Қўрғон, муаллим.
- Падари **ту** кист? Чӣ касб дорад?
- Падари **ман** деҳқон аст.

СУПОРИШ:

1. Фаҳмонед, ки ҷонишинҳои **ман**, **ту**, **вай** кадом шахс ва шумораро ифода мекунад?

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Дар забони тоҷикӣ бандакҷонишинҳои шахсӣ ва соҳибӣ низ вучуд доранд:

Танҳо

- Китобам – китоби **ман**
- Китобат – китоби **ту**
- Китобаш – китоби **ӯ**

Ҷамъ

- Китобамон – китоби **мо**
- Китобатон – китоби **шумо**
- Китобашон – китоби **онҳо**

Машиқи 28. Ҷавоби ҷистонро ёфта, нависед, дар зери ҷонишин хат кашед.

Як гиёҳ буридем мо,
Пайдо шуд саду сӣ о.
(?)

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
ҷонишин	местоимение	олмош
мо	мы	биз
шумо	вы	сиз
онҳо	они	улар
ман	я	мен
ту	ты	сен
ӯ (вай)	он (она)	у
ҳар кас	каждый	ҳар киши
ин	это	бу
он	тот	у
киҳо?	кто?	кимлар?
чиҳо?	что?	нималар?
худам	я сам	ўзим
худаш	он сам	ўзи
худат	ты сам	ўзинг
ҳама	все	ҳамма
ҳеч кадом	никто	ҳеч ким
ҳеч чӣ	ничто	ҳеч нараса
ким-кӣ, ким-кадом	кто-то	кимдир
якдигарро	друг-друга	бир-бирини
китобам	моя книга	менинг китобим
китобат	твоя книга	сенинг китобинг
китобаш	его книга	унинг китоби
китобамон	наша книга	бизнинг китобимиз
китобатон	ваша книга	сизнинг китобингиз
китобашон	их книга	уларнинг китоблари
шаҳси 1	1-ое лицо	1- шахс
шаҳси 2	2-ое лицо	2- шахс

шахси 3	3-ое лицо	3- шахс
шумораи танҳо	единственное число	бирликдаги сон
шумораи чамъ	множественное число	купликдаги сон
чонишини саволӣ	вопросительное местоимение	суроқ олмоши
чонишини манфӣ	отрицательное местоимение	инкор олмоши
чонишини ишоратӣ	указательное местоимение	курсатиш олмоши

ДАРСИ 13

ИНКИШОФИ НУТКИ МУРАТТАБ

Майки 29. Матни «Қудрати дастони инсон»-ро нависед, чонишинҳоро ёфта, ба зерин хат кашед, фаҳмонед, ки аз чихати маъно ба кадом хели чонишин мансубанд.

Замину замону бе инсон наметавон тасаввур кард. Чун мо калимаи инсонро ба забон мегирем, меҳнати ӯро пеши назар меорем.

Инсон дорои тафаккур, ақлу фаросат аст, барномаю нақшаҳо дорад, бунёдгари ҳазорон иншоот аст.

Мо мефаҳрем, ки тахти Чамшед; мадрасаю макбараҳои Самарқанду Бухоро, Хучанду Хисору Қӯлоб; сохтмони перӯғоҳои оби Қайроққум. Норақ, Саштӯда; роҳи охани Қӯғонтеппа – Қӯлоб, роҳи мошинагарди Қӯлоб – Қалъаи Хумб – Хоруг – Қулма – Қароқурум; истироятҳои Зумрат,

Хочаобигарм. Шоҳамбарӣ; бунёди қасри «Ваҳдати миллӣ» ва амсоли инҳо шоҳиди кори дастони мову шумост.

Ҳамаи инҳо имрӯз фаъолият доранд, фардои кишвари мову шумо беназир аст.

Машиқи 30. Матни зеринро нависhta, ба забони модарӣ тарҷума кунед.

«Дастӣ одамизод – гул» мақоли машҳури мардуми тоҷик аст. Ҳама кас бовар намаскунад, ки дар баландии зиёда аз 1360 метр аз сатҳи баҳр мо шаҳри зебосро мебинем. Дар маркази он хонаҳои 9 – 16 ошёна бо ороиши ҳозиразамон ва нақшу ниғори аҷоиб комат афростаанд.

ХОЧАОБИГАРМ

Мавзеи Хочаобигарм дар ҷануби қаторкӯҳҳои водии Ҳисор, дар баландии 1860 метр аз сатҳи баҳр воқеъ ғаштааст. Аз соли 1934 ин мавзеёро ҷун табобатгоҳи ҷумҳуриявӣ истифода мебаранд.

Хочаобигармро ду дарёчаи хурд: Обимазор ва Обикаландар, ки аз барфу пирахҳои баландкӯҳҳо ғизо мегиранд, ихота намуда, табиати ин мавзеёро боз ҳам хушобу ҳаво мегиридонанд.

Дар Хочаобигарм 20 ҷанмаи шифобахш, ки гармии онҳо аз 45 то 96 дараҷа мерасад, мавҷуданд. Инчунин буги радиоактивӣ фаввора зада ба касалиҳои дил, рағҳои хунгузар, узвҳои ҳаракат, гурда, меъда, рӯда ва ғайраҳо шифо мебахшад.

СУПОРИШ:

1. Мазмуни матиро нақш намоед.
2. Ду ҷумлаи охирро тарҷума кунед.

Машиқи 31. Истироҳатгоҳҳои Тоҷикистонро нависед:

1. Истироҳатгоҳи Зумрад дар ноҳияи Исфара.
2. Истироҳатгоҳи Хочаобигарм дар ноҳияи Варзоб.
3. Истироҳатгоҳи Чилучорҷашма дар ноҳияи Носири

Ҳусрав.

4. Истироҳатгоҳи Ромит дар ноҳияи Ваҳдат.
5. Истироҳатгоҳи Обигарм дар шаҳри Роғун.
6. Истироҳатгоҳи Гармҷашма дар ноҳияи Иншоим.

7. Истироҳатгоҳи Қаратог дар ноҳияи Шаҳринав.
8. Истироҳатгоҳи Шоҳамбарӣ дар ноҳияи Ҳисор.
9. Истироҳатгоҳи Дӯстӣ дар ноҳияи Қумсангир.
10. Осишгоҳи Истаравшан дар ноҳияи Истаравшан.
11. Табобатгоҳи Шифо дар ноҳияи Исфара ва ғайраҳо.

Машиқи 32. Шеърӣ Муъмин Қаноат «Обаки шӯх»-ро ифоданок хонед.

Обаки шӯхс чу тифли беқарор
 Мешитобад аз миёни кӯхсор.
 Аз баландӣ меравад гул-гулкунон
 Ё ба мисли кӯдаки ширинзабон.
 Бо раҳи пурсанг поён меравад,
 Гоҳ ғалтон, гоҳ хезон меравад.
 Гӯй аз чизе гурезон гаштааст,
 Дар канори Панҷ пинҳон гаштааст.
 Ҳамчу тифле ёд ояд бар сараш,
 Медарояд дар канори модараш.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шоир обаки шӯхро ба чӣ ташбеҳ медиҳад?
 С кем сравнивает поэт бурную воду?
 Шаркираган сувни шоир нимага ўхшатади?
2. Дар шеър равиши об чӣ гуна тасвир ёфтааст?
3. Шумо маънои «обаки шӯх»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
4. Мазмуни шеърро нақл кунед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
қудрати дастони инсон	сила человеческих рук	инсон қўлининг қудрати
тасаввур қардан	представлять	тасаввур қилмоқ
чашмаҳо	родники	булоқлар
45-46 дараҷа	45-46 градусов	45-46 даража
дил	сердце	юрак
рағҳои хунгузар	к р о в о н о с н ы е сосуды	қон томирлари
гурда	почки	бўйрак

меъда	желудка	меда
рӯда	кишпа, кишечник	рӯда, ичак

ДАРСИ 14

ИМЛОИ ЧОНИШИН

ДАР ХОТИРДОРЕД:

Чонишинҳои зерин якҷоя навишта мешаванд:

а) чонишинҳои мураккаб: ҳамдигар, инчунин, ончунин.

б) бандакчонишинҳо: хонаам, хонаат, хонааш, хонаамон, хонаатон, хонаашон.

Пурсишчонишинҳои кӣ? ва чӣ? бо й-и заданок навишта мешаванд:

Кӣ омад? Чӣ харидӣ? Ҳар кӣ, ҳар чӣ, чӣ тавр? Чӣ хел?

Машиқи 33. Ҷумлаҳоро нависед, дар зерин чонишинҳо хат кашед. Имлои онҳоро шарҳ диҳед.

Бачагон подаҳои худро ба тарафи деҳа меронданд. Пода ҷунон тез ҳаракат мекард, ки гӯё онҳоро гург пеш карда бошад. Ман ҳам яккалпаи ӯ занбурӯро ба сарисинаам маҳкам часпонда ба сӯи хонаамон мсрафтам. Ман ба хона расидам. Падарам ба тарошидани санги осие машғул буд. Ӯ ҷунон машғули кор буд, ки омадани маро наид. Ман занбурӯгҳоро ба модарам дода, аз ӯ хоҳиш кардам, ки зудтар пазад, чунки бисёр гурусна монда будам.

Садриддин Айний.

Машиқи 34. Ба саволҳо аз дохили қавсӣ ҷавоби мувофиқро интихоб намоед.

– Мо кадом шоирро вассофи сулҳ меномем?

— ...

– Шумо боз кадом адибонро медонед, ки дар васфи сулҳ шеърҳо офаридаанд?

— ...

(Мо адибон Аминҷон Шукӯҳӣ, Муъмин Қаноат, Лоик Шераӣ ва ғайраҳоро медонем, ки дар васфи сулҳ шеърҳо офаридаанд; Мо шоир Мирзо Турсунзода ро вассофи сулҳ меноём).

СУПОРИШ:

Ҷонишинҳоро шарҳ диҳед.

ОЁ МЕДОНЕД?

Масоҳати Ҷумҳурии Тоҷикистон 143,1 ҳ. км² буда, аҳолиаш 7 млн 200 ҳазор нафарро дар бар мегирад. Аз ин миқдор аҳоли тоҷикон - 80%, ўзбекҳо - 15,3%, русҳо - 1,1%, кирғизҳо - 1,1% ва ғоизӣ боқимондари лақайҳо, туркманҳо ва тоторҳо таъкил меҳаанд. Пойтахти Тоҷикистон шаҳри Душанбе буда, Хучанд, Кӯлоб, Кӯргантеппа ва Истаравшан шаҳрҳои калонтарини он ба ҳисоб меравад.

Нависед, ки манзили истиқомати шумо чӣ ном дорад? Он чӣ қадар аҳоли дошта, дар қадом қисмати Тоҷикистон воқеъ гардидааст?

Маиқи 35. Муколама.

- Мактаби шумо дар қучост?
- Мактаби мо дар қучаи Мирзо Турсунзода қойгир аст.
- Хонаатон-чӣ?
- Хонаи мо ба мактаб наздик аст.
- Дар мактаби шумо синфҳои русӣ ва ўзбекӣ ҳастанд?
- Бале, дар мактаби мо синфҳои русӣ ва ўзбекӣ ҳастанд.
- Шумо дар қадом баст меҳонед?
- Мо дар бастии якум меҳонем.
- Шумо қадом ғанҳоро меомӯсед?
- Мо ғанҳои забон ва адабиёт, забони давлатӣ, забони англисӣ, математика, алгебра, геометрия, таърих, ҷуғрофия ва ғайраҳоро меомӯзем.
- Мактаби шумо китобхона дорад?
- Оре, китобхонаи калон дорад, ки аз китобҳои бадеӣ бой аст.
- Ошхонаи мактаби шумо дар қучост?

-- Ошхонаи мактаби мо дар ошёнаи якум ҷойгир аст.
 -- Ҳамсифони шумо рӯзномаи деворӣ мебарорад?
 -- Албатта. Онҳо ҳар моҳ як рӯзномаи деворӣ мебарорад.
 Як гушаи рӯзномаи мо ба омӯзиши забони давлатӣ (тоҷикӣ) бахшида шудааст.

Маиқи 36. Бозиҳои тезбаб:

1. Бо кадом ҳиссаи нутқ об нӯшидан мумкин аст?

2. Кадом калима 104 ҳарф дорад.

100	.	.	.	.	=	?
-----	---	---	---	---	---	---

Маиқи 37.

Чистон:

На ҷон дорад, на забон,

Мӯниси хурду калон.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
якҷоя	вместе	бирга
мураккаб	сложный	мураккаб
пода	стадо	пода
занбуруғ	грибы	занбуруғ
манзил	место, место где живёшь	ўрин, жой, манзил
ҳиссаи нутқ	часть речи	нутқ қисми
104 ҳарф	104 буквы	104 та ҳарф
мӯнис	товарищ	ўртоқ
оё медонед?	знаете ли вы?	биласизми?

ДАРСИ 15

ЗАРФ ЧИСТ?

Маиқи 38. Калимаҳоро нависед, ба ҳар яки он савол гузоред.

Зудтар, ногаҳон, хоксорона, оромона, баланд, пагоҳӣ, якбора, базӯр-базӯр.

Намуна: Зудтар – чӣ тарз?, пагоҳӣ – кай? ...

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

1. Зарф хиссаи мустақилмаънои путқ буда, ҳолат, замон, маҳаллу макон, сабабу мақсади амалро мефаҳмонад ва ба саволҳои чӣ тарз?, кай? ва ғайра ҷавоб мешавад: Ҳавопаймо баланд парвоз мекард.

2. Зарф категорияи замъ надорад: Пагоҳӣ шаҳрро давр задем.

3. Зарфҳо дараҷаи қиёсӣ доранд: Дертар, оҳистатар.

4. Зарф аффиксҳои махсуси калимасозӣ (-нокӣ, -акӣ, -она, -вор, -бар ва -й) доранд: **Кудаквор** шодӣ мекардам. Вай имрӯз аз дарс **барвақт** омад.

Машқи 39. Мисолҳои зеринро нависед, савол гузашта, зарфҳоро ёбед.

1. Корди тез тез мебурад.
2. Абдусаттор оромона сухан мекард.
3. Якбора худро ду қадам ба ақиб партофт.

Ҳаким Карим

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Зарфҳо аз ҷиҳати сохт чор ҳел мешаванд:

1. Зарфи сода: зуд, пиёда, оҳиста.
2. Зарфи сохта: девонавор, оромона, пуштнокӣ, дартоз, оҳистакак.
3. Зарфи мураккаб: дузону, якзайл, дилнутона, хушҳолона.

Зарфҳои таркибӣ: худ ба худ, даст ба даст, як ба як. 10 – донагӣ, сето-сето.

СУПОРИШ:

1. Қоидаҳои зарфро азхуд намуда, бо зарфҳои забони худ муқоиса кунед.

2. Лугати зарфҳои зеринро нависед:

дартоз –

пагоҳӣ –

имрӯз –

зуд –
оромона –
худ ба худ –

3. Кадом зарфҳо бо нимтире (дефис) навишта мешавад?
– Зарфҳои зуд-зуд, кам-кам, ду-ду, дах-дах, ягон-ягон ва ғайраҳо бо нимтире навишта мешавад.

Машқи 40. Бо ҳайвонҳои подир шинос шавед. Калимаҳои ишорагӯндаро нависед, ба онҳо савол гузашта шарҳ диҳед, ки кадом ҳиссаи ҷутқаид.

Баҳмут

Баҳмут ҷонвари азимҷуссаест, ки 3 ҳазор кило вазн дорад. Бо пойҳои кӯтоҳаш лабандона роҳ меравад. Аз фарбеҳӣ пусти баданаш мебураҳнада. Интиҳои он қадар кӣ, агар дар алафзори васеъ сар диҳад, алафзорро сар то сар мессад. Баъди сар шудан

сӯйи кӯл ӯ паҳро пеш мегирад. Он хангоми ба об даромадан якбора ҷобук мешавад. Мохирона шино карда, ҳатто ҷағди дақиқа дар қабри об ғӯта мезанад. Агар ҳавфе таҳдид кунад, метавонад то ҷорик соат зерин об ҷинхон шавад. Об барои баҳмут мисли ҷойҳои нарма бароҳат аст.

Даҳони баҳмут ба сони ҷомадони кӯшода бузург аст. Агар овоз барорад, гумон мекунанд, ки дах асп баробар шиҳа меканад. Лекин ҷонвари қобил аст. Ба вай қор надишта бошад, қордор на мешавад. Вағанаш Африқои ҷанубист.

Машқи 41. КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Ба ҷумлаҳои бандҳои мувофиқ гузашта нависед. Дар зер зарфҳо як хат қатшед. Ҷумлаҳои тарҷума кунед.

1. Ман ҳикояро бодикқат хонд...
2. Нигора шеърро тез мехон...
3. Қўдакони оромона бозй мекар...
4. Оҳанро дар гармиаш меқуб...

Намуна:

Ман ҳикояро бодикқат хондам.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
зарф	наречие	равиш
зудтар	быстрее	тезроқ
ногаҳон	вдруг	ногаҳон, бирдан
хоксорона	скромно	хоксорлик
оромона	тихо	оромона
баланд	высоко	баланд
пагоҳӣ	утром	эрталаб
базӯр-базӯр	эле-эле	аста-аста, секин-секин
имрӯз	сегодня	бугун
қўдаквор	как ребёнок	боладек
барвақт	рано	барвақт
оҳистакак	тихонько	секингина
10-тоғӣ	по 10	унтадан
баҳмут	бегемот	бегимот
лаванд	лениво	танбал, дангаса
мохирина	чётко, ловко	моҳирлик билан
бодикқат	внимательно	диққат билан
тез	быстро	тез
кай?	когда?	қачон?

ДАРСИ 16

ХЕЛҲОИ ЗАРФ

ДАР ХОТИРДОРЕД:

Зарфҳо мувофиқи маъно ва вазифаи грамматикӣ ба хелҳои зерин ҷудо мешаванд:

1. Зарфи тарзи амал

- Саволҳо: чӣ тарз?, чӣ тавр?

• Мисолҳо: даст ба даст, даҳон ба даҳон, ғамхорона, мардвор, оҳиста, савора, пиёда, аспакӣ, оҳиста-оҳиста.

Намуна: Бибиробиа оҳиста-оҳиста ба ғал сар кард.

Раҳим Ҷалил

2. Зарфи замон

- Савол: кай?

• Мисолҳо: нагоҳ, имрӯз, барвақттар, порсол, фардо:

Намуна: Доимо овар ба ёдат рӯи мо,

Чашми умедат макан аз сӯи мо.

3. Зарфи макон

- Савол: кучо?

• Мисолҳо: ин ҷо, ҳарҷо, боло, поён, он сӯ, ин сӯ, қафо...

Намуна: Писарам, ман дар ҳамин ҷо! Натарс, ту аз Амон зӯртарӣ.

Сотим Улуғзода

4. Зарфи сабаб ва мақсад

- Саволҳо: аз чӣ сабаб?, чаро?, барои чӣ?

• Мисолҳо: ноилоҷ, хоҳ-нохоҳ, маҷбуран, қасдан

Намуна: - Медонӣ, ӯ қасдан худро ба нодонӣ мезанад.

5. Зарфи миқдору дараҷа

- Саволҳо: чӣ қадар?, чӣ қадарӣ?, чӣ андоза?

• Мисолҳо: бисёр, камтар, каме, зиёд, хеле, беҳад...

Намуна: Ман беҳад шод шудам, ки Шуморо дидам.

Сотим Улуғзода

Машиқи 42. Ба хелҳои зарф мустақилона 2-ҷумлагӣ мисол навишта, тарҷума намоед.

Намуна: Ман дар ин ҷо, дар рӯи суфа, ба болон кат нишаста,
танбӯр менавохтам.

Садриддин Айбӣ

Машиқи 43. Ғазали зеринро ифоданок хонед.

Мутриби хушнаво бигӯ тоза ба тоза, нав ба нав,
Болаи дилкушо бичӯ тоза ба тоза, нав ба нав.
Бар зи ҳаёт кай хӯрӣ, гар на мудом май хӯрӣ.
Бола бихӯр ба ком аз ӯ тоза ба тоза, нав ба нав.
Бо сапаме чу дӯбате хуш бишишин ба хилвате,
Бӯса ситон зи рӯи ӯ тоза ба тоза, нав ба нав.
Шоҳиди дилрабои ман мекунад аз барои ман
Накшу пигору рангу бӯ тоза ба тоза, нав ба нав.
Боди сабо чу бигзарӣ бар сари кӯи он парӣ.
Қиссаи Ҳофизан бигӯ тоза ба тоза, нав ба нав.

Ҳофизи Шерозӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар шър суҳан дар бораи чӣ меравад?
О чӣ мегӯянд дар стихотворенин?
Шърда нима ҳақида фикр мекунанд?
2. Шумо маънои **тоза ба тоза** ва **нав ба нав**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
Как вы понимаете смысл слов «чистый с чистом, новое с новым?»
«Тоза ба тоза, нав ба нав»- деган сӯзниш маъносини кандаи тушунаси?
3. Зарфхоро ба дафтар навишта, хели онхоро муайян намоед.
4. Соҳти вожаҳои **дилкушо** ва **хушнаво**-ро фаҳмонед.

Машиқи 44. Киншвари худро омӯз.

ОЁ МЕДОНЕД, КИ МАЪНОИ КАЛИМАИ «ВАХШ» ЧИСТ?

Маънои калимаи **Вахш** ибтидо, оғоз ва аввал аст. Калимаи **Вахш** аз забони авестой ва паҳлавӣ гирифта шудааст. Дар

гузашта, ҳар сол дар Вахш рӯзи даҳуми исфандмоҳ (аз 20-уми феврал то 21-уми март) иди Вахшангон ё фарингати рӯи Ҷайхунро қайд мекартанд.

Маъноидигари **Вахш** – Вахшурноми пайгамбар аз Эрон аст. Нақлу ривоятҳои вуҷуд доранд, ки дар волии Вахш подшоҳони Эронзмин: Сиёмак, Хушанг, Тахмурад, Фаридун, Кайхусрав, Парвиз умр ба сар бурдаанд.

СУПОРИШ:

Таърихи кӯча, деҳа ва ноҳия (шаҳр)-и худро омӯсед.

Матриқа 45. Нақл аз рӯи расм.

САЁҲАТ БА ВОДИИ ВАХШ

СУПОРИШ:

Дар нақл аз калимаву ибораҳои зерин истифода намоед:

Кишварӣ кӯҳсор, боғу боғдорӣ, чорводорӣ, макони туризм, боғи арии кишвар, ободонии мамлакат.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
ҳаёҳои зарф	виды наречий	равини турлари
зарфи тарзи амал	наречис образа действия	ҳол равини
зарфи макон	наречис место	ӯринҷой равини
зарфи замон	наречис времени	замон равини

зарфи сабаб ва мақсад	назвиче прычыны и цели	сабаб ва мақсад равиши
зарфи миқдору дараҷа	назвиче мери и степени	миқдор, даража равиши
кучо?	куда?	қаерда?
аз чӣ сабаб?	по какой причине?	нима сабабдан?
паңд	мудрость	паңд
варо (вайро)	его	униинг

ДАРСИ 17

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 18

ИНКИШОФИ НУТҚ. ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Машиқи 46. Гуфторҳо дар бораи илм ва маърифат.

- Аз Бузургмехр пурсидаанд:
– Умр ба кадом шугл бояд сарф кард?
Ӯ ҷавоб медиҳад:
– Ба таҳсили илм ва ҳунару адаб.
- Ҳазрати Муҳаммад (с) низ мефармоянд:
– Зи гавҳора то гӯр дониш бичӯй. Яъне, то даме ки инсон вучуд дорад, бояд илму дониш биомӯзад.

- Устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ низ фармудааст:

То ҷаҳон буд аз сари одам фароз,
Кас набуд аз роҳи дониш бениёз.
Мардумони бихрад андар ҳар замон
Роҳи донишро ба ҳар гуна забон
Гирд карданду гиromӣ доштанд,
То ба санг андар ҳаме бингонистанд.

Дониш андар дил чароғи равшан аст
В-аз хама бад бар тани ту ҷавшан аст.

- **Аз Нӯшервони Одил пурсидаанд:**
– Илм чӣ натиҷа диҳад?
ӯ посух дод:
– Хонандаи илм агар хурд бошад, бузург гардад. Пас ӯ соҳибмаърифат, донишманд, обрӯманд мегардад.
- **Ҳазрати Пайгамбар Муҳаммад (с) таъкид намудаанд:**
«Олимон ворисони пайгамбаранд».

Машиқи 47. Панди бузаргонро дар бораи илму дониш азёд кунед.

Тавоно бувад, ҳар ки доно бувад,
Ба дониш дили пир барно бувад.

* * *

Касе, к-ӯ ба дониш тавонгар бувад,
Зи гуфтору кирдор беҳтар бувад.

Абулқосими Фирдавӣ

* * *

Бичӯю биравис, он гаҳ бихону боз бихон,
Пасаш биёмуз, он гаҳ бидону дар дил кор.

Носири Хусрав

Аҳсан ба шоир Носири Хусрав, ки ҳафт тарзи донишомӯзиро нишон додааст:

1. Ҷустан.
2. Навиштан.
3. Хондан.
4. Пурсидан.
5. Омӯхтан.
6. Доништан.
7. Бошууроно дарк кардан.

СУПОРИШ:

Хулосаҳои худро дар бораи ин пандҳо нависед ва тарҷума кунед.

Машиқи 48. Матнро нависед.

Соли 2009 – Соли 1310-солагии бузургдошти Имоми Аъзам

ГУЗАШТАГОНРО ЁД КУНЕМ

Ба дунёи ҳастӣ ва олами илму адаб омалани Имом Абӯханифа (Имоми Аъзам) лутфу карам ва ҳаёву марҳамати Парвардигор буд, ки ӯ монанди офтоб дар рӯз ва маҳтоб дар шаб роҳи мардуми мусофирро равшан намуда, ҳамчун чашмаи оби мусаффо таъиниати эшонро шикастааст.

Омӯзиши ҳаёти ва ғолияти ҷисми мазҳабханафӣ ва факҳи аҳли суннат Имоми Аъзам дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ басо муҳим буда, хонадагонро дар рӯҳи одобу ахлоқи ҳақиқӣ, ғояҳои ҳушيارносиву ҳудӯғоҳӣ, покиву исқӣ, матонату шӯҷоат, дӯстиву бародарӣ, ҳудӯғаҳмиву ҳудӯғарсӣ, тамизи исқу баъд, ҳаёлу ҳаром ва амсоли инҳо тарбия меҷамояд.

Имоми Аъзам соли 80 ҳиҷрӣ (699-700 мелодӣ) дар шаҳри Кӯфай давлати Ироқ таваллуд шуда, соли 150 ҳиҷрӣ (767/768 мелодӣ) дар шаҳри Бағдод аз олам гузаштааст.

Инак, ҷанле аз пандҳои Имоми Аъзам:

Адаб бехтарин ганҷ аст.

Ҳусн ҳусн нест, одоб ҳусн аст.

Ганҷ дар сурат нест, дар сират аст.

Давлатро сарф кунӣ, кам мешавад.

Илмро сарф кунӣ, зам мешавад.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
бузургон	великие, благородные, уважаемые	улуглар, буюклар
ҳадиҳо	явления, случаи	ҳолисалар
ҷустан	искать	изланиш
донистан	знать	билмоқ
дарк кардан	познавать	англамоқ
адаб	поведение	адаб
ҳусн	красота	ҳусн
одоб (ахлоқ)	поведение	одоб, ахлоқ
илм	наука	илм

КОРИ МУСТАҚИЛОНА.

ХУЧЧАТНИГОРӢ

Маниқи 49. Матиро хонда, баҳри татбики он кӯниин намоед.

Бо кабули Қонуни забон ва ба забони тоҷикӣ додани макоми давлатӣ коргузори дар ҳама муассисаҳо ба забони давлатӣ (тоҷикӣ) ба роҳ монда шуда, шеваи нигоҳи синадҳо тағйир ва тақмил ёфтад. Яке аз он шарҳи ҳол мебошад.

Намуна:

Шарҳи ҳо.1

Ман, Муроди Маҳкам, 14 ноябри соли 1965 дар шаҳри Душанбе, дар оилаи хизматчи таваллуд шудаам. Пас аз хатми мактаби миёнаи рақами 16, соли 1983 ба факултаи забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи омӯзгории шаҳри Душанбе ба номи С.Айни дохил гардидам. Соли 1984 дар сафи қувваҳои арбани миллии Тоҷикистон хизмат карда, соли 1986 хонданро идома додам. Аз соли 1990 дар Омӯзшиноҳи сохтмони ш.Душанбе ба ҳайси муаллими забон ва адабиёти тоҷик кор мекунам.

Падар ва модарам – Юсуфи Амон ва Гулрӯи Шарифзода низ омӯзгоранд. Оиладорам, Ҳамсарам – Нодири Олимова, китобдори мактаби рақами 16 буда, пинҳони ҷойи зистам ш. Душанбе, кӯчаи Насрмат Қарабосв. 4 аст.

(Таърихи руз)

(имзо)

Маниқи 50. **КОРИ МУСТАҚИЛОНА.**

Шарҳи ҳоли худро нависед. Ба тарзи навинги синадҳо, исмҳои ҳос ва аломатҳои грамматикӣ диққат диҳед.

Машиқи 51. Шеваи нигориши санадхоро азёд кунед.

ариза – заявление

эълон – объявление

даъватнома – приглашение

табрикнома – поздравление

Машиқи 52. Ҷавоби чистонро ёбед:

Мохӣ не, аммо дар об

Бо суръат шино кунад.

Бе дасту по дар замин

Ҳар су равуо кунад.

(Чист он?)

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
қонун	закон	қонун
саф	ряд	саф, қатор
қувва	сила	қуч
артиш	армия	армия
миллӣ	национальный	миллий
ариза	заявление	ариза
эълон	объявление	эълон
даъватнома	приглашение	даъватнома
табрикнома	поздравление	табрикнома
роҳхат	направление	йўлланма
фармон	приказ	фармон, буйруқ
тавсифнома	характеристика	тавсифнома
дархост	ходатайство	илтимоснома
шарҳи ҳол	автобиография	таржимаи ҳол
суратмаҷлис	протокол	протокол, қарор
ҳисобот	отчёт	ҳисобот
тасдиқнома	подтверждение	тасдиқнома

МАШҒУЛИЯТ АЗ РӮЙИ МАТНҲО.

НАҚЛ АЗ РӮЙИ РАСМ

Машиқи 53. Матиро ифоданок хонед.

Тоҷикистони ҳамешабахори мо дорои табиати бою рангин ва иқлими мусоид барои ҳама гуна рустаниҳо ва гиёхҳост. Шоиру нависандагон аз замонҳои қадим то ҳол дар бораи набототи ин кишвар нақлу ривоятҳо, дostonҳо навиштаанд ва менависанд.

Агар мо дostonи шоири асри XVIII Мирҳомӯшӣ «Дostonи мсваҳо»-ро хонем, бо сифатҳои мсваю дарахтон ошно мсгардем, ки ҷолиби диққатанд.

Шоир 16 навъи дарахт ва сифати онро хеле ҷолиб нишон додааст.

Дарахти себ

Зиннати боғаму ҷароғи ҷаман,
Обрӯйи дӯкони бакқолон.
Ҳар шабе дар руҳам қамар тобад,
Ҳаст рӯям ҷу Юсуфи Қанъон!

Дарахти олу

Қади худ паст мекунам з-он рӯ,
То бароянд ба шоҳи ман хубон.

Дар асар на танҳо баҳси сифати дарахтон, балки баҳси мсваҳо низ ба мушоҳида мсрасад:

Ҳарбуза

Ғар ҷавонам, ҳама ҷавон мсхӯранд
В-ар шавам пир, мсхӯранд пирон.
Ҳам шавад баъди хушк қардани ман
Номи ман – «қокхарбуза», ту бидон!

Ахиран дар ин мунозираҳои онкоро
ангур толиб мебарояд:

Ҳамчун ман мевас кучо бонад?
Мебарояд аз ман дусал алвон.
Ангубини мавизу пириш.
Шаҳду шакар ба нили ман хайрон.
Майи рангини ман ба чом оранд.
Мебарандам ба сӯхбати риндон.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шумо кадом дарахти мевадихандаро дӯст медоред?
Какое фруктовое дерево вы любите?
Қайси мевали дарахтҳои яхони кӯрасиз?
2. Аз меваҳо чӣ?
3. Дар бораи шиғобаҳои меваҳо чӣ медонед?
4. Оё Шумо кокхарбуза хӯрдасед? Таъми он чӣ гуна аст?
5. Зарфҳои маҷро ёбед.

Масъала 54. Маҷро нависед.

ЧАШНИ МИЛЛӢ

Тоҷикон чашниҳои зиёде
доранд. Яке аз ин чашниҳо
чашни Меҳргон аст.

Иди Меҳргон иди
хосилот, иди деҳқон, иди
хосилгуздорӣ, иди тирамоҳи
заррин буда, дар моҳи поябр
доир мегардад.

Деҳқонон тамоми
хосили бо араки чабин
парвардашонро ҷамъоварӣ
намуда, хурсандӣ мекунад.
Ярмаркаи фурӯши маҳсулоти
кишоварзӣ дастархони
оммаро зебу зиннат
медихад. Деҳқонон аз
хосили фаровони имсола
мефахранд. Онҳо заминҳоро
роғда, ба соли оянда
тайёрии
мебинанд.

Машиқи 55. Порчаи зеринро ифоданок хонед.
 Шавӣ сарсабзу хуррам дар баҳорон
 Мисоли боғу бӯстон баъди борон.
 Ба тобистон чӣ ширии меваҳояг,
 Ки ҷон роҳат кунад аз лаззати он!
 Ба зинат тирамоҳат ҳам баҳор аст.
 Баҳори беҳазонам. Тоҷикистон!

Абдусалом Дехотӣ

СУПОРИШ:

Шеърро азел кунед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
баҳор	весна	баҳор
ҳамешабаҳор	вечнозелёный	ҳамешабаҳор
наботот	растение	ӯсимликлар
нақл	рассказ	сӯзлаб берин
ривоят	легенда	ривоят
дӯкон	магазин	дӯкон
баққол	бакалейник	баққол
иди ҳосилот	праздник урожая	ҳосил байрами
ачаб бой	очень богат	жулайм бой
боғ	сад	боғ
борон	дождь	сми ир
тобистон	лето	ёз
ширин	сладкий	ширин
мева	фрукты	мева
тирамоҳ	осень	куз

ДАРСИ 21

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ҲИССАҲОИ ЁРИДИҲАНДАИ НУТҚ

Машиқи 56. Матро нависед ба калимаҳои инпорашуда аҳамият диҳед.

Ҳар кас чӣ гуна бошад, дӯстонаш низ ба ӯ пайравӣ менамоянд.
 Аз ин сабаб марде фармудааст: «Ту ба ман дӯстонатро бигӯ, ман

ба ту месгӯям, ки чӣ гуна инсонӣ». Яъне доно **бо** доно, бад **бо** бад, нск **бо** нск дӯстӣ мекунад.

Маънои байти «Кунад ҳамчине **бо** ҳамчине парвоз: Кабӯтар **бо** кабӯтар, боз **бо** боз» низ ҳамин аст.

Одоби дӯстӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ба назари Шумо, агар калимаҳои ишорашударо аз ҷумла ихтисор кунем (Ту ман дӯстонат бигӯ), фикре ифода месбад?

2. Онҳо бо калимаҳои пас аз худ омада чӣ тарз навишта шудаанд?

3. Ҷумлаи охирро навишта, тарҷума кунед.

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Пешоянду пасоянд, пайвандак, хассача ва нидо ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқанд.

Онҳо барои робитаи аъзоҳои ҷумла, ифода намудани муносибати маъноии исму ҷонишин ва дигар ҳиссаҳои нутқ бо феъл кор фармуда мешаванд.

Мисол: Рафике аз ман пурсид. (Пешоянди аз муносибати байни хабарро бо пуркунанда ифода кардааст: Аз кӣ пурсид? – Аз ман).

Пешояндҳо ҳамеша ҷудо навишта мешаванд.

Пасоянди **-ро** ҳама вақт бо калимаҳо якҷоя навишта мешавад: **хонаро, дареро, хӯрокро.**

Машқи 57. Ҷумлаҳоро навишта, калимаҳои ёридиҳандаи нутқро ёбед.

1. Мусофир дар ҳар кучо Ватанро ба хотир меорад.

2. Ман вазифаро аз ҳама пеш иҷро кардам.

3. Баҳор омад, зи умрам боз як соли дигар бигзашт,

Тамоми зиндагӣ охиста аз пеши назар бигзашт.

Ба мисли гушту нохун ҳамеша бо Ватан будам,

Агарчи нисфи умри бехтаринам дар сафар бигзашт.

Мирзо Турсунзода

Маиқи 58. Бозии шавқовар.

Калимаҳои зерин ду тарзи навишт доранд. Онҳоро нависед,
пас мустақилона ба тарзи дуҷуми навишти он шурӯ намоед.

роҳ, моҳ, гоҳ, моҳтоб, сиёҳ

...., ..., ..., ..., ...

Намуна: роҳ – раҳ,

Маиқи 59. Дар мисолҳои поён калимаи «дар» ба чанд маъно
омадааст?

1. Китоб дар ҷевон истодааст.

2. – Модарҷон, ҷаро дар кушода?

Маиқи 60. Муколама. Ҳангоми саволу ҷавоб ба тарзи
дурусти талаффузи калимаву ибораҳо диққат диҳед.

Саволҳо:

– Бо қалам чӣ кор мекунанд?

– Китоб барои чӣ лозим аст?

– Бо собун чӣ кор мекунанд?

– Бо ҷоруб чӣ кор мекунанд?

– Одам бо чӣ мебинад?

– Бо чӣ мешунавад?

– Бо чӣ бӯй мекунад?

– Бо даст чӣ кор мекунад?

– Бо по-чӣ?

– Бародарат аз кучо омад?

– Ин хабарро аз кӣ шунидӣ?

– Падарат ба кучо рафтанд?

– Шумо дар кучо зиндагӣ
мекунед?

Ҷавобҳо:

– Бо қалам менависанд ва
расм мекашанд.

– Китоб барои хондан лозим
аст.

– Бо собун дасту рӯй ва либос
мешӯянд.

– Бо ҷоруб хона мерубанд.

– Одам бо ҷашм мебинад.

– Бо гуш мешунавад.

– Бо бинӣ бӯй мекунад.

– Бо даст кор мекунад.

– Бо по роҳ мегардад.

– Бародарам аз бозор омад.

– Ин хабарро аз падарам
шунидам.

– Падарам ба хонаи бобоям
рафтанд.

– Мо дар шаҳри Душанбе
зиндагӣ мекунем.

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
хиссаҳои ғридиҳан- даи нутқ	вспомогательные части речи	ғрдамчи хиссалар
ҳар кас	каждый	ҳар ким
ҳамчун	однородный	бир жинсли
кабӯтар	голубь	кабугар
боз	орел	бургут
пасоянд	последок	боғловчи
китоб	книга	китоб
дафтар	тетрадь	дафгар
чевон	шкаф	жавон
дар	дверь	эшик
дар (испоянд)	в (предлог)	-да (Уринжой қўшимчаси)

ДАРСИ 22

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 23

ПЕШОЯНДҲОИ ЗАБОНИ ТОҶИӢ

Машиқи 61. Матнро нависед, вазифаи пешояндҳоро ба хотир оред.

1. Китоб **дар чевон** истодааст. (Мақонро нишон медиҳад).
2. Рӯдакӣ **дар овони чавонӣ** ба шӯрхонӣ рағбати калон доштааст. (Замонро нишон медиҳад).
3. Овозаи ин шоири забардаст **то ба Бухоро** расидааст. (Масофаро нишон медиҳад).
4. Рӯстам **бо Бобомурод** рафт. (Восита – ҳамроҳиро нишон медиҳад).
5. Мо **барон** дидани **Шумо** омадем. (Мақсадро ифода менамояд).

СОХТИ ПЕШОЯНДҲО

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Пешояндҳои забони тоҷикӣ аз рӯи сохт ба ду ғурӯҳ ҷудо мешаванд.

1. Пешояндҳои сода:

а) асли: **аз, ба, дар, бо, барон, бе, то, чуз ...**

б) пешояндҳои номӣ: **пешӣ, назди, рӯи, боюн, баъди ...**

2. Пешояндҳои номи таркибӣ:

а) изофӣ: **дар боюн, аз боюн, дар хусуси...**

б) бисофа: **пеш аз, баъд аз, ғайр аз, ба чуз, онд ба, нисбат ба, то ба.**

Маиқи 62. Чумлаҳоро нависед. Тобишҳои маъноии пешояндҳоро (аз мисолҳои қавсайн истифода бурда) шарҳ диҳед.

1. **Аз Ҳисор то Регар 25 км роҳ паймудем.**

2. **Кошки ӯ дар синну сол аз ман калонтар мешуд.**

3. **Аз дӯст як ишорат аз мо ба сар давидан.**

4. **Ман аз равои хондани ӯ шод гаштам.**

(Мақоли ибтидо ва интиҳои ҳаракат, муқоиса, аввали амал, сабаб).

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Пешоянди «аз» дар назм баъзан ба таври «зи» мешавад:

Биноҳои обод гардад хароб

Зи борону аз тобиши офтоб.

Абулқосими Фирдавӣ

(Зи борон – аз борон)

Маиқи 63. Зарбулмасалҳоро маънидод карда, вазифаи пешояндҳоро муайян намоед.

- **Бо моҳ нишинӣ, моҳ шавӣ,**
- **Бо дег нишинӣ, сисъ шавӣ.**
- **Бо чашм бину бо забон гӯӣ.**
- **Бо одами тарсонҷак ба ҷос марав.**

Маниқи 64. Ба чойи нуқтаҳо пешояндҳои мувофиқи даруни қавсайро гузошта, ҷумлаҳоро нависед ва муайян кунед, ки онҳо чӣ маъно доранд?

1. ... ривоятҳо ин манзил апорзор будааст.
2. .... дамидани субҳ гулхан хомӯш шуд.
3. .... онҳо болаззат, нӯшидани чойи кабуд айни муддаост.
4. ... хона раҳсипор будем ки, соҳибхона овоз баровард.
(баъди, сӯйи, баробари, мувофиқи)

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Чаро пешоянди «бо» дар калимаи «болаззат» яққоя навишта шудааст?
Почему предлог «бо» в слово «болаззат» пишется вместе?
Нима учун «бо» юклагмаси «болаззат» сӯзида кӯшиб ёзилади?
2. Ба гайр аз пешояндҳои боло боз кадом пешояндҳои забони тоҷикиро медонед? Ба яққои он мисол оред.
3. Маънои калимаҳои «ривоятҳо», «дамидани субҳ», «онҳо болаззат» ва «соҳибхона»-ро шарҳ диҳед.
4. Ҷумлаи сеюмро тарҷума кунед.

Маниқи 65. 1. ОЁ МЕДОНЕД?

– Баландтарин кӯҳи Тоҷикистон бо номи кӣ гузошта шудааст?

– Баландтарин кӯҳи Тоҷикистон дар Помир ҷойгир буда, ба номи Исмоили Сомонӣ гузошта шудааст. Он 7495 метр аз сатҳи баҳр баланд аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Кӯҳи Исмоили Сомонӣ дар қучо воқеъ аст?
2. Чаро ин қуллаи баландтарин Исмоили Сомонӣ помидида шудааст?
3. Он аз сатҳи баҳр чанд метр баланд аст?
4. Ба зери пешояндҳо хат катед.
5. Матро тарҷума кунед.

2. Чавоби ҷистонро ёбед.
 Газада нсю аммо
 Кораш бувад газидан.
 Бо даҳани бедандон
 Газад нулоду оҳан
 (Ҷист он?)

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
нешоянд	предлог	олд қўшимча
сохти пешоянд	состав предлога	олд қўшимчасининг таркиби
сода	простой	содда
пешояндҳои аслий	основные предлоги	аслий олд қўшимчалари
пешояндҳои изофӣ	изафетные предлоги	мураккаб олд қўшимчалари
маъно	значение	маъно
оё медонед?	знайте ли вы?	биласизми?

ДАРСИ 24

КОРИ МУСТАҚИЛОНА. ТАҚРОРИ ДАРСҲОИ ГУЗАШТА

Машиқи 66. Матиро хонед. Пешояндҳои ҷумлаҳоро навишта, маъною вазифаи онҳоро муайян кунед.

ЧАШНИ ГУЛҲО

Анбанаи «Чашни гулҳо» аз даври қадим то замони мо омада расидааст. Бачаҳо аз талу тепшаҳо гулҳои баҳории баҳман ё сияҳгӯшро чида, хона ба хона мегарданд, ба мардум аз омадани баҳору Наврӯз мужда мерасонанд. Соҳибхона гулҳоро гирифта, се бор ба чашму абру молида, орзу мекунад, ки боз ба баҳору Наврӯзи дигар бирасад, солаш осуда ва рӯзгори фаровон бишавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Оё дар маҳалли Шумо низ чапши гулҳо доир мегардад?
Отмечаются-ли праздник цветов в вашем местнoсти?
Сизнинг маҳаллаиизда ҳам гуллар байрами
нишонланадими?
2. Он чӣ тавр доир мегардад?
Как это справляют?
Уни қандай ўтказадилар?
3. Ранги гули сияҳгӯи чӣ гуна аст?
4. Барои чӣ мардум гулҳои баҳман ва ё сияҳгӯиро се бор
ба чапму абрӯ мемоланд?
5. Дар хона расми гулҳои баҳман ва сияҳгӯиро қанед.
6. Дар ҷумлаи аввал нешояндҳои аз ва то чӣ маъноро ифода
кардаанд?

Машқи 67. Матнро ифоданок хонед.

ҲУРМАТИ ПАДАРУ МОДАР

Овардаанд, ки рӯзе нахас аз хона берун мерафт. Дар роҳ марде ўро пеш омад. Вайро ба хонааш бурд ва иззату икромии бисёр кард, ба ӯ ҷаҳор ҳазор дирам дод.

Он мард дар таъҷҷуб монда гуфт: «Эй бародар, ман турси намениносам ва бар ту ҳагиз некии накардаам, ин қадар инъом бар чӣ сабаб додӣ?» Он мард гуфт: «Аз баҳри он ки ту ба падарам бешиоят монандӣ. Ин ҳам баҳри он қардам».

Гуфтаанд, ки хизмат дар ҳаққи падару модар ҳеҷ охир надиорад. Бояд ҳамеша дар хизмати онҳо омода бошӣ. Ту ҳам соҳибӣ фарзанд мешавӣ, монанди онҳо нир мешавӣ.

Носири Хусрав навиштааст:

Ба нирӣ хизмати модар-падар кун,
Ҷавонию ҷунун аз сар ба дар кун,
Ки навардаст модар дар қанорат,
Падар буд соҳа тимордиорат.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Барои чӣ шахе аз инъоми марди бегона дар тааҷҷуб монд?
Почему незнакомый мужчина удивился подарку?
Нима учун нотанин киши сонгадан таажжубланди?
2. Вай ба мард чӣ гуфт?
Что он сказал мужчине?
У эркак кишига нима деди?
3. Мард чӣ посух дод?
4. Барои чӣ хизмати надару модар охир налорад?
5. Чаро Носири Хусрав «Ба нири хизмати модар-налар куи» меӯяд?
6. Мазмунӣ пешро накл кунад.
7. Дар ду ҷумлаи аввал пешояндҳои аслии аз ва ба ба чӣ маъно омадаанд? Кадоми онҳоро зикр накардан ҳам мумкин аст?
8. Дар мисраи аввал пешояндҳои аслии «ба»-ро бо кадом пешояндҳо иваз кардан мумкин аст?

ОҒ МЕДОНЕД?

Тут дарахти манихур аст. Мсваан ба ҳазору як дард давоаст. Тути коклар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) мардумро аз гуруснагӣ пачот додааст. Рена, навда, пӯстлох ва хатто баргари ҳам ҳосияти даво доранд.

Машиқи 68. Ба саволҳои тестӣ ҷавоб диҳед.

Дар забони тоҷикӣ ҷанг ҳиссаи мустақили нутқ хаст?

- А. 2-то
- В. 4-то
- С. 6-то
- Д. 8-то
- Е. 10-то

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
хурмаг	уваженис	хурмаг
аҷнаа	традиция	аҷнаа

бениҳоят	бесконечно	чексиз
монандӣ	похоже	ўхшашлик
омода бош!	будь готов!	тайёр бўл!
ба пирӣ	к старости	қариликда
чавонӣ	юность	ёшлик
гут	тутовник	тут
исбот	докозатъ	исбот
исбот кунед	докажите, уточните	исботланг

ДАРСИ 25

ПАСОЯНДҲОИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Пасояндҳои забони тоҷикӣ инҳоянд: **-ро, барин, катӣ (қатӣ)**.

Пасоянди **-ро** дар ҷумла тобишҳои гуногун дорад. Мисол: Китобро хондам. Ин ҷумла аз ду калима (исм ва феъл) иборат буда, амали хабар ба ашё равона шудааст. Он маънои амалро пурра мекунад.

Пасоянди **барин** маънои монандӣ дорад. Он пас аз исм омада, ҷудо навишта мешавад: Духтари гул **барин** зеборо дидам, ки хамин тараф меомад.

Пасоянди **катӣ (қатӣ)** муродифи пешоянди **бо** буда, бештар дар гуфтугӯ истифода мегардад. Пасоянди **катӣ (қатӣ)** ҳамроҳиро ифода мекунад ва аз калимаи пешомада ҷудо навишта мешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Пасояндҳои тоҷикӣ кадомҳоянд?
2. Пешоянду пасоянд чӣ маънӣ доранд?
3. Бо пасояндҳо яқтогӣ ҷумла тартиб диҳед.

Машқи 69. Мисолҳоро нависед, дар зери пасояндҳо хат кашед.

1. Деҳқонон заминро ронда, онро ба кишти оянда тайёр мекарданд.

Раҳим Ҷалил

2. Аҳмадҷонро ба яке аз бригада сардор таъин кардаанд.
Сотим Улугзода
3. Ман Шумо бариш бағайрат шудан мсхоҳам.
Садриддин Айний
4. Бобоям бо бибиам омаданд.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Саволҳо барои такрори пешоянд пасоянд:

1. Чаро **ба, бо, аз, дарро** пешоянд ва **-ро** ва **баринро** пасоянд меноманд?
2. Кадом пасоянд бо калимаҳо якҷоя ва кадоме ҷудо навишта мешавад?
3. Пешванд аз пешоянд чӣ фарқ дорад?
4. Хелҳои пешояндҳоро аз ҷиҳати сохт гӯед ва мисолҳо оред.

Машиқи 70. ОЁ МЕДОНЕД?

Куку паррандаи машҳур буда, дар як сол 20 дона тухм мегузорад. Аммо ҷўҷаҳояшро худаш калон намекунад.

Куку тухмҳояшро дар лонаи паррандаҳои дигар мегузорад. Онҳо нафаҳмида тухми кукуро аз он худашон гумон мекунамд.

ЛУФАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
пасоянд	послелог	қўмакчи (сўзнинг охи-рига қўшиладиган қўмак-чи)
маъно	смысл	маъно
монандӣ	сходство	ўхшашлик
гул бариш	как цветок	гулдек
катӣ (қатӣ)	вместе	билан
ҳамроҳӣ	сопутствовать	бирга
манзил	место, жилище	манзил, уй, жой
оби зулол	чистая вода	зилол сув
сол	год	йил

ПАЙВАНДАКҲО

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

- Пайвандакҳо ҳиссаи ёридиҳандаи пӯтқ буда, аъзои чиларо ё ҷумлаи содаи таркиби ҷумлаи мураккабро бо ҳамлигар алоқаманд месозанд.

Мисолҳо:

1. Коргарон ва коргарзанон дар тодор чой гирифтанд.
2. Доно дар ҳар ҷо азизу мӯътабар аст.
3. Об дар кӯзаву мо таппалабон мегардем, ёр дар хонаву мо гирди ҷаҳон мегардем.
4. Абр агар аз қибла ҳезад, саҳт бориш мешавад.

Машиқи 71. Матнро нависед, ба ҷойи нуктаҳо пайвандакҳои мувофиқ (лскин, ки, ва, ки, то ки, ва, ва) гузоред.

Темурмалик аз аввал мелонист. ... як душмани пурзӯри монанди Чингизро Хучанд ба таҳҷой шикаст дода нест карда наметавонад. ... вичдони ватандӯстӣ ўро маҷбур мекард, ... то дар бадан ҷон ва аз ҷон рамакс дорад, вазифаи аз тарафи ватан ба гарданаи гузошташударо адо намояд. ... дар исми модари азиз – Ватан хоин ... оқи модар ба шумор наравад ... дар таърих номи ў бо лаънат ... нафрат ёд нашавад.

СОХТИ ПАЙВАНДАКҲО

Пайвандакҳои сода	Пайвандакҳои мураккаб	Пайвандакҳои таркибӣ
ва, -у (-ю, -ву), ё, ки, ҷун, агар, аммо, лскин	азбаски, ҷунки, гарчи, агарчанде, ҳарчанд	то ки, зеро ки, ҷунон ки, то даме ки, ҳар қадар ки, барои он ки

Машиқи 72. Ҳикоятро нависед, пайвандакҳоро ёфта, хат канид, сохти онҳоро муайян намоед.

Ушғурс ва дарозгӯше ҳамроҳ мекӯфтанд. Ба қанори ҷӯи

бузурғи расиданд. Аввал уштур даромад. Чун ба миёни ҷуи расид,
об то шиками вай баромад. Дарозгӯнро овоз дод, ки:

– Дарой, ки об то шикам беш нест.

Дарозгӯн гуфт:

– Рост мегӯӣ, аммо аз шикам то шикам тафовут аст. Обс. ки
ба шиками ту наздик гапӣ, аз нушти ман боло хоҳӣ гузашӣ.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Чаро баъзе пайвандакхоро пайвандаки мураккаб меноманд?
Почему некоторые союзы называются сложными?
Нима учун баъзи боғловчилар мураккаб боғловчи дейилади?
2. Маънои калимаи «дарозгӯн» чист?
3. Пайвандаки **агарро** дар назм баъзан **гар** менависанд. Чаро?
Мисоле оред.
4. Ҷумлаҳои машқро тарҷума кунед.

ДАР ХОТИР ДОРЕД.

1. Пайвандакҳои пайвастунанда инҳоянд:

- **иайнҳамчипа**нда (ва, -у (-ю, -ву));
- **хилофӣ** (аммо, вале, лекин, балки, ҳол он ки);
- **ҷудой** (ё, ё ин ки, ва ё).

Машқи 73. Нақиро ифоданок хонед. Пайвандакхоро ёбед.
Панди бузургонро дар хотир доред.

НЕКӢ

Нӯсервонро боғе буд, ки онро «Ҳазорном» меномиданд.
Вақте ки Қайсари Рум, Фағфури Чин ва малики Ҳиндустон
гирд омада буданду дар боғ нинаста ва Нӯсервон эшонро
меҳмондорӣ карда буд, ҳар яке суханево ҳикмате гуфтанд.

Қайсар гуфт: «Ҳеҷ чиз нест бехтар аз нақӯномӣ бад-ин
(дар ин) ҷаҳон, то ҳамеша аз ӯ ёд кунанд, ки чаро мо чун эшон
набошем».

Нӯсервон гуфт: «Нахуст неқӣ ва он гаҳ андеша бикун, то
сазонори таъриф бошӣ».

Малики Хинд гуфт: «Худой аз мо дур дорад андешас, ки агар ошкор шавад, шарм дорем ва агар бикунем, пушаймонӣ хӯрем».

Қайсар Нушервонро гуфт: «Ту кадом чизро дӯстгар дорӣ?»

Гуфт: «Он, ки чун кассро ба ман ҳочат бошад, раво (ичро) кунам».

Муҳаммад Ғазолӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Матнои сухани Нушервон: «Он, ки чун кассро ба ман ҳочат бошад, раво (ичро) кунам» чист?
Что означаст смысл слов «Нуъмон»
«Нуъмон» сӯзининг мазмунини айтинг
2. Ин ҷумларо тарҷума кунед.

Байтҳои Носири Хусравро ифоданок хонед.

Азизо, гар ба худ хорӣ нахоҳӣ,

Мақун коре, ки боз орад табоҳӣ.

* * *

Беҳин коре, ки андар зиндагонист,

Нақухоҳӣ, ба кас роҳатрасонист.

* * *

Ба шогирдӣ ҳар он, к-ӯ шод гардад,

Бувад рӯзе, ки худ устод гардад.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
пайвандакҳо	союзы	боғловчилар
агар, лекин	если, но	агар, лекин
то ки	для того чтобы	то ки
зеро ки, чунки	потому что,	чунки
ё, ё ки, ё... ё	или, или-или	ё, ё ки
некӣ	доброта	яхшиилик
кӯзаи об	кувшин воды	бир кӯза сув
ҳочат	нужда, необходи- мость	хожат

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

БЕДИЛИ ДЕХЛАВӢ

Адиби бузург, Мирзо Абдулқодир Бедил соли 1644 дар шаҳри Азимободи вилояти Банголаи Ҳиндустон таваллуд шудааст. Падару бобоёни ӯ мардуми Самарқанд буда, дар замони хунрезҳои мазҳабӣ (чангҳо) ба Ҳиндустон хичрат кардаанд. Номаш Абдурахмон, Бедил лақаби шоирӣ ӯст.

Бедил бачаи теззеҳн буд, ки аз 5-6-солагӣ ба мактаб рафта, аз 10-солагӣ ба шеърнависӣ сар кардааст. Пас аз вафоти падару модар Бедилро амакаш Мирзо Қаламдар тарбия мекунад. Дар синни 17-солагӣ аз олими рӯҳшинос Қосими Ҳувайлоҳӣ илм омӯхтааст.

То соли 1696 сайру саёҳат намуда, бо шоирону олимони машҳури замона шинос шудааст. Ҳар кучое ки мерафт, таърих меомӯхт, зисту зиндагии мардум, сабабҳои душвории зиндагӣ ва бенавоии мардумро мушоҳида менамуд. Ӯ дар шароити ҳеле мушкил умр ба сар мебурд.

Бедил шоир, файласуфи сермаҳсул буд. Мероси адабии ӯ аз 65 ҳазор байт шеър, 50 ҷузъи ҷопӣ асарҳои насрӣ ва бисёр нақлу ривоятҳо иборат буда, панду ҳикмати замонавӣ ва масъалаи ғуноғунро дар бар мегирад.

Бедили Деҳлавӣ соли 1721 дар синни 77-солагӣ аз олам гузаштааст.

Асарҳои Бедили Деҳлавӣ инҳоянд:

1. Маснавии «Тилисми ҳайрат» (мавзӯи он муносибати рӯҳ ва тани инсонро дар бар мегирад. Осори фалсафӣ буда, соли

1669 навигта шулааст. Аз 3750 байт иборат аст).

2. Маснави «Мухити Аъзам» (дар бораи офариниш (пайдоиш)-и одам бахс мекунад. Соли 1680 навигта шула, 4500 байт ро фаро мегирал).

3. Маснави «Нури маърифат» (дар бораи табиати Ҳиндустон маълумот медиҳад. Соли 1687 навигта шула, аз 1500 байт иборат аст.

4. Маснави «Чор унсур» (дар бораи пайдоиши набототи ҳайвонот ва инсон бахс мекунад). Соли 1703 навигта шулааст.

5. «Ирфон» соли 1718 навигта шула, аз 11000 байт иборат аст. Масъалаҳои фалсафиро фаро мегирал. Дар «Ирфон» достони ишқи «Коме ва Малаи» мавқеи ҷудогона дорад. Дар ин достон санъати хунари, мусиқӣ, адолат, дӯстӣ, аҳду вафо, ишқи пок ба дараҷаи олии ишқикос ёфтаанд.

Ҳамаи достонҳои Бедил ба забони тоҷикӣ офарида шула, дар ҷаҳон машҳур гаштаанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шумо кадом асари Бедили Дехлавиро хондаед?
Какие произведения Бедила Дехлеви вы читали?
Бедили Дехлавийнинг қайси асарларини ўқигансиз?
2. Асарҳои шоир ба кадом мавзӯҳо бахшида шулаанд?
Какой теме он посвятил свои произведения?
Шоирнинг асарлари қайси мавзуларга бағишланган?
3. Ҷумлаи охириро навигта, ба зери феълҳо ду хати рост қаред.
4. Оиро тарҷума намоед.

Машқи 74. Панду ҳикматҳои шоирро аз ёд кунед, мазмунашро шарҳ диҳед.

1. Андаке фаҳмидан аз бисёр гуфтан хуштар аст.
2. Аз ҳаё мағзар, ки дар номусоҳи эътибор,
Шарм мардонро вайрон асту занонро зевар.

Машқи 75. ОЁ МЕДОНЕД?

Маснави чист?

Маснави калимаи араби буда, дар лугат маънои «ду-ду»-ро

дорад. Яъне шеърест, ки ҳар байташ ҳамвази ва ҳамкофия аст.

Чунончи. дар шеъри зерини Носири Хусрав «мосм» ва «баросм», «ком» ва «хом» кофия шудаанд:

Дарахт аст ин ҷаҳону мева мосм,
Ки хуррам ба дарахти ӯ баросм...
Набӯад марди ҷохил дар ҷаҳон ком.
Надорад бӯю лаззат меваи хом.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбеки
маснавӣ	стихи, рифмованные по полустихиям	маснавий
байт	двустийе	байт
паёлу ҳикмат	наставление, правоучение	паёлу ҳикматлар
шарму ҳаё	стыд, застенчивость, стыдливость	уят, шарм ҳаё
помус	честь, доброе имя, репутация	помус
виқор	важность, величавость	виқор
дарахт	дерево	дарахт
ҷаҳон	свет, мир	жаҳон
мева	фрукты, плоды	мева
бӯй	запах	хил

ДАРСИ 29

ИМЛОИ ПАЙВАНДАКҲО

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

- Пайвандакҳои зерин якҷоя навишта мешаванд:
  - а) пайвандакҳои -у (-ву, -ю) бо калимаи пешомада якҷоя навишта мешаванд: гиру мон, ёру рафик, сиёсиро оммавӣ. Мо ёру бародарем.
  - б) Пайвандакҳои мураккаб, аз қабилӣ бағки, агарчи (гарчи), азбаски, вагарна, чунки якҷоя навишта

мешаванд.

- Пайвандакҳои зерин чудо навишта мешаванд:
  - а) пайвандакҳои **ва, ки**. Падарон **ва** модарони меҳрубон, ба маҳфили мо хуш омадед! Ваъла дода булед, ки бо интироки худ маҳфили моро гарм месозед.
  - б) пайвандакҳои таркибӣ: **вакте ки, зеро ки, сарфи назар аз он ки, бе ин ки, ба шарти он ки**.
  - в) дар назм пайвандакҳо баъзан ихтисор мешаванд, он гоҳ, байни онҳо шимтире гузашта мешавад: **к-аз (ки аз), в-ӯ (ва ӯ) к-он (ки он), к-онруз (ки он рӯз)** ва ғ.

Машиқи 76. Матиро нависед. Пайвандакҳоро ёфта, имло ва сохти онҳоро шарҳ диҳед.

Ҳамин ки ба ҳавлӣ Сангинполвон даромада меомад, дар чехраи марду зан табассум пайдо мешуд. Ин пирамард аз ҳафтод гузашта бошад ҳам, бақуввати чолок ва хеле ширинсухану ширинкор буд. Мардум ба ширинсуханӣ ва гапҳои дурӯғи ӯ одат карда буданд. Вай ба суҳанони дурӯғу бофтаҳои чунон чомаи ҳақиқат менушонд ва чунон рангу бор меод, ки шахси бори аввал дар суҳбати ӯ нишаста ба нақлҳои бовар мекард. Ҳама медонистанд, ки Сангинполвон одами дилсофу бекипа аст, шуҳри ширинкориани ба касе зиёи намерасонад.

Меҳмон Бахтӣ

СУПОРИШ:

Љумлаи охириро тарҷума кунед.

Машиқи 77. Паиҳои зерини Саъдии Шерозиро ифоданок хонда, пайвандакҳоро ёбед ва сохташонро муайян намоед.

Дар суҳан бо дӯстон оҳиста бош,
То надорад душмани хунхор гӯш.
Пеши девор, он чи гӯйӣ, хуш дор,
То набонад дар паси девор гӯш.

* * *

Хар бад, ки ба худ наменписандӣ,
 Бо кас мақун, эй бародари ман.
 Гар модари ҳеш дӯст дорӣ,
 Дашином мадех ба модари ман.

Машиқи 78. Ба чойи нуктаҳо пайвандакҳои мувофиқро гузошта, ҷумлаҳоро нависед.

1. ... бар сари нафси худ амирӣ, мардӣ,
 Бар кӯру кар ... нукта нагирӣ, мардӣ. (Рӯдакӣ)
2. ... ба гапи калон гӯш кун, ... ба гапи хурд. (Мақол).
3. Кӣ медонад, ... ҳисоби бозӣ чанд мешавад?
4. Ҳофиз манам... бародарам меҳонад. (Мақол).
5. Сабр талх аст, ... самари ширин дорад. (Мақол).
6. Доно аспашро таъриф мекунад, ... подон худаширо.
 (Мақол).
7. Хар суҳан ҷосе... хар нукта маконе дорад. (Мақол).

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
якҷоя навишта мешавад	вместе пишется	бирга ёзилади
зеро ки, ҳамин ки	потому что, так как	чунки
мард	мужчина	эркак киши
зан	женщина	аёл
суҳбат	Беседа	суҳбат
дилсофу бекина	чистосердечный	оқ кўнгилли
кӯр	слепой	кӯр, ожиз
кар	глухой	кар
асп	лошадь, конь	от

ДАРСИ 30

ТАКРОРИ ПАЙВАНДАКҲО

Машиқи 79. Ҷумлаҳоро нависед. Ба зери пайвандакҳо хат кашида, гуед, ки чаро мо пеш аз пайвандак аломати вергул мегузорем?

1. Худи акаам ба ин овозаҳо он қадар бовар намескард, аммо надарам онҳоро ҳақиқат мепиндишт.

Сотим Улугзода

2. «Дарвозаи шаҳро баста мешавад, лекин даҳони мардумро баста намешавад», – мегӯянд.

Ҷалоли Иқромӣ

3. Хуррият ҳамин будааст, ки касе зулм карда наметавонистааст.

Садриддин Айӣ

4. Мо ҳама парвонаҳое будем, ки дар гирди шамъи фурузони адабиёти тоҷик – Садриддин Айӣ давр мезадем.

Раҳим Ҳошим

СУПОРИШ:

Раҳим Ҳошим «шамъи фурузон» гуфта киро дар назар дорад?

Мишқи 80. 1. Бо пайвандаҳои вақте ки, азбаски ва ба андозае ки яқтоӣ ҷумла тартиб диҳед, ки замон, сабаб ва микдору дараҷа ро ифода кунанд.

Намуна: Оғиб дашту саҳроҳоро ба андозае ки меҳост, гарм мескард.

- ❖ Зарбулмасалҳоро ҳолда, мазмунанро тарҷума кунед.
- ❖ Илм ҳоҳӣ – такрор кун, ҳосил ҳоҳӣ – шудгор кун.
- ❖ Одами бесавад мисли кӯр аст.
- ❖ Олими беамал – занбури беасал.
- ❖ Бародари ман бонӣ – баробари ман бон.
- ❖ Аз гунҷини тарӣ – арзан нақор.
- ❖ Кор кунӣ – нон меҳӯрӣ.
- ❖ Ҷоми бонаслихат кӯтоҳ намояд.

Мишқи санҷиш – тест

Савол: Ҳисси нутқ, ки амал, ҳолат ва ҳаракатро мефаҳмонад, чӣ ном дорад?

- A. Исм
- B. Сифат
- C. Ҷонишин

Д. Зарф

Е. Фейл

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
худи акаам	сам мой брат	акамнинг узи
овозаҳо	слу́хи	овозалар
мепиндошт	считал	хисобларди
баста мешавад	закрывается	ёпилади
хуррият	свобода	озодлик
парвона	мотылёк	парвона
шамъ	свеча	шам
шарҳ диҳед	объясните	шарҳлаб беринг
вақте ки	когда	қачон
ба андозас ки	в мере	имкониятнинг борича

ДАРСИ 31

КОРГУЗОРҲ. ХУЧЧАТНИГОРҲ

Маиқи 81. Тарзи навиштани хуччатҳои расмиро омӯzed.

ХИСЛАТНОМА

Хислатнома чунон қоидахоро дар бар мегирад:

- Хислатнома ба кӣ дода мешавад?

Дар тарафи рости варақа қойи қор (хониш), моҳ ва соли таваллуд, миллат ва таҳсилот қайд карда мешавад.

- Дар ин ҷо (қойи охир) ба сифати кӣ, аз кай то кай қор (таҳсил) мекунад?

- Нағз қор мекунад (мактаб меҳонад), эҷодқор (аълохон) аст. Ба қорҳои ҷамъиятӣ фаълоне иштирок менамояд. Аз қоргарон (хонандагон) ёрии хешро дарег намедорад.

• Дар корҳои корхона (мактаб) ғаёл аст. Дар маҳфилу шабнишиниҳо, мизҳои мудаввар ва конференсияҳо баромадҳо мекунад, ташаббус нишон медиҳад.

• Обруё эътибори ҳосса дорад, боодоб мебошад. Забони раво ва гуё дошта, ҷаҳонбининаш васеъ аст.

• Хислатнома ба кучо пешниҳод мегардад? Ному насаби сарвари корхона (донишгоҳ), имзои ӯ ва муҳри корхона (донишгоҳ).

Маиқи 82. Омӯзед. (Намуна):

ХИСЛАТНОМА

Ба хонандаи синфи XI
мактаби №1-уми ноҳияи Ҳисор
Кароматуллои Шералӣ рӯз, моҳ
ва соли таваллудаш – 9 майи соли
1992, миллаташ – тоҷик

Кароматуллои Шералӣ аз соли 1998 дар ин таълимгоҳ таҳсил менамояд. Дар ин муддат ҳудро ҳамчун хонандаи ғаёл ва пешқадам нишон дод. Ба хондани шеър шавқу ҳавас дорад. Китобхониро дӯст медорад. Китобхонаи шахсӣ дорад. Дар маҳфилҳои адабии мактаб бо маърузаҳо баромад мекунад. Узви созмони талабагии мактаб аст.

Дар байни хонандагони синфу мактаб обруё эътибори ҳосса дорад. Ба онҳо ёрии амалӣ мерасонад. Аз китобхонаи шахсӣ китобҳо барои мутолиа пешкаш менамояд. Баҳри баланд бардоштани савияи дониши худ кӯшиш мекунад. Дар озмуни шахрӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик ба гирифтани мақоми аввал мушарраф гардид. Ҳоло барои иштирок намудан дар озмуни ҷумҳуриявӣ тайёри мебинад.

Хислатнома ба шӯъбаи маорифи ноҳияи Ҳисор пешниҳод мегардад.

Сарвари мактаб
ҶМ

(имзо)

(ному насаб)

(таърихи рӯз)

Машқи 83. Биёед, допиши худро месанҷем.

Вазифа: Ба яке аз ҳамсинфон хислатнома нависед.

Машқи 84. Мусоҳибаро хонда, мазмуни онро дар хотир доред.

– Фарқи лақаб аз таҳаллус дар чист?

– Лақаб унвонест, ки онро ба шахси дахлдор ҳамдигерон, ҳамсабақон, ҳамкорон, ёру ошноҳо ва ғ. мениҳанд. Мисол: Ҳасани аробақаш, Убайди қуса, Ибоди гург.

Таҳаллусро ҳуди шоир ё нависанда бо хости худ интиҳоб менамояд. Чунончи, Абдусалом Деҳотӣ, Аминҷон Шукӯҳӣ, Ҷун Кӯҳзод.

Машқи 85. Машқи санҷиш – тест.

Таҳаллуси аввалини устод Садриддин Айни кадом буд?

- А. – Булбул
- В. – Сифлӣ
- С. – Ҳайфӣ
- Д. – Ҷунунӣ
- Е. – Мӯҳтоҷӣ

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
маъруза	доклад	маъруза
ёрии амалӣ	практическая помощь	амалий ёрдам
обрую эътибор	авторитет, доверие	обру эътибор
чаҳонбинӣ	мировоззрение	дунёкараш
худамро месанҷам	проверяю себя	узимни синайман
лақаб	псевдоним	лақаб
таҳаллус	псевдоним	таҳаллус
қуса	безбородый	қуса
гурғ	волк	бӯри
булбул	соловей	булбул

ҲИССАЧАҲО

Машиқи 86. Бо ҳиссачаҳои забони тоҷикӣ шинос шавед:

Ана, мана, бале, орс, магар, оё, мабодо, кошки, танҳо, бешубҳа, эҳтимол, наҳод, -ку, -мӣ, -дия, хуб, хайр, албатта, майлаш, не, на.

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

- Ҳиссачаҳо ҳиссаи ёридиҳандаи нутқ буда, ба ҷумла тобишҳои гуногуни маъноӣ медиҳад.
- Ҳиссачаҳо муносибати ғуяндаро нисбат ба фикри баёншуда ифода мекунанд.
- Онҳо маънои лугавӣ надишта бошанд ҳам, нутқро ифоданок ва муассир мегардонанд. Мисол: Мана, худат ба ҷашмат дидӣ (Ҷотех Ниёзӣ «Вафо»). Дар ин ҷумла, ҳиссачаи «мана» маънои таъкиди ҷонишини «худат»-ро қувват додааст. Дар ҷумлаи дигар: «Мабодо, ногоб-ку нестӣ?» ҳиссачаи «мабодо» пурсишро бо тобиши маъноӣ шубҳа ифода кардааст.

Машиқи 87. Нақли ду нафарро нависед, ба зеро ҳиссачаҳо хат кашед.

- Оё медонед, ки ватани тарбузқучост? – пурсид Сафар аз ҷурааш – Раҳим.
- Не, намедонам. Канӣ, нақл кунед.
- Ватани тарбуз Африқои ҷанубӣ аст.
- Наҳод, ман алҳол намунидаам.
- Тарбузро ҳанӯз 1000 сол пеш арабҳо аз Африқо оварда, парвариш кардаанд. Ба Осиёи Марказӣ тарбузро дар асрҳои XI-XII овардаанд.

Дар Тоҷикистон ду навъи тарбуз парвариш меёбад: тарбузҳои лалмӣ ва обӣ.

(Ахбор)

Машиқи 88. Чистонҳоро навишта, хиссаҷаҳоро ёбед.

1. На дар дорад, на дарича,
Дарунаш нури кулча.
(?)
2. Печида мсравад дур,
Дар чашм риштаи зард.
На канда метавонӣ,
На гунча метавон кард.
(?)

БА САВОЛҲО ШИФОҲӢ ҶАВОБ ДИҲЕД.

1. Ҳиссаҷаҳо ба кадом гурӯҳи ҳиссаҳои нутқ дохил мешаванд?
Какой категории грамматики относятся частицы?
Қўшимчалар нутқнинг қайси грамматик бирлигига киради?
2. Оё ба ҳиссаҷаҳо савол мегузоранд? Чаро?
3. Кадом ҳиссаҷаҳо бо нимтире навишта мешаванд?
4. Ба ҳиссаҷаҳои «не» ва «ҳа» ду ҷумла тартиб диҳед.

Машиқи 89. Шеърро ифоданок хонда, хиссаҷаҳоро ёбед.

ДУГОНАҲО

Убайд Рачаб

Дугонаҳо, дугонаҳо,
Дугонаҳои бовафо.
Дугонаҳои меҳрубон,
Дугонаҳои қадрдон.
На аз қаду на аз либос,
На аз салому пурсупос.
На аз нигоҳи ҳамчу барқ,
Намекунӣ ту ҳеҷ фарқ...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Калимаи «пурсупос»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
Лугатҳоро азбар намоед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
ҳиссаҷаҳо	частицы	ҳиссачалар
ана, мана	вот, это	ана, мана
вале	но	аммо, бироқ
оре	да	ҳа
магар	разве	шундайми
мабодо	может быть	мабодо
беғунаҳ	невинний	гуноҳсиз
наход, наход ки	неужели	находки
хайр	хорошо	хайр
майлаш	ладно	майли
тарбуз	арбуз	тарвуз
пайраҳа	тропа	йўлгак

ДАРСИ 33

СОХТИ ҲИССАҶАҲО

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Ҳиссаҷаҳо аз ҷиҳати сохт ба се ғуруҳ тақсим мешаванд:

Ҳиссаҷаҳои сода, сохта ва таркибӣ.

1. Ҳиссаҷаҳои сода

Ин навъи ҳиссаҷаҳо аз як реша иборатанд: ана, мана, ҳа, тапҳо, бале, наҳод, -ху, -ҳо, -ку, -мӣ, -дия, рост, не, на.

Ҳиссаҷаҳои номбурда бештар дар муқолама кор фармуда мешаванд.

Машиқи 90. Мисолҳоро нависед, ҳиссаҷаҳоро ёбед.

1. Ана, ҳоло ҳафт-ҳашт рӯз аст, ки мо дар хонаи Шарофатхола ҳастем.

2. Мана, худат бо ҷашмат дидӣ.

3. – Мухандиси об шудӣ – ку?

– Бале.

4. – Агар Шумо ба ин роҳ баромаданӣ бошед, ман ҳамроҳи Шумо.

– Наход?

Раҳим Ҷалил

5. Магар ҳанӯз дилатон хунук нашудааст?

Садриддин Айний

6. Рашидов бошад, орому осуда менишаст, ҳатто дар лаби вай андак табассум менамуд. Рафту бо ҳамроҳии Рашидов омада монад. Набошад, биё, ман ҳам рафта пурсида биёям.

Ҷалол Икромӣ

Машқи 91. Аз ҳиссачаҳои содаи зерин истифода бурда, ду ҷумла тартиб диҳед ва онро тарҷума кунед.

(Наход, ҳа, не, ана)

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

11. Ҳиссачаи сохта

Ҳиссачаҳои сохта ба воситаи васл намудани префикс (пешаванд) ва суффикс (пасванд) ба решаи калима сохта мешаванд: **бигузор, рафту, бешубҳа, магар, мабодо.**

Мисол:

1. Кай, як занг зада бинед, рафту бародаратон он ҷо бошанд.

2. Магар пурсидан айб аст?

Ҷалол Икромӣ

111. Ҳиссачаҳои таркибӣ

Ҳиссачаҳои таркибӣ аз ду ва зиёда калимаҳо таркиб меёбанд: **ҳо ана, на ин ки, наҳод ки ...**

Мисол:

1. *Наход ки* сухани маро нашунида бошад?

2. *Ҳо ана*, дар он ҷо ниҳол шинонида буд.

Раҳим Ҷалил

Машқи 92. Кори мустақилона.

Ҷумлаҳоро нависед, ҳиссачаҳоро ёфта, дар зерин хат кашед ва тарҷума кунед.

1. Як ба ин тарафу он тараф назар кунед, рафту дида монед.

2. Ҳа, дарвоқсӣ, қариб буд, ки аз ёдам барорам.

Садриддин Аӣӣӣ

3. Хонаатон ҳам он кадар дур набошад, даркор?

Раҳим Чалил

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ҳиссаҷа ҷист?

Что тақос ҷастиҷа?

Қўшимҷа нима?

2. Онҳо бештар дар нутқи шиғоҳӣ истиғода мешаванд ё ҳатгӣ?

Частицу больше используют в устной или письменной речи?

Улар кўпроқ оғзаки нутқда ишлатиладими ёки ёзувдами?

3. Ҳиссаҷаи сохта аз сода ҷӣ фарқ дорад?

4. Ҳиссаҷаҳои таркибӣ ҷӣ тарз сохта мешаванд? Якто ҷумла гӯед, ки дар онҳиссаҷаи таркибӣ бошад.

5. Ҳиссаҷаҳои «албатта», «ҳа», «ҳо, ана»-ро тарҷума намуда, бо онҳо ҷумла созед.

Маиқи 93. Ҷистон:

Ҷист он лўбати писандида,

Либоси ранг – ранг пўшида?

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
сохт	строение	тузулиш
орому осоишта	спокойно	тинч
рафту	вдруг, может быть	мумкин
наход	неужели	наход
магар	разве	магар
мабодо	вдруг	мабодо
хо, ана	вот это, то	анаву
либос	одежда	либос
ранг-ранг	цветистый	гулли

ИМЛОИ ҲИССАЧАҲО
ВА ҶОИИ ОНҲО ДАР ҶУМЛА

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Ҳиссаҷаҳо дар ҷумла ҷойи муайян надоранд.

Мисолҳо:

1. Бале, ин муболиға гапи рост аст.

Фотеҳ Ниёзи

2. Шодӣ фикр карда истода, якбора, бо нимсадо: «Бале, мешавад» – гуфт.

Ҷалол Иқромӣ

3. Чӣ хел баланд парвоз кард-а?

Имлои ҳиссаҷаҳо:

- Ҳиссаҷаҳои сохта якҷоя навишта мешаванд: рафту (раваду), мабодо, кошки.

- Ҳиссаҷаҳои саволии: -чӣ, -а, -ку, -мӣ, -дия бо нимтире навишта мешаванд: рафтам-ку, наомадсд-а?

- Ҳиссаҷаҳои таркибии: биё мои, ҳо бале, шояд ки, равад ки ҷудо навишта мешаванд.

- Ҳиссаҷаҳо дар ҷумла ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд:

- Ҳиссаҷаҳои ишоратӣ: ана, ҳу, ҳо.

- Ҳиссаҷаҳои саволӣ: оё, магар, паҳод, паҳод ки, -мӣ, -чӣ, -а.

- Ҳиссаҷаҳои таъкидӣ: ҳағто, ҳам, хоҳ...хоҳ, гоҳ...гоҳ, на... на.

- Ҳиссаҷаҳои тасдиқӣ: ҳа(ҳо), бале, оре, хуб (хӯш), хайр.

- Ҳиссаҷаҳои инкорӣ: не, на.

- Ҳиссаҷаҳои қувватдиҳанда: мана, -ку, -дия, э.

Ҳиссаҷаҳои орзумандӣ (кошки), тахмин (мабодо, эҳтимол), маҳдудӣ (танҳо, фақат), тақлифу далолат (канӣ, -чӣ) ва ғайра.

Машиқи 94. Ҷумлаҳоро нависед, ҷойи ҳиссаҷаҳоро муайян намоед.

1. Гап, албатта, дар хусуси Шумо буд.

2. Канй, Шумо гӯед-чй, киҳо ба деҳқонон ёрй расониданд?
Рахим Ҷалил
3. – Дигар гап надорй-мй?
– Не, – гуфт Алибой.
4. – Ҳа, дуруст – гуфт хандида Алибой.

Фотех Ниёзй

Машиқи 95. Матни зеринро навишта, ба зери ҳиссачаҳо хат кашед.

ҒАНҶ – ДАР КИСА

Фирдавс дар аснои бозй аз зери по чизеро ёфту зуд ба киса андохт.

- Танга ёфтй? – давон омада, пурсид ҷурааш – Ғазанфар.
- Не, зиёдтар! Наёфтй!
- Даҳ сомонй ёфтй? – чашмони сиёҳашро калон кушода, бо хаяҷон гуфт Ғазанфар.
- Қимати чизи ёфтаам аз ҳазор сомонй ҳам болотар аст.
- Ҳа, ёфтам! – Фарёд зад Ғазанфар. – Ту ҳалқаи тилло ёфтй! Дирӯз духтари ҳамсоия мо як пойи ҳалқаи тиллояшро гум кард. Канй, нишон деҳ, бидам.

– Наёфтй, – гуфт Фирдавс ва аз киса нонрезай ёфтаашро баровард.

Маҳбуба Неъматзода

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

- Чаро Фирдавс чизи аз замин ёфтаашро зуд ба киса андохт?
- Печему Фирдавс найденное на земле быстро положил в карман?
- Нима учун Фирдавс ердан топиб олган нарсани тезда ҷунтагига солди?
- Ғазанфар чй гуфт?
- Фирдавс чй ҷавоб дод?
- Саволи дуюми Ғазанфар чй буд?
- Ба он Фирдавс чй посух дод?
- Барои чй баъди саволи сеюм Ғазанфар фарёд зад?

- Фирдавс дар охир ба Ғазанфар чиро нишон дод?
- Мазмуни матиро тарҷума кунед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
раваду	если, вдруг	бордики
гуруҳҳо	стороны	тарафлар
орзу, хоҳиш	мечта, желание	орзу, истак
эҳтимол	может быть	эҳтимол
шояд	может быть, вероятно	мумкин
ҷой	место	ўрин, жой
ҷойи муайян	определённое место	аниқ жой
албатта	конечно	албатта
по	нога	оёқ
киса	карман	ҷўнтак
ҷўра	друг	жўра
не	нет	йўқ
ҳа	да	ҳа
тилло	золото	олтин

ДАРСИ 35

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 36

ТАКРОРИ МАВЗӢҲОИ ҒУЗАШТА

Машиқи 96. Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1. Ҷаро хиссаҳои ёридиҳанда (номустақил)-и нутқ меноманд?
2. Дар забони тоҷикӣ чанд хиссаи ёридиҳандаи нутқ ҳаст? Қадамҳо?
3. Ҷаро пайвандак меномем?

4. Пасояндхо кадомхоянд? Мисол оред.
5. Шумо дар бораи пешояндхо чиho медонед?
6. Фарки пешояндхо аз пайвандакхо дар чист?
7. Дар чумлаи зер хиссаҷахоро ёфта, сохт ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.

– Биёед. Мирзоро даъват кунем, бигузор, худаш бо чашмонаш бинад.

Фотех Ниёзӣ

Машқи 97. Оё медонед, ки калимаҳо маъноҳои зиёде доранд?

Барои намуна маънои калимаи «Ромит»-ро аз назар мегузаронем.

Маънои калимаи «Ромит» 2600 – сол пеш маълум будааст. Дар китоби муқаддаси «Авасто» ба маънои ороиш, истирожат, бисёрӣ ва фаровонӣ истифода бурда шудааст.

Калимаи РОМ – рузи зафар ёфтани Фаридун бар Заҳҳоки Морон аст.

Мӯсафедони мавзеи Ромит накл мекунанд, ки маънои калимаи Ромит, ин ҷойи хушманзара, серобу сердолу дарахт мебошад.

Бале, Ромит бо манзараҳои зебову дилнишин, чашмаҳои шифобахш, бо оби зулоли ширини чашмаю ҷӯйборҳои равонаш ҳар бинандаро мафтун мекунанд.

МАШҚИ САНЧИШ – ТЕСТ

Ҳиссаҳои ёридиҳанда (номустақил)-и нутқ ҷантдоанд?

- А. 2-то
- В. 4-то
- С. 6-то
- Д. 8-то
- Е. 10-то

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
бигузор	пусть	майли
маълум	известный	маълум, аниқ
фаровонӣ	обильные, изобилие	фаровонлик

мӯйсафедон	старики	қариялар
хушманзара	живописный	манзалари
чапма	источник	булок
чапмаҳо	источники	булоқлар
шифобахш	лечебный	шифоли

- ДАРСИ 37

ҲУЧЧАТНИГОРӢ

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Тавсифнома (хислатнома) қоидаҳои зерини навишт дорад:

- Ба кӣ пешниҳод мешавад, соли таваллуд, миллат, таҳсилот.
- Дар ин муассиса аз кай фаъолият дорад? Аз ӯҳдаи ин ё он вазифа мебарояд ё не?
- Интирок дар қорҳои ҷамъиятӣ, аъзои ҳизб, ташаббус ва қорнамоиҳои ӯ.
- Обрую эътибори ӯ.
- Тавсифнома ба қучо пешниҳод мешавад?
- Имзо, мӯҳри қорхона.
- Таърихи рӯз.

Машиқи 98. Намунаи тавсифномаро нависед.

Тавсифнома

Ба қонандаи синфи 11«А»-и
мактаби таҳсилоти умумии №14-и
ноҳияи Шаҳринав Қомилҷони
Даврон, соли таваллудаш -- 1992,
миллаташ -- тоҷик.

Қомолҷони Даврон дар мактаби қомбурда аз синфи яқум таҳсил менамояд. Ӯ яқе аз қонандагони фаъоли мактаб ба ҳисоб мееравад.

Ба ҳамаи қорҳои мактаб фаъолана интирок менамояд, қанд қол аст, қи вазифаи сардори синфиро ба ӯҳда дорад. Қанҳои

адабиёти тоҷик, риёзӣ ва забони давлатиро дӯст медорад. Ғолиби чандин озмунҳои ноҳиявӣ, минтақавӣ ва ҷумҳуриявӣ мебошад. Ӯ аз ҷониби фаъоли китобхонаи мактаб буда, ба хондани адабиёти бадеӣ шавқу ҳавас дорад.

Дар байни хонандагони синф ва мактаб обрӯ дорад. Писари ботамкин, хушодоб ва хушмуомила аст.

Тавсифнома, ба шӯъбаи маорифи ноҳия пешниҳод мегардад.

Ҷ.М. Директори мактаб

(имзо)

Расулова Ҳ.

(таърихи рӯз)

СУПОРИШ:

Алоқамандона ба матн боло, ба яке аз ҳамсинфони худ (беҳтараш ба ҳамнишини худ) «Тавсифнома» нависед.

Машиқи 99. Кишвари худро омӯzed.

НАҚЛИ ХОНАНДА

Назаре ба шумораи навбатии рӯзномаи «Омӯзгор» (16 майи соли 2008) кардам. Донистам, ки маънои калимаи **Хатлон** чист.

– Маънои калимаи **Хатлон** *камингоҳ, зиракӣ* ва *ҷавонмардӣ* будааст.

Хатлонро **Хутал** мегуфтаанд. Он яке аз вилоятҳои Мовароуннаҳр ба ҳисоб мерафтааст.

Маънои дигараш *озод аз хироч* будааст.

Калимаи **Кӯлоб** (**кӯл** ва **об**) маънои *ҳисори об, қалъаи об, обгир* ва *обанбор*-ро ифода мекардааст.

СУПОРИШ:

- Матнро навишта, маънои вожаҳои ҷугрофиро шарҳ диҳед.
- Дар бораи таърихи мавзеи истиқоматии худ мавод ҷамъ кунед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
қоида	правило	қоида
қоидаҳо	правила	қоидалар
қоидаҳои зерин	следующие правила	қуйидаги қоидалар
корҳои ҷамъиятӣ	общественные работы	ҷамият иши
фанни риёзӣ	математика	математика фани
озмуни фаннӣ	предметная олимпиада	фан олимпиадаси
рӯзнома	газета	газета
рӯзномаи «Омӯзгор»	газета «Омӯзгор»	«Омӯзгор» газетаси
худуд	граница	худуд
камингоҳ	место засады, западня	яширин жой
зиракӣ	бдительность	зийраклик
хироҷ	налог	хироҷ
кӯл	озеро	кӯл
об	вода	сув

ДАРСИ 38

КОРҲОИ МУСТАҚИЛОНА

Машиқи 100. Матнро бодикқат хонда, аз қавсайн ҳиссачаҳои мувофиқро интихоб намоед ва ба дафтар нависед.

- а) – Ин пихолро дар кучо мешинонӣ? Дар боғи хона?
– ... модарҷон, дар лаби ҷўйча.
б) – ... ин таппаббуси хуб, – гуфт бобо.
в) ... ў боғбони хақиқӣ буд.
(оре, не, ана).

Машиқи 101. Мисолҳоро нависед, вазифаи пайвандакҳоро гӯед.

Мо бояд боодоб
боишм, **чунки** **одоб бехтарин**
зеро ки **хислати инсон аст**

Азбаски **наклиёт набуд,**
вокса рӯй дод, **мо омада**
хаво сард буд, **нагавонистем**

Маиқи 102.

СУПОРИШ:

1. Шеърро хонед, пайвандак ва пешояндҳоро ёбед.

УҚОБ

Ҳеч донӣ ту, ки уқоб чӣ сон
Меҳрубонӣ кунад ба фарзандон?
Чун баҳоре, ки аз дарахти ҷавон
Аввалин гунчаро шавад ҷӯён,
Бори аввал уқоби зирак ҳам
Хоҳад аз баччагон пари маҳкам.
Баъд берун аз ошён созад,
Дар фазои купод андозад.
Гирдашон хеш бо парафшонӣ
Аз ҳар офат кунад ниғаҳбонӣ,
То ба онҳо паридан омӯзад,
Дуру наздик дидан омӯзад.
Чун бубинад, ки баччагони ӯ
Мустақил мепаранд дар ин сӯ,
Худаш он гоҳ ифтихоркунон
Бипарад бо тамоми фарзандон.

Мирзо Турсунзода

2. Зарбулмасалҳоро нависед, вазифаи пешояндҳоро маънидод кунед.

- Бо сухани ширии мор аз хонааш мебарояд.
- Тилло дар оташ, одам дар меҳнат маълум мешавад.
- Бо моҳ шиӣ, моҳ шавӣ,
Бо дег шиӣ, сиёҳ шавӣ.

- Бо як гул баҳор намешавад.
- Бс пир марав дар амонӣ,
- Ҳарчанд Сикандари замонӣ.
- То мард сухан нагуфта бошад,
- Айбу ҳунараш нухуфта бошад.

Саъдии Шерозӣ

3. Худатон мустакилона бо яке аз пешояндҳо ҷумлас тартиб диҳед.

МЕДОНЕД?

ФУРҶОНАКЕ, КИ ҲАҶИЗ НАСҶХТААСТ

Нависандаи фаронсавӣ Жак Берже менависад, ки дар олам фуругонаке мавҷуд аст, ки ҳаҷиз намесӯзад. Соли 1911 дар бинои шаҳри Ливерморси ИМА фуругонакero гузоштанд, ки он то имрӯз фурузон аст.

ЛУҶАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
ҳа, бале, оре	да, так	ҳа, бале
на, не	нет	йўк
чунки	потому что, так как	чунки
зарбулмасал	пословицы	зарбулмасал
мор	змья	илон
баҳор	весна	баҳор
бад	плохой	ёмон
уқоб	орёл	бургут
ҷавон	молодой	ёш, ўспирин
ошён	гнездо	уя, ин
меҳнат	труд	меҳнат
фуругонак	лампочка	лампочка
доимо	всегда	доимо
фурузон	горящий	ёниб турувчи

ДАРСИ 39

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ НИДО

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

• Он ҳиссаи ёридиҳандаи путк, ки барои ифодаи ҳиссиёту хаяҷони гуногун хизмат мекунад, нидо ном дорад. Мисол: Ҳой мардум, ба қапал об омад! Нидоҳо бештар дар гуфтугӯ (муколама) истифода мешаванд.

- Афсӯс, ин хона хеле хурд будааст.
- Хайрият ки омадед, вагарна мо хеле хавотир мешудем.

Машиқи 103. Ҷумлаҳоро хонда, нидоҳои ишорашударо нависед.

1. Бай-бай, хайрият ки, ҳақиқат ошкор шуд.
2. Ҳай-ҳай, номи хуб доштай.

Садриддин Айний

3. Хайр, эй муборизи ватану қаҳрамони мо!

Ҳабиб Юсуфӣ

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Дар забони тоҷикӣ чунин нидоҳо мавҷуданд: *Хайр, хайрият, оҳ, ваҳ, ҳой, афсӯс, дарего, сад дарег, бай-бай, оббо, эй, ҳмм, ...*

Машиқи 104. Байтҳоро нависед, дар зерӣ нидоҳо як хати рост каниед.

1. Эй ситамдидагон, эй асирон!
Вақти озодии мо расид!

Садриддин Айний

2. Ваҳ, чӣ хуш медамад насими баҳор
Субҳи содиқ зи ҷониби кӯҳсор.

Пайрав Сулаймонӣ

3. Зиндагӣ ҳойи хомӯшӣ набувал,
Дил, биё, чуш зан, мубориз бош!

Ҳабиб Юсуфӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Барои чӣ нидохо бештар дар гуфтугӯ истифода мешаванд?
Почему междометие используются в разговорной речи?
Нима учун ундовлар асосан оғзаки нутқда ишлатилади?
2. Аз мисолҳо нишон диҳед, ки нас аз нидохо кадом аломатҳо гузашта мешаванд.

Машқи 105.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Муколамаро нависед. Ба тарзи навишти он диққат дода, онро тарҷума кунед:

– Ё Душанбе рафта буд?

– Бале, қариб ҳафт сол дар ноҳияшон роҳбарӣ кард. Дар хотиратон бошад, раҳматӣ ... аз барои қор ҷонашро қурбон мекард.

– Раҳматӣ гуфтед!

– Ҳа, порсол гузашт.

– Э, афсӯс!

Саттор Турсун

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
нидо	междометие	ундов
хайр, хайрият	ладно, наконец	хӯб, хайрият
оҳ, воҳ, ҳой	ой, ах	оҳ, воҳ, ҳой
афсӯс, дарего	жаль, увы	афсӯс, дарего
оре	да	ҳа
нест бод!	долой!	йӯқ бўлгин!
сад дарего	как жаль, увы	юз афсуски
ситамдидагон	измученные	азобланувчилар
асирон	пленники	асирлар

насим	лёгкий приятный ветерок, зефир	насим, шабода
субҳ	утро, рассвет	субҳ
кӯҳ	гора	тоғ
кӯҳсор		
мубориз	борец	курашувчи, мубори-за қилувчи
роҳбар	руководитель	роҳбар
раҳматӣ	покойный. умерший	раҳматли
дил	сердце	қалб. юрак
порсол	прошлый год	утган йил
афсӯс	жаль	афсус

ДАРСИ 40 КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 41

ИНКИШОФИ НУТҚ

Машиқи 106. Матнро нависед.

ПАНДИ ИМОМИ АЪЗАМ

Агар шахсеро ба бадӣ шинохтӣ, бадиаширо пеши мардум зикр макун, балки хубие дар вай чустучӯ кун ва бо ҳамин хубӣ аз ӯ ёд кун.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ин панд ба кадом мавзӯ бахшида шудааст?
2. Хислати неқ аз хислати бад чӣ фарқ дорад?
3. Дар зери пайвандақҳои матн хат кашед.

4. Мувофиқи фаҳмиши худ аз рӯи ин панди Имоми Аъзам нақл нависед.

Машиқи 107. Матнро ифоданок хонед.

БАТАН

Ватан! Чӣ гуна калимаи гуворост, сода, дилнишин ва равон.
Ҷаҳон – ҷаҳон маъно дорад он.

Ҳазрати Муҳаммад (с) гуфтаанд: «Муҳаббати Ватан як ҷузыи инсон аст».

Ватан зодгоҳ аст. Ватан болу пари инсон, бахту иқбол, орзуи умеди инсон аст. Ватан ва модар ҳаммаъноанд. Инсон як модар дорад, чунон ки як Ватан дорад. Ватан он ҷост, ки таваллуд мешивад, напӯнамо меёбӣ, ба камол мерасӣ, ҳунар меомӯзӣ ва барои ободию озодии он мекушӣ. Сангаш, хокаш, чашмаҳояш, қӯҳҳояш барои мо аз ҷон ҳам азизтаранд. Агар саволе диҳанд: «Аз чӣ сар мешавад Ватан?» Ҷавоби ман чунин аст:

- Аз аллаи модарон.
- Аз расмҳои «Алифбо».
- Аз панду насиҳати бобо.
- Аз талошҳои Айнию Лоҳутию Турсунзода.
- Аз қаҳрамонҳои фарзандони тоҷик.
- Аз ашъори ғалсафии Лоик: «Ватан яктост, ҳамчунон ки модар яктост, Моҳу Хушешу Замину Осмон низ яктост».

Мусофир ҳар кучо афтад, Ватанро дӯст медорад,

Ки булбул дар қафас афтад, ҷаманро дӯст медорад (халқӣ)

«Шарафномаи миллат»

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Маънои калимаи «Ватан» чист?
Чо такос слово Родина?
Ватан сӯзининг маъноси нимадан иборат?
2. Ватан аз чӣ сар мешавад?
От чого начинается Родина?
Ватан нимадан бошланади?
3. Шоир Лоик Шерали дар бораи Ватан чӣ гуфтааст?
4. Ду байти охиристо маънидод кунед.
5. Доир ба мавзӯи Ватан чанд шеър медонед? Якси онро кироат намоед.

Машиқи 108. Ҷавоби ҷистонро ёбед.

Гуле бошад, ки ӯ беҳор бошад,
На дар дашту на дар бозор бошад.

На онро кас харад, на кас фурушад,
Ҳамсша бар сараш бозор бошад.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
бадӣ	плохой поступок	ёмонлик
хубӣ	хороший поступок	яхшилик
зикр макун	не говори	гапирма
чустучӯ кардан	искать	изланиш
як модар	одна мать	бир она
як Ватаи	одна Родина	бир Ватаи
моҳ	луна	ой
замин	земля	ер
нахаред	не покупайте	сотиб олманг
нафурушед	не продайте	сотманг

ДАРСИ 42

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

АҲМАДИ ДОНИШ

(1826 – 1897)

Аҳмадмахдум ибни Носир шоир, рассом, бунёдгузори равияи маорифпарварии адабиёти тоҷик дар соли 1826 дар оилаи камбағал, дар шаҳри Бухоро таваллуд ёфтааст. Таҳаллуси илмӣ ӯ Дониш аст. Дониши ибтидоиро аз модараш гирифта, дар мадраса аз рӯи китобҳои олимони ҷаҳон адабиёт, таърих ва математикаро меомӯзад.

Илми астрономияро нағз медонистааст. Хусни хаташ бағоят зебо буда, ба ҳунари наққошӣ – рассомӣ низ майлу рағбат доштааст. Бо ин ҳунаро ӯ дар дарбори амирони ба обрӯю эътибори хосса молик будааст.

Дар ҳаёти сафорате, ки соли 1857 ба шаҳри Петербург

равона шуда буд, Дониш ба ҳайси мирзо – котиб рафтааст.

Дар солҳои 1869 ва 1873 ӯ боз ду бор ба ҳайати сафорат дохил гардида, ба кишвари Русия фиристода мешавад. Вай воқеаҳои ин сафар, баҳусус табиат ва манзараҳои Москва ва Петербургро хеле хуб тасвир кардааст.

Ҳамаи дидаву шунидаи ин сафарҳоро ӯ дар асари калонҳаҷми худ «Наводирулвақоё» навиштааст. Асари мазкур заҳмати 15-сола ва маводи якумраи гирдовардаи муаллиф аст.

Асари дуҷуми Аҳмади Дониш «Рисолаи таърихӣ» ном дорад. Дар ин асар Дониш ақидаҳои маорифпарварии худро боз ҳам равшантару васеътар баён мекунад.

Аҳмади Дониш соли 1897 дар синни 71-солагӣ дар шаҳри Бухоро аз олам мегузарад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Аҳмади Дониш кай ва дар кучо таваллуд шудааст?
Аҳмади Дониш кога и где родился?
Аҳмади Дониш қачон ва қасрда тугилган?
2. Чаро ӯро «Дониш» меноманд?
3. Аҳмади Дониш кай ба Петербург фиристода мешавад?
4. Ӯ таассуроги сафараширо дар кадом асар баён кардааст?
5. Аз матнҳо калимаҳои «шешърнависӣ», «рассомӣ», «хаттотӣ» ва «ғараққиёт»-ро навишта, ба талаффузи дурусти ин калимаҳо диққат диҳед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
шоир	поэт	шоир
рассом	художник	рассом
маорифпарвар	просветитель, просвещённый	маорифпарвар
нависанда	писатель	ёзувчи
тахаллус	псевдоним	тахаллус
таърихшинос	историк	тарихчи
хаттот	писарь	хаттот
риоя кунед	соблюдайте	риоя қилинг

МЕРОСИ АДАБИИ АҲМАДИ ДОНИШ

Аз Аҳмад Махдуми Дониш осори зиёде боқӣ мондааст. Осори ӯ бо вучуди баъзе порчаҳои назмӣ доштан, асосан, бо наср навишта шудааст. «Манозирулкавокиб» (Манзараҳои ситораҳо), «Рисола фӣ аъмолилкура» (Рисола дар бораи амалиёт бо кура), «Ҷомеъулҳикоёт» (асари бадии тарҷумаиҳолӣ), «Наводирулвақоъ» (Воксаҳои нодир), «Тарҷумани ҳоли амирони Бухорои Шариф» ва амсоли инҳо аз ҳамин ҷумлаанд.

Машиқи 109. Матро бодиккат ва ифоданок хонед.

«НАВОДИРУЛВАҚОЪ»

Аҳмади Дониш дар китоби калонтарини худ «Наводирулвақоъ» оид ба сафарҳо ва навигариҳои замона фикру мулоҳизаҳои худро баён кардааст. Дар бораи пайдоиши дунё, табиат, коинот, ҳаракати сайёраҳо низ баъзе фикрҳои ҷолиб навиштааст.

Устод Айний дар ҳикояи «Одами аҷоиб» дар бораи хабари пешакии Аҳмади Дониш дар бораи гирифтани моҳ ҷузин навиштааст:

– Аҳмади Дониш бодиккат он ракамҳоро аз назар мегузаронд. Гоҳо ба соат нигоҳ карда, баъд ба осмони соф, ки дар вай моҳи пурра нур мепошад, ҷанм меҷӯхт.

Як вақт забонаш гирифта:

– Ба... ба осмон нигаред, – гуфт ӯ. Ҳама ба осмон нигаристанд. Моҳ ба гирифтани даромада буд. Кам-кам гирифтани моҳ зиёд шуда, ба аҳолӣ маълум гардид. Аз ҳавлиҳо садди лаъличаҳо, сатилҳо баромаданд. Дар муддати якҷанд дақиқа шаҳр аз овози дангар-дунгур нур гардид.

Садриддин Айний

Дар боби 15-уми «Наводирулвақоъ» Аҳмади Дониш доир ба пайдоиши заминҷунбиву вулқонҳо, ҷинсҳои кӯҳиву конҳо ва маъданҳо маълумот медиҳад.

Дар асар доир ба масъалаи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ суҳан
ронда, дар бораи обу ободонӣ менависад: «Аз дарёи Ому об
бояд кашид, то ки зироатро ёр расонад».

Машиқи 110. Ҷавоби чистонхоро ёбед.

1. Сараш дар осмон, пояш дар замин.
(?)
2. Лаълии марҷон, чист он, ҷураҷон?
(?)

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
наср	проза	наср
сафар	путешествие	сафар
фикру мулоҳиза	мысль, дума, взгляд	фикр, мулоҳизалари
пайдоиши дунё	появление мира	дунёнинг пайдо булиши
коинот	космос	коинот
сайёраҳо	планета	сайёралар
заминҷунбӣ	землетрясение	зилзила
маъданҳо	менералы	маъданлар
чист он?	что это?	бу нима?
ҷураҷон	друг	жураҷон

ДАРСИ 44

АЪЗОҲОИ ПАЙРАВИ ҶУМЛА. МУАЙЯНКУНАНДА

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Дар забони тоҷикӣ ҷумлаҳо аз саръазо (мубтадо ва хабар)
ва аъзоҳои пайрав (муайянкунанда, пуркунанда ва ҳол) сохта
мешаванд. Маъно ва муносибати грамматикӣ аъзои пайрави
ҷумла ба воситаи саволҳо муайян карда мешавад.

1. Муайянкунанда

Аъзои пайрави ҷумла буда, аломату хосият ва миқдори ашёро (муайянишавандаро) ифода карда, ба саволҳои: чӣ хел?, кадом?, чанд?, чандум?, кӣ?, чӣ? ҷавоб меишавад.

Муайянкунанда бо муайянишаванда бо бандаки изофӣ алоқаманд мегардад: нони гарм, бачаи доно. Он баъзан бе бандаки изофӣ ҳам меояд: беҳтарин талаба, наздиктарин истгоҳ, аҷоиби инсон.

Хелҳои муайянкунанда:

Муайянкунандаи изофӣ	Муайянкунандаи беизофа
шаҳри навбунёд	беҳтарин талаба
мизи мудаваар	зеботарин шаҳр
муаллими мсҳрубон	донотарин инсон
талабаи аълоҷӣ	хушбахттарин одам
синфи ёздаҳум	ин гуна ҷавон
бинои нав	чандин хонавода
бародари Акрам	салҳо коргар
вазифаи шумо	як даста гул
барги гул	дуюмин кӯча
саёҳати кӯҳсор	чорумин шахс

Матриқи 111. Матиро нависед. Дар зери муайянкунанда хат кашед.

Ў одами пешонакушода, хушзабон, хушмуомила ва як дараҷа ширинкор ҳам буд.

Асло калонигариро намедонист, аз калону хурд забони хуши худро дарег намедонист.

Садриддин Айний

СУПОРИШ:

1. Ҷумлаи якумро тарҷума кунед.
2. Маънии иборати «забони хуш»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Дар ибораҳои забони хуш ва одами хушзабон кадом калимаҳо муайянкунандаанд ва бо муайянишаванда чӣ тарз алоқаманд шудаанд?

Матриқи 112. Бо ибораҳои «падари дилсӯз» ва «хушбахттарин

зан» ду чумла тартиб дода, тарчума кунед.

Машиқи 113. Чумлаҳоро хонед, муайянқунадаҳоро дар алоҳидагӣ навишта, ба онҳо савол гузоред. Муайян кунед, ки онҳо муайянқунадаи изофианд ё беизофа?

1. Мунира толибаи фаъоли синфи мо аст.
2. Муаллимаи забони давлатии мо зани доно ва окила аст.
3. Фирӯза аввалин зане буд, ки мардонавор ба роҳи хуррият кадам гузошт.

Чалол Иқромӣ

4. Пас аз ба Ватан баргаштан гурезаҳо худро хушбахттарин инсон мешумориданд.

5. Аз байни мардуми бозорӣ садоҳои «Восъ, Восъ!» баланд шуд.

Сотим Улӯғзода

Машиқи 114. Аз рӯйи расм ҷавоби ҷисгонро ёфта, ба зери муайянқунада хати мавҷнок кашед.

Нохунаш чун нохуни перу наланг,
Тоҷи шохӣ бар сараш хангоми ҷанг.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
аъзоҳои пайрав	второстепенные члены	иккинчи дараҷали бўлақлар
муайянқунада	определение	аниқловчи
аломат	знак	белги
миқдор	количество	сон, миқдор
чӣ ҳел?	какой?	қандай?
чӣ гуна?	каково?	қанақа?
кадом?	какой?, который?	қайси?
аз онӣ кӣ?	чей?	кимники?
чанҷ?	сколько?	қанча?
кӣ?	кто?	ким?
чӣ?	что?	нима?

онруза	тогдашний	уша
хунбахттарин	самый счастливый	энг бахтли

ДАРСИ 45

МАШҒУЛИЯТ АЗ РҶИИ МАТНҲО

Маиқи 115. 1. Матиро навишта, ба зери калимаҳое, ки ба саволҳои *чӣ гуна?*, *чӣ хел?*, *кадом?* ҷавоб мешаванд, хати мавҷнок кашед.

Дар мамлакати мо кӯтосҳо дар Помир дучор мешаванд. Онҳо дар балеандкӯҳҳо ва ҷойҳои хушк зиндагӣ мекунанд. Кӯтосҳо ҷуссаи пурзӯро пуркуват, пойҳои кӯтоҳ ва сари калони ҷанбаршоҳ доранд. Баданашон бо мӯйҳои дароз пушида шудааст.

2. Аз рӯи расми зерин 4-5 ҷумла тартиб диҳед, ки муайянкунанда дошта бошад.

3. Матиро хонда, муайянкунандаҳоро ёбед.

Ҳаво ғирифта буд. Борои майда меборид. Аробаи мо ба кӯчаи калони шаҳр равои буд. Ман ҳеҷ гоҳ ин хел иморатҳои балеанди зебо, ин хел кӯчаҳои фарроҳи серодамо надида будам. Чашмам дар як ҷо қарор намеғирифт. Ман намедонистам, ба қадом аҷоиботи шаҳр нигоҳ кунам. Аз болои як манораи гафс садои зангӯла балеанд шуд.

Сотим Улугзода

Маиқи 116. Ҷавоби ҷистонҳоро ёбед. Муайянкунандаҳоро навишта, шарҳ диҳед.

- а. Мочаро карду гурехт,
Оби форамро рехт.

(?)

- б. Мисли хурус сахархез
Вай дастёри хушёр.
Бинамояд ҳар сахар
Моро зи хоб бедор.

(?)

СУПОРИШ:

Дар мавзӯи «Баҳори кишвари ман» дар хона иншо нависед.
Дар иншо аз муайянкунандаҳо истифода намоед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
кӯтос	як, горный бык	кутос
пуркувват	сильный, мощный	кувватли
кӯтоҳ	короткий, краткий	киска
сар	голова	бош
калон	большой	катта, улкан
чанбаршоҳ	животное с загнуты-ми внутрь рогами	чанбар шохли хайвон
мӯй	волос; волосы	соч
дароз	длинный	узуп
мочаро карду гурехт	пошумел и ушёл	можаро қилиб кетди
об	вода	сув
мисли	как	мисли
сахархез	рано встающий	эрта турувчи
хоб	сон	уйку
бедор кардан	просыпаться	уйготмок

ДАРСИ 46

ИНКИШОФИ НУТҚ

Машиқи 117. Матнро хонда, хулосаатонро баён намоед.
Муайянкунандаҳоро нависед.

Ватандӯстӣ ва хизмат ба Ватан шарафи бузург аст.

Ватан ва модар ҳаммаъно ва ҳамрадифанд. Чунон ки инсон як модар дорад, ҳамчунин як Ватан дорад. Бехуда ин ду калимаро дар паҳлӯи якдигар наменависанд: *Ватан – Модар* ва ё *Модар – Ватан*.

93 ғоизи Тоҷикистон кӯҳсор аст. Кӯҳсорони Тоҷикистон пур аз ганҷанд. Марди тоҷик дар санглоҳ ҳам ободӣ ва кабудизоркуниро фаромӯш намекунад. Ватани мо гул-гул мешукуфад.

Муҳофизати Ватан – Тоҷикистони азиз вазифаи муқаддас ва нуришараф аст. Боигарӣ, сарватҳои зеризаминӣ ва маънавиёти ин кишвар ҳамоно диққати аҷнабиёнро ба худ ҷалб мекунад.

Барои ҳамин ҷавобонро лозим аст, ки ҳимояи Ватанро вазифаи шахрвандии худ бидонанд.

Машиқи 118. Ифоданок хонед.

«Гар зи ишқи Ватан ҳарф мезанӣ, сарбоз шав». – гуфтааст Саъдии бузургвор.

Бисёр вақтҳо мехонему мешунавем, ки баъзе ҷавобон аз хизмати сарбозӣ саркашӣ мекунанд, меғурезанд, ҷинҳон мешаванд, ҳол он ки хизмати сарбозӣ ҳимояи Модар аст, ҳимояи Ватан аст, ки бе озодию истиқлолияти он кас наметавонад худро хушбахт ҳисобад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. «Сарбоз шав»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
Как вы понимаете словосочитание «сарбоз шав»?
«Сарбоз шав» деган иборани қандай тушунасиз?
2. Муайянкунандаҳои матнро ёбед.

ШОДИИ МОДАР

Парвиз дар сари миз дарс тайёр мекард. Додараш Эрач бошад, дар нахлӯи ӯ нишаста бо қалами ранга ба лафтар расм мекашид.

– Ба очаам чӣ тӯҳфа кардани ҳастӣ, Эрач? – пурсид Парвиз.

– Расм тӯҳфа мекунам.

– Чӣ хел расм?

– Мана, кашида истодаам-ку? – гуфт ӯ лафтарашро ба бародараш нишон дода ва ба ҷаҳондан сар кард. – Ана, ин – хонаамон. Инаш – ҷӯи аз дари хавлиамон мегузафтагӣ. Дар ҷӯ оби каб-кабуд равон аст. Инҳо – очаю дадаам. Ҳозир расми шумою худамро ҳам мекашам.

– Будо шуда ҷамин? – пурсид Парвиз.

– Барои чӣ? Боз расми кайҳоннаварди ракетасаворро ҳам мекашам. Кайҳоннавардро дар ҳолате тасвир месозам, ки вай аз тирезаи ракета ба сӯи ман даст афшонда: «Модаратро бо рӯзи таваллудашон табрик мекунам!» – гуфта истодааст.

– Ҷамин ҳам тӯҳфа шуду, – гур-гур кард Парвиз. – Ҳеҷ, ба мағоза меравем. Ман барои ҷамин рӯз чанд вақт боз пул пасандоз мекардам. Хеле шуда монд. Аз номи ҳар дуямон ба очаам ягон тӯҳфаи зӯр меҳарем.

– Чӣ, очаамро кайҳоннавард табрик кунад, магар бад аст? – пурсид Эрач, ки банди ҳаёлҳои ширини худ буд.

– Меравӣ ё не? – гуфт Парвиз ба саволи бародараш ҷавоб наодо.

– Худатон рафта гиред. Ман ба очаам расм тӯҳфа мекунам, – гуфт бо қатъият Эрач ва бо шавқи тамои ба кашидани расми кайҳоннавард шурӯъ намуд.

Модар дар рӯзи таваллудаш тӯҳфаи аз мағоза харида овардаи писари калониаш – Парвизро гирифта хурсанд шуд. Лекин аз тӯҳфаи тайёр кардаи писари хурдиаш Эрач бештар шодӣ намуд.

Донишгед барои чӣ?

Ҷавоби мисоли тастиро ёбед:

Феълҳои барғант, баромад ва бозғант аз чихати сохт чӣ хеланд?

- А. Бавосита
- В. Мураккаб
- С. Сода
- Д. Сохта
- Е. Таркибӣ

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
санглох	камнистый	тошлоқ
сарват	богатство	бойлик
сарватҳо	богатства	бойлиглар
зеризаминӣ	подземный	ер ости
ачинабиён	чужестранец	ажнабилар
сарбоз	солдат	аскар
хушбахт	счастливый	бахтли

ДАРСИ 47

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 48

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Машиқи 119. Матиро ифоднок хонед. Муайян кунед, ки ин порча аз кадом асари Сатим Улуғзода аст? Ба хотир оред, ки ин воқеаро шумо дар кадом филм тамошо кардаед?

Шаб. Ҷӯи Мулиён. Моҳи тобон дар зери дарахтони қадим роҳ ва рӯи деворҳои баланди ҷорбоғҳо аз нури худ пора-пора нақшҳои заррин андохтааст. Кӯшкҳо дар моҳтобшаб монанди нуқран хом ҷилон зард медиҳанд.

Рӯдакӣ савора омада, дар сояи девори баланде қарор гирифт. Ин сӯ он сӯ нигоҳ кард, гуш андохт. Ҷилави аспро ба шох

дарахт партофт ва дар болои зин рост шуда, ба даруни чорбоғ назар кард. Нигинаро дида, бо як чаҳидан худро аз болои девор ба боғ партофт. Дар чорбоғ оромӣ ҳукмфармо буд.

Сотим Улуғзода

СУПОРИШ:

Ба калимаҳои ишорашуда савол гузошта, муайян-кунандаҳоро ёбед ва муайян кунед, ки бо кадом ҳиссаҳои нутқ ифода ёфтаанд.

Машиқи 120. Супоришҳои тестӣ

1. Асоси сохтори ҷумларо чӣ ташкил медиҳад?

А. Муайянкунанда

В. Пуркунанда

С. Ҳол

Д. Мубтадо

Е. Мубтадою хабар

2. Феъл чанд асос дорад?

А. 1-то

В. 2-то

С. 3-то

Д. 4-то

Е. 5-то

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

- Муайянкунанда чист?
- Что такое определение?
- Оникловчи нима?
- Муайянкунанда ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?
- На какие вопросы отвечает определение?
- Оникловчи қайси сӯроқларга ҷавоб бўлади?
- Муайянкунанда бо муайяншаванда ба воситаи чӣ алоқаманд мегардад?
- Муайянкунанда чанд ҳел мешавад?
- Ба муайянкунандаи изофию беизофа ду мисол оред.

Машиқи 121.

ОЁ МЕДОНЕД?

Рӯзнамаву маҷаллаҳо дар ҳаёти мо чӣ аҳамият доранд?

Дар Тоҷикистон аз соли 1950 маҷаллаи «Машъал» ҷои мешавад. Ин маҷалла бо мазмуни бою рангини худ диққати хонандагонро ҷалб намудааст. Дар саҳифаи он вохӯриҳои шавқовар дарҷ мешаванд.

Маводи гуногун ва шавқовар, ки дар саҳифаҳои рӯзномаи «Анбоз», маҷаллаи «Истиқбол» ва «Чашма» ҷои мешаванд, ба мо, хонандагон, хеле писанд меоянд. Дар бораи қору зиндагии аҷибӣ ҳамсолон маҳз тавасути рӯзномаву маҷаллаҳо ошно мегардем. Онҳо моро бо китобу дастурҳои нав шинос мекунанд. Хар яки мо бояд ба хондани рӯзномаву маҷаллаҳо одат намоем.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
дарахтони қадӣ роҳ	деревья вдоль дороги	йўл бўйидаги дарахтлар
кўшкҳо	жильё, дома	уйлар
моҳтобшаб	лунная ночь	ойли тун
чаҳидан	прыгать	сакраш
баландтарин	самый верхний, высокий	энг баланд
бино	зданис	бино
донотарин	умный, мудрый	энг доно
инсон	человек	одам, инсон
асос	основа	асос
рӯзнома	газета	газета
маҷалла	журнал	журнал
воқеаҳо	события	воқеалар

ПУРКУНАНДА

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Пуркунанда аъзои пайрави чумла буда, ба кӣ ё чӣ нигаронида шудани амали хабари чумларо возеҳ мегардонад. Он бештар бо исму чонишин ифода меёбад.

Саволҳои пуркунанда:

Киро?, чиро?, аз кӣ?, аз чӣ?, ба кӣ?, ба чӣ?. бо кӣ?. бо чӣ?. дар бораи кӣ?, дар бораи чӣ?, ба ғайр аз кӣ?, ба ғайр аз чӣ?

Машиқи 122. Матнро нависед, савол гузошта, ба зери пуркунанда хати тире-тире кашед.

Руз сафед мешуд, аз байни абрҳои парешон ситораҳои хира метофтанд. Дар кӯча одамонро дида, бо онҳо салом-алейк мекарданд. Аз паси девори хавлиҳои факирона гоҳо маъоси гову гӯсола ба ғӯш мерасид.

Саттор Турсун

Машиқи 123.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Ба саволҳо ҷавоби пурра нависед.

– Шумо аз чанд кӯча гузашта, ба чӣ савор шуда, ба ин ҷо омадед?

– Шумо дар бораи чӣ фикр карда истодаед?

– Муаллим ба Шумо чӣ супориш дод?

– Бо ҳамсинфон дар бораи чӣ сӯҳбат намудед?

– Дирӯз аз китобхона чӣ гирифтед?

Машиқи 124. Панду хикматхоро хонда, азёд кунед.

4. Ҳар ки ба аҳди худ вафо накунад,

Нашавад дӯструю донишманд.

Саъдии Шерозӣ

5. То тавонӣ, дӯстонро гум макун,
Дӯстони меҳрубоиро гум макун.

Мирзо Турсунзода

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
пуркушанда	дополнение	тўлдирувчи
ҳаракат	движение	ҳаракат
амал	действие	амал
киро?, чиро?	кого?, чего?	кимни?, нимани?
аз кӣ?, аз чӣ?	от кого?, от чего?	кимдан?, нимадан?
ба кӣ?	кому?	ким билан?
ба чӣ?	чему?	нима билан?
дар бораи кӣ?	о ком?	ким ҳақида?
дар бораи чӣ?	о чём?	нима ҳақида?
барои чӣ?	зачем?	нима учун?
ғайр аз	кроме того	бундан ташқари

ДАРСИ 50

ХЕЛҲОИ ПУРКУНАНДА

Матни 125. Ба чадвали зерин назар карда, қоида бароред:

Хелҳои пуркушанда

1. Пуркушандаи бавосита

а) бо насоянди –ро

1. Давлатро дидам.
2. Ё шеърро бо овози баланд меҳонд.
3. Зӯхро каламро хуб тарошид.

б) бе насоянд

Далер китоб меҳонад.
Анвар ба рафикаш китоб дод.
Ман хоҳар дорам.

2. Пуркунандаи бавосита

масдар	исм	ҷонишин
Ин китоб маро ба хондан ҳавасманд кард.	Аз гапи ҳақ ҳеҷ кас намсранҷад.	Бародарам аз Шумо миннатдор аст.

Матҳи 126.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Ба ҳар як ҳели пуркунандаҳои бевосита мисолҳо нависед.

Намуна: Ман имрӯз дар истгоҳ Давлатро дидам. (Киро дидам?)

Матҳи 127. Нависед, ба ҷойи саволҳо калимаҳои мувофиқро гузоред. Дар зери хабар ва пуркунандаҳо хат кашед.

1. Шоира (чӣ?) хонд. 2. Рустам (киро?) дид. 3. Падарам (аз кӣ?) пурсид. 4. Муаллим (ба кӣ?) супориши иловагӣ дод.

Намуна: Шоира (чӣ?) хонд – Шоира китоб хонд.

КОР БО ВАРАҚҲОИ ФАРДӢ:

1. Дар ин ҷумлаҳо ҷонишини кадом аст?: Аҳмад омад. Ӯ омад.

2. Калимаи «ватандӯстон»-ро таҳлил намоед.

а) он аз ҷиҳати сохт чӣ гуна калима аст?

б) чанд ҳарф дорад?

в) чанд садонок ва чанд ҳамсадо дорад?

г) аз чанд ҳичо иборат аст?

Матҳи 128. Матиро хонда, пуркунандаҳоро нависед.

СУХАНИ СЕҲРОК

Аз зинаи даромадҳои мактаб писараке лағжида саҳт ба замин афтид. Вай Нодирӣ муштзӯр буд. Азбаски Нодир бачаи бадҷаҳлу ҷангара буд, мо ӯро ҳамин тавр номида будем.

Нодир, барои ин ки ҳама ғалтиданаширо набинанд, зуд аз чояш хесту рӯи зонухояширо аз барф тоза кард. Баъд мисли хурӯси чангара бошиддат ба сӯи Ҳалим давид. Маълум шуд, ки ба ғалтидани ӯ Ҳалим гунаҳгор будааст. Дар як дам бисёр хангоматалабон чамъ шуданд. Ҳама меҳостанд, ки чанги Нодир Ҳалимро тамошо кунанд. Охир Нодир ба Ҳалим наздик шуд. Ҳозир бо мушташ чунон ба сари Ҳалим мефурорад ки...

Ачабо, чиро мебинем? Нодир ба Ҳалим ба маънои «ҳеҷ гап не» бепарвоёна даст афшонду рафт. Вақти рафташ ҳатто ӯ табассум мекард.

Ҳайрон шудем: Нодирро аз занозанӣ чӣ боздошт? Охир, ӯ тамоман ба чанг тайёр буд-ку! Шояд ягон сухани сеҳрнок гуфта, ӯро аз аспӣ чаҳл фуруварда бошад? Он сухани сеҳрнок чӣ бошад?

Баъд фаҳмидем. Мислони, Ҳалим ба Нодир чӣ гуфтааст? «Узр, ҷӯраҷон, қасдан не. нохост ҳамин хел шуд. Маро бубахш».

Махбуба Неъматзода

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
хелҳои пуркунанда	выди дополнение	тўлдирувчи турлари
пуркунандаи бавосита	косвенное дополнение	воситали тўлдирувчи
пуркунандаи бевосита	прямое дополнение	воситасиз тўлдирувчи
истгоҳ	остановка	бскат
замин	земля	ер
барф	снег	қор
хурӯс	петух	хўроз
табассум	улыбка	табассум
чанг	война	жанг, уруш
сеҳрнок	волшебный	сеҳрли
бубахш	извини	кечир

ПУРКУНАНДАИ БЕВОСИТА

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Пуркунандаи бевосита аниҳое (предметҳе)-ро ифода мекунад, ки амали феъли гузарида ба он равона шудааст.

Пуркунандаи бевосита ду шакли ифода дорад:

1. Ба воситаи пасоянди -ро: Китобро хондам (чиро хондам?).

2. Бе пасоянд. Ӯ китоб хонд (чӣ хонд?).

Пуркунандаи бевосита дар паҳлӯи хабар меояд. Ҳамин ки аз паҳлӯи хабар дур шуд, пасоянди -ро қабул мекунад.

Маиқи 129. Мисолҳоро нависhta, муқоиса намоед.

Рустам ниҳол шинонд.	Рустам ниҳолро шинонд.
Аз китобхона китоб гирифта-там.	Аз китобхона китоби «Одина»-ро гирифта-там.

Маиқи 130. Пандҳоро нависед. Пуркунандаи бевоситаро ёбед.

1. Дидаро шав, ба дида чой шав.
2. Рӯзатро фурушу рӯшноӣ хар.
3. Оҳанро дар гармиаш мекубанд.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Бо саволҳои дахлдор пуркунандаҳои матиро ёфта, нависед.

ЗАБОИ ВА АҲАМИЯТИ ОН

Забон дар ҷомеа аҳамияти бузург дорад. Табиат онро ба одамон барои он ато кардааст, ки бо ҳам алоқа банданд, фикри якдигарро фаҳманд, дар як ҷомеа фароҳам оянд, истеҳсолот ташкил диҳанд, илму фарҳанг офаранд, ҳушас, корхоро сомон бидиҳанд, ки барои ташкили пешбурди ҷамъият зарур ва вочибанд...

Раззоқ Ғаффоров

ОЁ МЕДОНЕД?

30-юми октябри соли 2008 дар фурудгоҳи шаҳри Душанбе ҳавопаймои Боинг-737-800, ки онро Тоҷикистон ҳаридааст, фуруд омад. Ба ин ҳавонаймо номи Исмоили Сомонӣ дода шуд. Ҳавопаймои мазкур ҳафтае як маротиба аз Душанбе ба Москва парвоз хоҳад кард.

(«Омузгор»)

ПУРКУНАНДАИ БАВОСИТА

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

- Пуркунандаи бавосита ашёе (предмете)-ро ифода мекунад, ки таъсиру ҳаракати хабари ҷумла ба воситаҳои гуногун ба он мегузарад.

- Фарқи пуркунандаи бавосита аз бевосита дар он аст, ки пуркунандаи бавосита ҳамеша бо пешоянд ва баъзан бо пасоянд ифода меёбад:

Ба ман сурудхонии Гулрӯ писанд омад.

* * *

Ў гуфт маро, ки эй бародар!

Бо гуфтаи ман бикун ту бовар.

Боқӣ Раҳимзода

Машиқи 132. «Худамро месанҷам». Ҷумлаҳоро навишта, ба зери пуркунандаҳо аломати тире-тире гузоред.

1. Ман ба вай либос мепӯшонам.
2. Собир бо рубоб оҳанги хубе навохт.
3. Мо аз пули оҳанпора асбобҳои мусиқӣ харидем.
4. Шарифро дар мактаб наёфтам.
5. Ба пеши раҳбари худ аз зану мард, .
Зи ҳар мавзӯ ҳар кас сӯҳбате кард.

Абулқосим Лоҳутӣ

6. Уқобон дар фазои кӯҳсорон
Барои худ ҷаҳон доранду мо не.

Мирзо Турсунзода

СУПОРИШ:

Байтҳои панди зеринро ифоданок хонда, пуркунандахо-
яшро ёбед. Маънои байтҳоро шарҳ диҳед.

Одами баднафсро нони даҳонаш мекушад,
Шаҳси бадгуфторро захми забонаш мекушад.
Шавқи шӯри навҷавониро пайи ишрат мабар,
Беадабро чунбиши хуни ҷавонаш мекушад.

Сафармуҳаммад Айюбӣ

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
либос	одежда	кийим
аҳли башар	все люди земли	башар аҳли
баднафс	несдержанный в еде	ёмон нафсли
бадгуфтор	злословящий	ёмон сӯзли
навҷавонӣ	молодость	ёшлик
мабар	не отвези	олиб борма
беадаб	невежливый	одобсиз
мекушад	убьёт	ўлдиради

ДАРСИ 52

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 53

ИНКИШОФИ НУТҚ

Маиқи 133. Матнро нависед.

Агар ба таърих нек назар андозем, ҳамаи аспҳои номдори
дунё (Раҳши Рустам, Дулдули Ҳазрати Алӣ, Сиёҳи Гуштосп,
Бутссфали Искандари Макдунӣ) ва аспҳои машҳури арабӣ,
англисӣ аслан аз ҳамин аспҳои зоти бохтарӣ, таҳорӣ ва хатлонӣ
пайдо шудаанд.

Низомии Гагҷавӣ менависад:

Сикандир ба он хинги хатлӣ нишаст,
Ки чун бод бархост, чун барқ част.

Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон таърихи фишурдаи зоти аспҳои бохтарӣ, таҳорӣ ва хатлониро гушрас намуда, бо боварии комил таъкид мекунад, ки мардуми сарбаланди тоҷик офаридани аспӣ зоти тоҷикиро идома мебахшад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Аспҳои помдори дунё кадомҳоянд?
Назавите имена знаменитых лошадей мира?
Дунёдаги машҳур отларнинг номларини айтинг?
2. Ҷумлаҳос, ки пуркунандаи бевосита доранд, ёфта шарҳ диҳед.
3. Номи аспҳои зоти тоҷикиро азёд кунед.
4. Сархати охиристо тарҷума кунед.

Машқи 134. Шеърро ифоданок хонед.

МУҲАББАТИ МОДАР

Писар, рав, қадри модар дон, ки доим
Кашад ранҷи писар бечора модар.
Зи ҷон маҳбубтар дораш, ки дорад
Зи ҷон маҳбубтар бечора модар.

Аз ин паҳлӯ ба он паҳлӯ нагалтад,
Шаб аз бими хатар бечора модар.
Ба вақти зодани ту марғи худро
Бигирад дар назар бечора модар.

Агар як атса ояд бар димогат,
Парад хушаш зи сар бечора модар.
Агар як сулфай бечо намоӣ,
Хӯрад хуни ҷигар бечора модар.

Барои он ки шаб роҳат бихобӣ,
Наҳобад то сахар бечора модар...

Сипас чун по гирифтӣ, то наафтӣ,
Хӯрад гам бештар бечора модар...

Набинад ҳеҷ кас заҳмат ба дунё
Зи модар бештар бечора модар.
Тамоми ҳосилаш аз заҳмат ин аст,
Ки дорад як писар бечора модар.

Эраҷ Мирзо

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Дар бораи заҳмату ранҷҳои модар, ки аз хурдӣ то калонсолӣ фарзанд мекашад, иншо нависед.

Дар васфи модар боз чӣ гуна шеърҳо медонед? Ном ва муаллифи онҳоро номбар карда, чанд байт аз онҳо кироат намоед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
асп	лошадь	от
аспҳои зотӣ	породистые лошади	зотли отлар
частан	прыгать	сакран
боварии комил	уверенность	қатиқ ишонч
қадр кардан	оценить	қадрлаш
махбуб	любимый	севимли
ранҷ	боль, страдание	ранж
қироат кунед	читайте	ўқинг

ДАРСИ 54

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ҲОЛ

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Ҳол аъзои найрави ҷумла буда, замон, макон, тарзи амал, монандӣ, миқдору дараҷа, сабаб ва мақсади воқеъшавии амалро мефаҳмонад ва ба саволҳои чӣ тавр?, чӣ тарз?, кай?, дар кучо?, аз кучо?, ба кучо?, чаро?, аз чӣ сабаб? ҷавоб мешавад: Барф дируз борида буд.

Дӯст ояд, гарм дар оғӯш гир,
Расми хуби тоҷиконро гум макур.

Мирзо Турсунзода

Машқи 135. Матро нависед, савол гузошта ҳолро ёбед.

Наврӯз на танҳо дар Аҷам (Тоҷикистон, Афғонистон, Эрон, балки дар Миср, Рум, Туркия, Ёзбекистон, Қазоқистон, Туркменистон, Ҳиндустон ва дигар давлатҳо ҷашн гирифта мешавад. Ҷашнгирии ин ё он ид ифодаи меҳру мӯҳабат ва эҳтиром нисбат ба ниёгон ва мероси гаронбаҳои онҳост.

Машқи 136. Матро нависед.

ШОҲРОҲИ АСРИ ХХІ

Нақби Анзоб эҳйи шоҳроҳи ваҳдат, шоҳроҳи дӯстиву ҳамкориҳои беназир бо мардуми олам аст.

Нақби мазкур эҳйи нави сулҳу ваҳдат шуд. Ҳоло онро дарвозаи тиллоии Роҳи Абрешим меғуянд. Бунёди чунин сохтмони бузург кори саҳл ва осон нест. Танҳо ба шарофати истиқлолият имрӯз ин кори бузург оғоз гардид. Фардо, баъди ба итмом расидани сохтмон роҳи дили мардуми Зарафшон кушода мегардад.

СУПОРИШ:

1. Мазмуни матро нақл намоед.
2. Ҳолҳои матро нависед.
3. Ҷумлаи ссюро тарҷума кунед.

Машқи 137. Лаҳзаи дамгирӣ.

Панҷ калимаи тоҷикиро номбар кунед, ки аз пасу пеш як ҳел хонда шаванд.

Намуна: нон, тут...

САВОЛ?

Оё дар забони модарии шумо низ чунин калимаҳо вуҷуд доранд? Агар мавҷуд бошанд, ду-се мисол оред.

Машқи 138. Муаммо

Қадоме аз ин номҳо образҳои асосӣ ва мусбати асарҳои Садриддин Айний ба ҳисоб мераванд?

Қодир	Фируза
Ёдгор	Асо
Соро	Одина
Таня	Қорӣ Ишқамба

Маниқи 139.

ОЁ МЕДОНЕД?

Чор мисраъ шеърӣ ҷовидонаи зерини шоир Саъдии Шерозӣ ба тамоми мардуми ҷаҳон дахл дорад:

Банӣ одам аъзои як пайкаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Чу узв ба дард оварад рузгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.

Порчаи мазкур ҷаҳониёбро ба яғонагӣ, ҳамдилӣ, якдигарфаҳмӣ, наққорӣ, инсондӯстӣ, олиҳимматӣ, меҳрубонӣ, дӯстию рафокат ва ҳамдардӣ даъват мекунад.

Супориши тестӣ:

- Ба фикри шумо, маънои одамиат чист?
- А. Қисман бардаму бақувват будан.
  - В. Танҳо гами худро хӯрдан.
  - С. Наққору олиҳиммат ва мададгори дигарон будан.
  - Д. Бепарво ва безарар будан.
  - Е. Мансаб доштан.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Оё шумо ягон вақт ба қасс ёрӣ додаед? Агар ёрӣ дода бошед, он ҳодисаро хаттӣ баён намоед.
Вы когда нибуд, кому нибуд помогали? Если да, то письменно изложите.
Сиз бирор вақт, бирор кишига ёрдам берганмисиз? Агар ёрдам берган бўлсангиз уни ёзма равишда баён этинг.
2. Порчаи «Банӣ одам...»-ро азёд кунед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
хол	обстоятельство	хол
чӣ тавр?	каким образом?	қандай қилиб
кай?	когда?	қачон?
дар кучо?	где?	қаерда?
аз кучо?	откуда?	қаердан?
ба кучо?	куда?	қаерга?
чаро?	зачем?	нима учун?
аз чӣ сабаб?	с какой целью?	нима сабабдан?
нақб	туннел	тунел
чеҳрааш	его лицо	чеҳраси
гаронбаҳо	драгоценный	қимматли
шоҳроҳ	дорога	катта йўл
роҳи абрешим	шёлковый путь	ипак йўли
банӣ одам	все люди	ҳамма одамлар
узвҳо	части тела	қисмлар

ДАРСИ 55

ХЕЛҲОИ ХОЛ

ДАР ХОТИР ДОРЕД.

Ҳол аз ҷиҳати муносибати маъноӣ бо хабар ба хелҳои зерин ҷудо мешавад:

1	2	3
Ҳоли замон	Ҳоли макон	Ҳоли миқдор
Ҳамамон ҳамиш шаб баромада меравем. Ҳӯрок ханӯз тайёр нашудааст	Ҳро дар мактаб дида будам. Дар боғ дарахтони сузанбарг шипонданд	Ман хеле хаста шудам. Ҷавон боз қадре хомуш монд.

4	5	6
Ҳоли тарзи амал	Ҳоли сабаб, мақсад	Ҳоли шарт
Фирӯза бо овози баланд, бо ҳаяҷон, вале аз дилу чон сухан мегуфт.	Барои зудтар рафтан кӯшиш мекунем. Аз саросемагӣ дастам-ро нашустам.	Суханро насанҷида магӯй. Ман ўро надида рафта наметавонам.

СУПОРИШ:

Хелҳои ҳолро ба забони модарӣ тарҷума намоед.

Маиқи 140. Матнро нависед, савол гузошта хелҳои ҳолро муайян намоед.

ПАЛАНГ

Паланги даштӣ аз авлоди гурбашаклхост, аз ин сабаб зоҳиран ба гурба хеле монанд аст. Вай чунон тездав, ки аз «Жигули» ҳам неш гузашта метавонад.

Дар замонҳои қадим ўро ром карда, бо худ ба шикор мебурданд.

Нохунҳои паланги даштӣ аз бех қач гаштаанд. Вай гӯё аз нохунҳои дарозаш шарм карда, онҳоро зерӣ по пинҳон кардааст. Ранги баданаш бо ранги ҷойи зисташ – дашту биёбонҳо монанд аст. Барои ҳамин паланги даштиро ба осонӣ пай бурдан душвор аст.

Ин ҷонвари базеб як замон дар даштҳои Африко, Осиё ва Ҳиндустон бисёр буд. Ҳоло дар Эрон 10-20 сар мондааст. Дар Тоҷикистон дар Бешаи Палангон аён-аён вомехӯрад.

Паланги даштӣ охубарра ва харгӯшхоро дошта меҳӯрад. Паррандаҳои низ сайд мекунад, чунки хунари босуръат ҷаҳидан дорад.

Холо мо палангро танҳо дар боғи ҳайвонот ва дар сахнаи сирк дида метавонем.

Машиқи 141. Ҷавоби ҷистонро ёбед?
 Кӯҳи сафеди парниён,
 Давр мезанад дар осмон.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
ҳоли замон	обстоятельство времени	вақт ҳоли
ҳоли макон	обстоятельство места	ҷури ҳоли
ҳоли тарзи амал	обстоятельство образа действия	равиш ҳоли
ҳоли сабаб	обстоятельство причины	сабаб ҳоли
ҳоли мақсад	обстоятельство цели	мақсад ҳоли
паланг	тигр	йӯлбарс
зоҳиран	внешний	зоҳиран
гурба	кошка	мушук
боғи ҳайвонот	зоопарк	ҳайвонот боғи
сайд мекунад	охотиться	ов қилади
сирк	цирк	цирк
осмон	небо	осмон

ДАРСИ 56

КОРҲОИ МУСТАКИЛОНА. НАВИШТАНИ ИНШО

Машиқи 142. Аз рӯи расми манзараи кӯҳистон иншо навиштагӣ

Маиқи 143. Панду ҳикматҳои бузургонро азёд кунед.

1. Зи мардум зодаӣ, бо мардумон бош,
Чи бошад дев будан? Одамии бош!

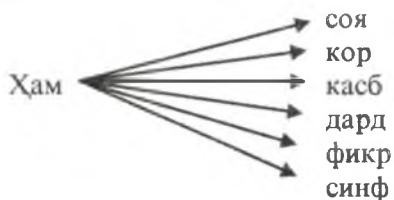
Носири Хусрав

2. Қаҳонсӯро кушта беҳтар чароғ,
Яке беҳ дар оташ, ки халқе ба доғ.
Чу андар саре бинӣ озори халқ,
Ба шамшери тезаш биёзор халқ.

Саъдии Шерозӣ

Кори мустақилона.

Бо префикс (пешванд) калимаҳо тартиб дода, тарҷума кунед:

Намуна: ҳамсоя – сосед – қўшни

Маиқи 144. Ҷавобӣ чистонро ёбед?

Вазнаш несту вазнин аст.
Таъмаш несту ширин аст.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
манзара	пейзаж	манзара
кўҳистон	горы	тоғли
ҳамдард	сочувствующий	ҳамдард
мардум, мардумон	люды	одамлар
ҳамкасб	коллега	ҳамкасб, касбдош
дев	злой дух, колдун	дев
ҳамкор	сотрудник	ҳамкор
ҳамсинф	одноклассник	ҳамсинф, синфдош
чароғ	лампа	чирог
ҳамфикр	единомышленник	фикрдош
вазн	всё	вазн, огирлик

ДАРСИ 57

ҲОЛИ ЗАМОН

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Ҳоли замон замони воқеъ шудани амалу ҳолатро фаҳмонида, ба саволҳои кай?, кадом вақт?, аз кай?, то кай? ҷавоб мешавад.

Ин хели ҳол бо исм, феъли ҳол ва масдар ифода меёбад: **Тобистон** ба мевачинӣ меравем. (– Кай ба мевачинӣ меравем? – Тобистон)

Машиқи 145. Матнро нависед.

Аввалин муждарасони фасли баҳор – фароштрукҳо ва лаклакҳо пайдо мешуданд. Бачаҳо сахарии барвақт дар кӯчаҳо суруди «Лаклак омадааст»-ро мехонданд. Ин сурудҳои то бегоҳ давом мекард.

Машиқи 146.

ОЁ МЕДОНЕД?

Олимон исбот намуданд, ки дар Тоҷикистон тамоми

канданиҳои ғоиданок, ки дар ҷадвали Менделеев ҳаст, аз қабилӣ тилло, нуқра, мис, оҳан, уран, сурма, симоб, сангҳои гуногуни ғароибҳо: лаъл, фирӯза, марворид, хоро, лаъли Бадахшон, ки дар ҷаҳон ҳамто надорад, вучуд доранд.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Ҷор ҷумла навиҷед, ки ҳоли замон дошта бошанд.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
меваҷинӣ	сбор фруктон	мева териш
лаклак	аист	лайлак
лаклакҳо	аистӣ	лайлакар
канданиҳо	ископаемые	ер ости қазилмалари
ғоиданок	полезные	ғоидали
тилло	золото	тилло, олтин
нуқра	серебро	кумуш

ДАРСИ 58

ҲОЛИ МАКОН

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

- Ҳоли макон ҷой, макон ва сӯйи амалу ҳолатро фаҳмонида, ба саволҳои кучо?, дар кучо?, ба кучо?, аз кучо? ҷавоб менавад. Мисол: Дар деҳаи Шарора шароит дигар шуд.

(– Дар кучо? – Дар деҳаи Шарора маконро ифода менамояд).

Машиқи 147. Кори мустақилона.

Ду ҷумла тартиб диҳед, ки ба саволҳои ба кучо?, аз кучо?, кучо?, дар кучо? ҷавоб шаванд.

Намуна: Китобро аз ҷавон гиред. (– Аз кучо? – Аз ҷавон).

Маниқи 148. Мисолҳоро нависед, ҳоли маконро ёфта, дар зераш хати мавҷноки бурида кашед.

1. Занон, духтарон ва бачагон тӯб-тӯб шуда ба рӯи хомаҳои рог ва дар ҳавои кушода менишастанд.

Садриддин Айний

2. Бале, дар мактаб Анварро аз дур дида будам.

3. Аз болои бом ҳоку хошок чун борон ба поён мерехт.

Маниқи 149. Байтҳоро ифоданок хонда, ҳоли маконро ёбед.
Чун ниҳодам пойи худро бар сари хоки Ватан,
Борҳо бӯсидам аз рухсори поки Ватан.

* * *

Нишастам дар лаби дарёи кӯҳӣ,
Ба худ ман ёфтам маъвои кӯҳӣ.

* * *

Дар ҳамин ҷо ман ба дунё омадам,
Дар ҳамин ҷо чашмбино омадам.
Дар ҳамин ҷо шуд садои ман баланд,
Дар ҳамин ҷо дӯстро гаштам писанд.

Мирзо Турсунзода

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ба назари Шумо, байтҳо ба кадом мавзӯҳо бахшида шудаанд?

2. Ҳоли макони мисраъҳоро ёфта, ба зераш хат кашед.

3. Мазмуни байтҳоро тарҷума кунед.

Маниқи 150. Иббот кунед, ки дар ҷумлаҳои зер «берун» сифат буда, «дарҳо» исм аст.

Устоамак дар ҳавлии беруни худ, дар зери айвон дарсозӣ мекард.

Дарҳое, ки вай месохт, аз ҷӯби чормағз буд.

Маниқи 151. Супориши тестино иҷро намоед.

Асосгузори оташпарастон (ойини қадимаи тоҷикон) кӣ буд?

- А. Шерак
- В. Муқанна
- С. Сиёвуш
- Д. Зардушт
- Е. Маздак

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
чевон	шкаф	жавон
кигоб	книга	китоб
рег	песок	қум
аз дур	издалека	узоқдан
ҳамин ҷо	здесь	шу ерда
чашмбинио	с открытыми глазами	очиқ кўз билан
садо	голос	садо
садои ман	мой голос	менинг овозим
дарҳо	двери	эшиклар

ДАРСИ 59

ҲОЛИ МИҚДОРУ ДАРАЧА

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Ҳоли миқдору дараҷа ба ҳам монанд буда, миқдору андозаи замону макон, амалу ҳолат ва аломатро ифода мекунад. Ба саволҳои чӣ қадар?, чанд?, чӣ андоза? ҷавоб мешавад. Мисол: Ман хеле меҳостам неки кунам, вале нашуд. (– Чӣ қадар? – Хеле).

Машиқи 152. Мисолҳоро нависед.

1. Одина се соли пурра дар завод кор кард.
2. Ҷавон қадре хомӯш монду боз ба суҳан гуфтаи сар кард.

3. Хона хеле хурд буд, чойи ништастан надошт, тангии чой
моро азоб меод.

СУПОРИШ:

Ба калимаҳои ишорашуда савол гузored.

Задайте вопросы выделенным словам.

Ажратиб кӯрсатилган сӯзларга сӯроқ беринг.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Бо калимаҳои зерин ҷумла тартиб диҳед, ки ҳоли миқдорро
ифода намояд: ...сахт- сахт, ...фарёдкунон, ...хомӯш

Намуна: Бемор дар назди табиб ду маротиба сахт-сахт
сулфид.

Машиқи 153. Ҷавоби ҷистонро ёбед?

Ду ханҷарро мемонад,

Ду ханҷари безарар.

Ба ҳар кучо ки ҷо шуд,

Маънӣ биғирад дигар.

Машиқи 154. «Худамро месанҷам». Ҳолҳои дар қавсайн
бударо ҷо ба ҷо гузored.

1. Роҳгузар ... худро ба канор гирифт.

2. Ба мо ... мактуб месонад.

3. Ҳама ... ҳаракат мекарданд.

4. Меҳмонони омадагӣ ... ба якдигар менигарстанд.

(фарёдкунон, даста-даста, бо тааҷҷуб, хомӯш)

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Аз рӯйи расми зерин 2-3 ҷумла
тартиб диҳед, ки дар он ҳоли замон
ва миқдору дараҷа омада бошад:

1. Модар ба рафти хониши
фарзандон доимо назорат мебарад

2. ...

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ӯзбекӣ
се	три	уч
сол	год	йил
хеле	очень	анча
танг	тесный, узкий	тор
сахт	твёрдый, крепкий	каттиқ
фарёд	крик	фарёд
хомӯш	бесшумный; тихо	сукутли
ханҷар	кинжал	ханжар
мактуб	письмо	мактуб, нома
меҳмон	гость	меҳмон
ба якдигар	друг другу	бир-бирига
назорат	контроль	назорат

ДАРСИ 60

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 61

ТАҚРОРИ АӢЗОӢОИ ПАЙРАВИ ҶУМЛА

БА САВОЛӢО ПОСУХ ДИӢЕД:

1. Мубтадо чист?
2. Хабарро бо мисоле фаҳмонед.
3. Мубтадо аз ҷиҳати сохт чанд ҳел мешавад?
4. Ба хабари номӣ мисол оред ва шарҳ диҳед, ки ҷаро номӣ меноманд?
5. Мисоле оред, ки мубтадо бо хабар мувофиқат кунад.
6. АӢзоӢои пайрави ҷумла кадомҳоянд?
7. Пурқунанда чист? Мисол оред.
8. Мисоле оред, ки муайянқунанда дошта бошад. Он ба кадом савол ҷавоб мешавад?
9. Ҳелҳои муайянқунандаро шарҳ диҳед.
10. Ӣол чанд навъ дорад. Ба ҳоли замон мисол оред.

Бо аломатҳои шартии саръазо ва аъзоҳои пайрави ҷумла шиносо шавед.

1. 1 хати рост – мубтадо ———

2. 2 хати рост – хабар _____

3. Хати мавҷнок – муайнкунанда

4. Хати рости бурида – пуркунанда - - - -

5. Хати мавҷноки бурида – ҳол ~ ~ ~ ~

6. Хати камонак – воситаи грамматикӣ алоқаи аъзоҳои ҷумла мебошанд.

Масалан: Себи сурхи хубонӣ дар охири тирамоҳ мепазад.

Машқи 155. Ҷумлаҳоро навишта, аломатҳои шартӣшонро гузоред.

Дар расмҳои Камолиддини Бехзод манзараҳои дилрабои табиат, гулу сабззор, майдонҳои шикор, богҳову қасрҳо тасвир шудаанд. Рассом махсусан дар офаридани сурати одам устод буд.

Зайниддин Маҳмуди Восифӣ

Ман акнун аз болои ин сангҳо дилпуруна қадам мезадам ва аз саҳтию сардии онҳо наметарсидам.

Расул Ғамзатов

Машқи 156. Аз рӯи расм ҷавоби чистонро ёбед.

Хона аз пушти хона,

Рӯи оҳан равона.

Оҳан чӣ гуна оҳан?

Хона чӣ гуна хона?

(?)

Машқи «Худамро месанҷам». Ба ин аломатҳо нигоҳ карда, ҷумла тартиб диҳед:

А. _____

Б. _____ _____

В. _____

Машиқи 157. Ба саволҳои тестӣ ҷавоб диҳед.

«Осмон пур аз ситора буд»-ро нависед. Исмҳои «ситора» ба вазиҳои кадом аъзои пайрави ҷумла омадааст?

- А. Хабар
- В. Мубтадо
- С. Пурқунанда
- Д. Муайянқунанда
- Е. Ҳол

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
хат	линия	хат
хати рост	прямая линия	бир тўғри чизик
ду хати рост	две прямые линии	икки тўғри чизик
хати мавҷнок	волнистая линия	тўлқинли чизик
хати ростии бурида	тире-тире (прямая ли-ния с черточкой)	тирели чизик
гул	цветок; роза	гул
санг	камень	тош
қаср	дворец	қаср
тамошо	зрелище; развлечение	томоша

ДАРСИ 62

ҲОНИШИ МУСТАҚИЛОНА.

ЛОИҚ ШЕРАЛӢ

(1941 – 2000)

Машиқи 158. Матнро хонед.

Лоиқ Шералӣ соли 1941 дар деҳаи Мазори Шарифи ноҳияи Панҷакенти вилояти Хуҷанд, дар оилаи деҳқон таваллуд ёфтааст.

Маълумоти миёнаро дар деҳаи худ гирифта, соли 1953 Донишгоҳи давлатии омӯзгории шаҳри Душанберо хатм

кардааст. Ҳамчун ходими илмӣ дар рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон», маҷаллаи «Садои Шарқ» ва дар Комитети радио ва телевизион кор кардааст.

Шоир аз соли 1991 то охири умр раиси Бунёди байналмилалӣи забони форсии тоҷикӣ буд.

Лоик Шералӣ 30 июни соли 2000 дар шаҳри Душанбе вафот кард. Оромгоҳи ӯ дар мазори Лучоб воқеъ аст.

Лоик Шералӣ фаъолияти эҷодиро аз соли 1960 шурӯ намудааст. Мавзӯи асарҳои Лоик Ватан, модар, сулҳ, дӯстӣ, одаму одамгарӣ, илму маърифат ва амсоли инҳо мебошад. Маҷмуаи «Сари сабз» бехтарин осори шоирро чамъ овардааст.

Соли 1952 маҷмуаи шеърҳои ӯ бо номи «Соҳилҳо», соли 1975 «Ҷоми Хайём», «Модарнома», соли 1978 «Ҳоки Ватан», силсилаи шеърҳои «Илҳом аз «Шоҳнома» ва шеъри «Оли Сомон» аз нашр баромадаанд.

Соли 1978 ба Лоик Шералӣ барои асарҳои «Ҳоки Ватан» ва «Илҳом аз «Шоҳнома» ҷоизаи фахрии «Лауреати мукофоти ба номи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ» дода шуд.

Дар шаҳри Душанбе мактаби рақами № 54 ба номи Лоик Шералӣ гузошта шудааст. Дар деҳаи Панҷакент нимпайкараи ӯ гузошта шудааст.

Чор мисраъи рубоии ӯ, ки аз маҷмуаи «Ҳоки Ватан» интихоб шудаанд, аз ватандӯстии шоир дарак медиҳад:

Ёрон – ҳама ҷо, вале Ватан дар як ҷост,

Ҳар ҳоки Ватан мисоли ҳайкал зебост.

Одам ҳама ҷо азиз, лекин бар ман

Модар яктост, Тоҷикистон яктост!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Лоик дар кучо ва кай таваллуд шудааст?
Кодам ҷо ва ҷе роида шуд Лоик Шерали?
Лоик Шерали қачон ва қасрда туғилган?
2. Ӯ қадом мактаби олиро хатм кардааст?
3. Асарҳои Лоикро номбар кунед.
4. Кай ва барои қадом асараш ӯ ба ҷоизаи «Лауреати ба номи Рӯдакӣ» мушарраф гаштааст?
5. Аз рубоии боло ҳолро ёбед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
мачалла	журнал	журнал
ходими илмӣ	научный сотрудник	илм ходими
оромгоҳ	кладбище	қабристон
шоири нотақрор	неповторимый поэт	бетакрор шоир
модарнома	легенда о матери	она мадҳи
Ватан	Родина	Ватан
хайкал	памятник	хайкал

ДАРСИ 63

МУТОЛИАИ ПОРЧАҲОИ НАЗМ

Машиқи 159. Матро нависед ва ба мавзӯи он диққат диҳед.

Шоир Лоик Шералӣ аз соли 1966 то 1999 шеър навиштааст. Баъди вафоти Лоик маҷмӯаи «Ангораҳо» (соли 2001) ва ҳамон сол куллиёти дучилдаи шоир аз ҷоп баромад. Лоик тарҷумон низ буд. Шеърҳои адибони рус: А.С.Пушкин, Сергей Есенин ва дигаронро тарҷума кардааст.

Дар эҷодиёти Лоик мавзӯи Ватан–Модар мақоми хосса дорад. Ба ин маънӣ шоир фармудааст:

Ватан сар мешавад аз гаҳвора,
Зи шири ноку аз пистони модар.
Ватан сар мешавад аз он тавора,
Ки онро сохта дастони модар.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ин мисраъҳо ба кадом мавзӯ бахшида шудаанд?
Стихотворение на какой теме?
Шеърнинг мавзӯси нимадан иборат?
2. Мазмунӣ шеърро нақл кунед.

Машиқи 160. Дубайтии зерини Лоикро, ки ба мавзӯи модар бахшида шудааст, нависед ва азёд кунед.

Аё модар, мадори ман ту будӣ.
Гули аввалбаҳори ман ту будӣ.
Нахушқад чашмаи шеър сурудам,
Зи бас сарчашмадори ман ту будӣ.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Мавзӯи асосии шеър кадом аст?
2. «Гули аввалбаҳор» гуфта шоир чиро дар назар дорад?
3. Маънои калимаи «нахушқад»-ро чӣ тавр мсфаҳмд?
4. Шеърро азёд кунед.

Мавзӯҳои шеър суру газалҳои шоир Лоик Шералӣ гуногун буда, сулҳу амонӣ, дӯстии халқҳо, озоиштагӣ, ободӣ ва ободии диёрро тараннум мекунанд.

Маиқи 161. Шеърро ифоданок хонед.

ЗАБОНГУМКАРДА

Ҳар ки дорад дар ҷаҳон гумкардае,
Дар заминро дар замон гумкардае.
Ин нишон гумкардаву дигаре
Хештанро бе нишон гумкардае.

Ин яке бахти ҷавон гум кардааст,
Дигаре ганҷи равон гум кардааст.
Ин яке гар ними нон гум кардааст,
Дигаре ними ҷаҳон гум кардааст.

Ин яке ҷону ҷигар гум кардааст,
Он яке шӯро шарар гум кардааст.
Ин яке гум карда гар моли падар,
Дигаре панди падар гум кардааст.

Аз тамоми ину он гумкардагон,
Зиштрӯтар нест дар рӯи ҷаҳон,
З-он ки гум карда забони модарӣ,
Ҳарф гуяд бо ту бо ҷандин забон.

Бок не, гар доварй гум кардааст,
 Ё умеди сарварй гум кардааст.
 Заҳр бодо шири модар бар касе,
 К-ӯ забони модарй гум кардааст.

Лоик Шералӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Чаро шеър «Забонгумкарда» ном гирифтааст?
Почему стихотворение называется «Потерянный язык»?
Нима учун шеър «Тилини йўқотган» деб номланган?
2. «Ҳар ки дорад дар чаҳон гумкардае» чӣ маънӣ дорад?
3. Зишт-руйтари чаҳон кист?
4. Шоир ба он шахсоне, ки забони модариро гум кардаанд,
чӣ мегӯяд?
5. Хабарҳои мисраъхоро шарҳ диҳед.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Панди зерини Лукмони Ҳакимро хонда, мазмунӣ оғро тарҷума кунед.

Чомаву танро нок дор.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
тарҷумон	переводчик	таржимон
гахвора	люлька	бешик
тавора	забор, ограда	тахтадсвор
гули баҳор	цветок весны	баҳор гули
гуногун	разный	ҳар хил
забонгумкарда	потерянный язык	тилини йўқотган
заҳр бодо!	будь ядом!	заҳар бўлсин!
шири модар	молоко матери	она сути
забони модарӣ	родной язык	она тили
гум кардааст	потерял	йўқотди

ИНКИШОФИ НУТҚ. МАШҒУЛИЯТ АЗ РӢИИ МАТНҲО

Машиқи 162. Матиро ифодаинок хонед.

Соли 1991 ба тоҷикон ва миллати тоҷикон истиқлол ва озодии комил муяссар гардид. Тоҷикистон чузъи таркибии ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор гирифт. Имрӯз ҳар як сокини ҷумҳурӣ аз он ифтихор дорад, ки Тоҷикистони соҳибистиклол узви **комилҳукуки** Созмони Милали Муттаҳид ва ҷаҳдин созмонҳои бонуфузи **байналмилалӣ** гардид.

Давлати **соҳибистиклоли** Тоҷикистон соҳиби Конститут-сия (**Сарқонуи**) гардид, ки он бо **раъйпурсии** умумӣ аз ҷониби халқ пазируфта шуд. Ба тариқи овоздиҳии озод Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон интиҳоб гардид.

Ҳамома ки намоёндагони давлатҳои гуногуни рӯи замин суҳанронии Президенти Тоҷикистони демократӣ Эмомалӣ Раҳмонро аз минбари бонуфуз ва баланди Созмони Милали Муттаҳид се маротиба шуниданд, эътимодашон ба ин диёри бостонӣ афзуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ҷумҳурии Тоҷикистон кай соҳибистиклол гашт?
Когда Республика Таджикистан стала независимой?
Тоҷикистон Ҷумҳурияти қачон мустақилликка эришган?
2. Рамзҳои давлати Ҷумҳурии Тоҷикистонро номбар кунед.
3. Калимаҳои ишорашударо ба дафтар навишта, сохти онҳоро муайян намоед.
4. Исмҳои хосро нависед.

Машиқи 163. Машғулият аз рӯи варақаи фардӣ.

Бо калимаҳои **тоҷик**, **маҷлис**, **бутта**, **гул**, **беша** исми макон сохта, сохти онҳоро бо аломатҳо муайян кунед.

Намуна: Беша – бешазор, ...

НИДОИ ЗАМИН

Инсон! Ман месонам, ки ту маро Модар мехонӣ. Ман низ ту ро фарзанди азизи хеш хондаам. Ба ту ҳама гуна шароитро фароҳам овардаам, то ки орому осуда ҳаёт ба сар барӣ ва ту – Инсон рӯз то рӯз қавитар мешавӣ ва ҳоло метавонӣ сирру асрори табиати маро ошкор ва азбар намоӣ. Ман аз ин талош ва кашшофиат хеле шодам.

Бале! Ман шодам. Аммо дар баробари шодиам имрӯзҳо шубҳа ва тарси ман меафзояд, чунки рӯзҳои охир шумо, фарзандонам, аз «бошууриятон» бо «бозичаҳо»-и атомӣ бозӣ намуда, ҳам тақдири худ ва ҳам тақдири маро ба зери хавф мегузореде. Шумо – одамон бояд дар ёд дошта бошед, ки то ҳол дар баданам захмҳои ҷанги дуҷуми ҷаҳон мавҷуданд ва гами зиёда аз 50 миллион нафар фарзандонам, ки дар ин ҷанг ҳалок гардидаанд, азоб медиҳанд...

Инсон! Ман ба фикр фуру рафтаам. Амдеша менамоям, ки маро чӣ қисмати дар пеш аст: ғаму андӯх ва ё шодию нишот? Ту, фақат ту метавонӣ ояндаи дурахшони маро таъмин ва муайян намоӣ. Бовар дорам, ки ту ҳаёти зебои тамоми мавҷудоти ман ва аз ҷумла ҳаёти хешро маҳв нахоҳӣ сохт. Умедам аз ту – Инсон ҳамин аст!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Барои чӣ Инсон Заминро Модар мегӯяд?
Почему люди землю называют матерью?
Инсон нима учун ерни «Она ер» дейди?
2. Чаро Замин аз ошкор ва азбар шудани асрори табиати худ шод мешавад?
Почему земля радуется своим богатством?
Нима учун ер ўзининг бойликлари билан инсонни улуглайди?
3. Сабаби дар шубҳа ва тарс афтодани Замин дар чист?
4. Барои чӣ захмҳои ҳалокшудагони ҷанги дуҷуми ҷаҳон Заминро азоб медиҳанд?
5. Умеди Замин аз Инсон чист?

6. Пуркунандаҳои матнро нависед.

ОЁ МЕДОНЕД?

- Дар Ҷумҳурии Қазоқистон 3500 тоҷикзабон зиндагӣ менамоянд.
- Дар ин ҷумҳури 4 мактаби таҳсилоти умумии тоҷикӣ фаъолият мекунад.
- Тухми мурғи одӣ пас аз 15 дақиқа мепазад, тухми шутурмурғ бошад, баъд аз 6 соат.

(Дар олами аҷоибот)

КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Матнро нависед, сараъзо ва аъзои пайрави ҷумлаҳоро ёфта, аломатҳояшонро гузоред.

Бобоям дар деҳаи Навобод зиндагӣ мекунад. ӯ боғи калони пурмева дорад. Бибиам маро дӯст медорад. Вай имсол ба синни 70 қадам мегузорад. Байти дӯстдоштаи бобо ва бибиам «Зиндагӣ ва орзу» ном дорад. Он байт ин аст:

Зиндагӣ бе орзу ширин набуд,

Зиндагиро орзу ширин намуд.

Байти мазкурро шоири дӯстдоштаи бачагон Мирсаид Миршакар навиштааст.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
истиқлол	независимость	озодлик
маҷлис	собрание, совещание	мажлис
бутта	кусти	бута
беша	лес	ўрмон
шутурмурғ	страус	туяқуш
тухм	яйцо	тухум
6 соат	6 часов	6 соат
боғ	сад	боғ
пурмева	плодородный	серҳосил
дӯстдошта	любимый	севимли

зиндагӣ	жизнь	тирикчилик
орзу	мечта	орзу
мазкур	упомянутый, выше-указанный	мазкур

ДАРСИ 65

ТАКРОРИ ҲИССАҲОИ НУТҚ

Машиқи 165. Матиро нависед.

Замин ҷойи муқаддас ва муборақ аст.

Дар «Авасто» низ замин ситоиш ёфтааст. Дар ин китоби муқаддас чанд фаслҳо (бобҳо) ба масъалаи деҳқонӣ, боғдорӣ, чорводорӣ бахшида шудааст. Ин маънӣ дар саволу ҷавоби Зардушт ва Ахура Маздо чунин омадааст:

Зардушт: «Аз ту мепурсам, эй парвардигори олами ҷисмонӣ Ахуро Маздо, қучост он макони дигар, ки боиси шодӣ ва зебоии замин гардидааст?»

Ахура Маздо: «Ин ҳамон ҷост, ки бандагон (одамон) барои худ маскан, оташкада ва барои ҳайвонҳо ҷое сохта, соҳибу зану фарзанд ва дорои дастаи ҷангии нағз бошанд. Он гоҳ дар макони онҳо (замини онҳо) ҳама гуна нозу неъмат муҳайё хоҳад шуд».

Замин муборақ ва муқаддас аст. Замин меҳнат карданро талаб менамояд. Меҳнат бошад, пайваста роҳат меорад. Муносибат бо замин дар замони мо аҳамияти дучанд пайдо кард.

Икдоми сардори давлат Эмомалӣ Раҳмон дар бобати ба мардум додани 75 ҳазор гектар замин бо ин нияти нест аст, ки галла коранд, ниҳол шинонанд, меҳнат кунанд.

Заминро гузаштагон обод карда бошанд, мо ободтар мекунем, ин аст шиори ҷавонон!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Чаро заминро муқаддас мешуморанд?
Почему землю считают святой?
Нима учун ер муқаддас ҳисобланади?
2. Ахура Маздо дар бораи замин ва меҳнат чӣ гуфтааст?
Что говорил Ахуро-Маздо о земле и труде?

- Ахуро-Маздо ер ва меҳнат ҳақида нима деган?
3. Муносибат бо замин дар замони мо чӣ гуна аст?
  4. Ду ҷумлаи охириро тарҷума кунед.
  5. Калимаҳои «обод», «ободтар» кадом ҳиссаи нутқ аст? Онҳо чӣ тафовути грамматикӣ доранд?

КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Кӣ дар як дақиқа даҳо калима менависад, ки садоноки «ӯ» дошта бошад?

Намуна: Гурӯҳи 1:   Гурӯҳи 2:
                  Бӯр   бӯй
                  Дӯст   ғӯшгин
                  Дӯзанда   гурӯҳ
                  Афсӯс   гулӯ

Машқи 166. Калимаҳои зеринро бегалат талаффуз кунед ва бо онҳо ибора тартиб диҳед:

Кӯҳна, ғӯшт, занбӯр, кӯшини, кӯҳ, кӯча, кӯдак, кӯмак, дурӯғ.

Намуна: кӯҳи баланд, сухани дурӯғ.

Тезгӯякҳоро машқ кунед.

Заргар аз зар
 Созад зевар.

* * *

Боксчӣ – ман, фоксчӣ – ман.

Фоксчӣ – ман, боксчӣ – ман.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
ҷойи муқаддас	священное место	муқаддас ҷой
фасл	время года	фасл
боғдорӣ	садоводство	боғдорчилик
ҷорводорӣ	животноводство	ҷорводорлик
меҳнат	труд	меҳнат
роҳат	наслаждение	роҳат
кори нек	хорошая работа	яхшии иш

дӯзанда	швёя	тикувчи
гуштингир	борец	курашчи
занбӯр	оса	занбур
кӯмак (срй, ёрмандӣ)	помощь	кӯмак, ёрдам

ДАРСИ 66

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 67

СУҲБАТ. ЗАБОНИ ҲОЗИРАИ ТОЧИК

Машиқи 167. Матнро ифоданок хонед.

Ба мақом ва аҳамияти бузурги забони тоҷикӣ ҳамчун як
рукни азими фарҳанги миллат эътибори хосса дода шудааст:

- «Эътироми забон ва пос доштани он як рукни маданият аст»;
- «Забони тоҷикӣ гавҳари миллати моро ташкил медиҳад».

Эмомалӣ Раҳмон

Аз таърихи қабули Қонуни забони Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22 июли соли 1989, солҳои зиёде гузашта бошад ҳам, он давра ба давра дар ҳама қорхонаву ташкилот, идораву муассиса ва мактабу донишқадаю донишгоҳҳо татбиқ мегардад. Аз ҷумла, ҳамаи ҳуҷҷатҳо ба забони тоҷикӣ навишта шуда, дар ҷамъомадҳои илмӣ фарҳангӣ маърузаву суҳанронӣҳо бо ин забон сурат мегиранд.

Имрӯз бо забонҳои форсӣю дарию тоҷикӣ бештар аз 100 миллион одамон гуфтугӯ ва коргузорӣ мекунанд. Дар урфият «Забони миллат – пояи миллат» меғӯянд, ки беҳуда нест. Ба хусус баъди соҳибистиклол шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон давраи нави инкишофи забони адабии тоҷик оғоз ёфт. Забони адабии ҳаттӣ бо забони гуфтугӯи мардум наздик гардид. Асарҳои Садриддин Айни, Мирзо Турсунзода, Сотим Улуғзода,

Ҳабиб Юсуфӣ, Лоик Шералӣ ба рушду такомули забони тоҷикӣ мусоидат намуда, боғи фарҳанги миллатро зиннат доданд. Ин адибон мисли гузаштагонӣ худ ҷароғи забони модариро ғурузон доштанд. Шоирӣ маҳбуб Муъмин Қаноат забони модариро бо шири модар баробар мешуморад:

Қанд ҷӯйӣ, панд ҷӯйӣ, эй ҷаноб,
Ҳар ҷӣ меҷӯйӣ, бичӯ.
Бекарон баҳрест гавҳар бехисоб,
Ҳар ҷӣ меҷӯйӣ, бичӯ.
Форсӣ гӯйӣ, дарӣ гӯйӣ варо,
Ҳар ҷӣ меғӯйӣ, бигӯ.
Лафзи шеърӯ дилбарӣ гӯйӣ варо,
Ҳар ҷӣ меғӯйӣ, бигӯ.
Баҳри ман танҳо забони модарист,
Ҳамчу шири модар аст.
Баҳри ӯ ташбеҳи дигар нест, нест,
Чунки меҳри модар аст.
З-ин сабаб чун шӯҳихӯи дилбарам,
Дӯст медорам варо.
Чун навозишӯи гарми модарам,
Дӯст медорам варо!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Қонуни забони тоҷикӣ кай қабул шуд?
Когда приняли закон о таджикском языке?
Тоҷик тили қонуни қачон қабул қилинган?
2. Ҳуччатгузорӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кадом забон сурат мегирад? Барои ҷӣ?
3. Суханони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бораи забон азёд кунед.
4. Мазмуни шеъри Муъмин Қаноатро тарҷума кунед.

ЛАҲЗАИ ДАМГИРӢ: Саволҳои тестӣ.

1. Калимаҳои **ин**, **он**, **ҳамин**, **ҳамон** ба кадом ҳиссаи нутқ мансубанд?

- А. Исм
- В. Сифат
- С. Шумора
- Д. Ҷонишин
- Е. Зарф

2. Калимаҳои себ, шафтолу, анор, ангур, харбуза, тарбуз ба кадом ҳисси нутқ дохил мешавад?

- А. Исм
- В. Сифат
- С. Шумора
- Д. Ҷонишин
- Е. Зарф

Машиқи 168. Маро ёбед?

Ҳамаро меҳандонам,
Худам намехандам.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони ўзбекӣ
эҳтиром	уважение	эҳтиром
ҳар чӣ	все что	ҳар нима
себ	яблоко	олма
шафтолу	персик	шафтоли
анор	граната	анор
ангур	виноград	узум
чузъ	частично	қисм
ҳамаро меҳандонам	всех смешил	ҳаммани қудиради

ДАРСИ 68

ТАҚРОРИ МАВЗЎЌОИ ҶУЗАШТА

Машиқи 169. Ба саволҳо посух диҳед.

1. Иббот қунед, ки калимаҳои беҳтарин, хушбахт, зебо, ширин, дилрабо сифат аст?

2. Шумораҳои -та, -то бо шумораҳо чӣ тавр навишта мешаванд? Мисол оред.

3. Ибора чист? Он аз калима чӣ фарқ дорад?

4. Аз эҷодиёти адибони гузашта шеърро ифоданок кироат кунед.

5. Калимаи «Сулҳ» чӣ маънӣ дорад?

6. Хелҳои ҷонишинҳои забони тоҷикиро номбар кунед.

7. Фарқи зарф аз сифат дар чист? Ин мисолҳоро шарҳ диҳед: Мошини сабукрав. Мошин тез ҳаракат мекард.

8. Ҳиссаҳои нутқро номбар кунед.

9. Чаро ҳиссаи нутқи забони тоҷикиро ба ду ғурӯҳ – мустақил ва ёридиҳанда ҷудо менамоянд? Ин ҳиссаҳои нутқро номбар кунед.

10. Ба пешоянду пасояндҳо мисол оред.

11. Хелҳои пайвандкҳоро номбар кунед. Ғуед, ки «ва», «-у» («-ю», «-ву») чӣ гуна найвандаканд ва аз ҳамдигар чӣ фарқ доранд?

12. Аъзоҳои пайрави ҷумла кадомҳоянд?

13. Як шеъри шоир Лоик Шералиро кироат кунед.

14. Муколама чист?

15. Забондонӣ чӣ аҳамият дорад?

Матҳи 170. Саволҳои санҷиш:

1. Калимаи дахлдор ва мувофиқи сугунҳои якум ва дуюмро бо рақамҳои якхела ишорат кунед.

А

пурсидан

хондан

навиштан

Б

фоида дорад

айб нест

донишно меафзояд

Намуна: Пурсидан – 1

айб нест – 1

2. Ҷонишинҳои мувофиқ гузошта, ҷумлаҳоро нависед.

... хат менавиштам

... хат менавиштем

... хат менавишти

... хат менавиштед

... хат менавишт

... хат менавиштаид

Намуна: Мо хат менавиштем.

3. Бандакҳои феълии мувофиқ гузошта, ҷумлаҳои хонед.
- а) ман хикояро хонд...
  - б) Зулфия шӯр мехон...
  - в) бачаҳо бозӣ меканд...
  - г) шумо дар куча буд...?

Машиқи 171. 1. Маро ёбед?

Гар «ако»-ю «амак»-ро
Як бор чаппа хонед,
Ду дарёи оламо
Шумо, албатта, донед!

(?)

2. Ребусҳо. Ҷавоби ин ду ребус номи ду ҷирми осмонист. Ёбед.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
беҳтарин	самый лучший	энг яхши
хушбахт	счастливый	бахтли
зебо	красивый	чиroyли
тез	быстро	тез
ёридоханда	вспомогательный	ёрдамчи
айб нест	без стыда	уят эмас
гар (агар)	если	агар
чаппа	наоборот	чаппа, тескари
ду дарё	две реки	икки дарё
олам	мир, свет	олам

МАТНҲО БАРОИ ИНКИШОФИ НУТҚ

ДЕҲАИ САНГСАБЗ

Фасли тирамоҳ буд. Ҳамаи ҳосили заминҳо расида бошанд ҳам, деҳқонон чамъ карда ҷағирифта буданд. Ғӯза ва пахтаҳо шукуфта, сарҳои ҷувориҳо ба тағалаҳои худ овезон истода, чашми бинандаро ба худ ҷалб менамуданд.

Дар ҳамин вақти сол деҳқонони деҳаи Сангсабз, ба чойи он ки дар киштзор буда, ба кори ҳосилгундорӣ машғул бошанд, дар назди ҳавлии Арбоб Рӯзӣ гирд омада буданд.

Аз он ҳавлӣ садои шӯҳи бозӣ ва хурсандӣ мебаромад.

Садриддин Айшӣ

СУПОРИШ:

1. Ҷумлаҳои сода ва мураккаби ин матро муайян кунед.
2. Ҷумлаи охири тарҷума кунед.

ГУФТОРҲОИ ИМОМИ АЪЗАМ:

1. Дар муомила бо мардум ҳамеша эҳтиёткор бош.
2. Бо бузургон эҳтиром бигир.
3. Қадри ҳар касро бишнос.
4. Он чиро эҳсос кардӣ, ки ба донистану омӯхтани он мӯхтоҷӣ, бештар худро дар ҷаҳлу подонӣ мағзор ва ҳарчи сарештар онро биёмӯз.
5. Ҳеч касро таҳқир мақун.
6. Дар ҳузури омаи мардум, ҷуз он чи аз ту мепурсанд, ҳарф мазан.
7. Аз суҳане, ки ханда ояд, ҳазар кун.
8. Барои ҳамаи мардум хайрхоҳ бош.

СУПОРИШ:

Калимаҳои ишорашударо омӯсед ва муайян кунед, ки пешояндҳо бо калимаҳо чӣ тарз навишта мешаванд?

НАСИҲАТ

Ба пирӣ хидмати модар-падар кун,
Ҷавонию чунун аз сар бадар кун.
Мазан таъна бар эшон аз дили сер,
Ки гар ёбӣ замон, гардӣ ту ҳам пир.
Ки парвардаст модар дар канорат,
Падар буд солҳо тимордорат.
Бичӯ дилшон ба хулку хубрӯй,
Ки ин аст, эй бародар, неххӯй!

Носири Хусрав

НАСИҲАТИ ПАДАР

Биё, эй чигаргӯна, фарзанди ман,
Бидех гӯш ба гавҳари панди ман.
Садафвор биншип даме лабхамӯш.
Чу гавҳар фишонам, ба ман дор гӯш.
Шунав пайду дониш, ба он ёр кун,
Чу донистӣ, он гаҳ ба он кор кун.
Чу бояд бузургит пиронасар,
Ба чаши бузургӣ ба пирон нигар.
Ҳамекун ба пирони бекас касӣ,
К-аз ин шева, донам, ба пири расӣ.

Абдурахмони Чомӣ

НАВРҶЗ – ИДИ БАҲОР

Ҳар як кавму миллат расму оин ва идҳо дорад, ки дар рушду тақомули он ниёгон ҳиссаи арзанда гузоштаанд.

Дар қатори расму оинҳои пешқадами ниёгони мо иди Наврӯзо ном мсбаранд ва мсписанданд.

Наврӯз аз қадимулайём иди баҳор буд. Ниёгони мо дар рӯзи иди Наврӯз дастурхонашонро бо нозу неъмат оро дода, ба рӯи он 14 нави неъмат: ҳафт сину ҳафт шин мегузоштанд, ки ҳар кадом рамзе дошт.

Имрӯз ҳалқи мо анъанаҳои ниёгони худро нсс дошта, иди Наврӯзо ҳамчун чаши умумихалқӣ бо шуқӯҳу тантана истиқбол мекунанд. Омад-омади баҳори хуррамро бо хушҳолӣ ва рақсу суруд нсшвоз мсгиранд. Дсҳқон ба замин дона мспошаду ба ризку рӯзи ояндааш таҳкурси мсгузорад.

Дар рӯзи Наврӯз кӯхистони мо чомаи рангин ба бар карда, ба табиат ҳусни тозас зам намудаасг. Дар талу тсппаҳо гули сияхгӯш, бойчсчак, гули наврӯзӣ ва гайра пайдо шуда, аз фарорасии фасли баҳор дарак медиҳанд.

Дар ин айём бачаҳо гулҳои аввалинро чида, гурӯҳ-гурӯҳ шуда сурудҳои мскупанд:

Баҳор омад, баҳор омад,
Гули савсан қатор омад,
Ба дсҳқон вақти кор омад,
Баҳори нав муборак бод!

ТУЙЧӢ ЭРӢИГИТОВ

Дехкони ноҳияи Ашт Туйчӣ Эрийигитов дар fronti Волхов буд. Вай яке аз он ҷанговароне буд, ки вазиғаи ҳудро хуб медонистанд. Туйчӣ супоришҳои командирҳоро ба зудӣ иҷро мекард.

Адовати Туйчӣ нисбат ба душман рӯз то рӯз зиёд мешуд. Аскарони мо душманро таъқибкунон бо суръат пеш мерафтанд. Дар як қисми фронт, ки Туйчӣ Эрийигитов дар он ҷо мечангид, фашистон аз исғеҳком тирпарронӣ мекарданд. Онҳо бо ин роҳ меҳостанд, ки барои ба пеш рафтани аскарони мо монеъ гарданд. Эрийигитов бо мақсади ба қисми ҳуд роҳ кушодан ба пеш ҳаракат кард. Вай ба истеҳком расида, ҳудро ба амбразураи он паргофт. Эрийигитов бо синаи ҳуд амбразураи фашистонро баст. Ин ба аскарони мо имконият дод, ки босуръат пеш раванд.

Ҳамин тавр фарзанди диловари халқи тоҷик ҳаёти ҳудро барои зудтар торумор кардани душман фидо кард. Бо фармони Президиуми Шӯрои Олии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ба Туйчӣ Эрийигитов баъд аз вафоташ номи Қаҳрамони Иттиҳоди Шӯравӣ дода шуд.

ЗАН АГАР ОТАШ НАМЕШУД...

Зан агар оташ намешуд, хом мемондем мо,
Норасида бодас дар ҷом мемондем мо.
Зан агар моро намебахшид умри бардавом,
Бетаҳаллус, бенасаб, беном мемондем мо.
Гар намедидем мо аз кӯдакӣ оғӯши гарм,
Аз муҳаббат беҳабар, ноком мемондем мо...
Зан агар оташ намешуд, ҳонаи мо сард буд,
Бе ҷароғи равшане дар шом мемондем мо.
Гар каломӣ аввалин аз зан намеомӯхтем,
Лаб фуру баста ҳама ҷун лом мемондем мо.
Оташи зан буд, ки мо сӯхтему сохтем,
Варна ҷу санги сари аҳром мемондем мо.

Мирзо Турсунзода

ДУОИ НЕКИ МОДАР

Шоир Саъдии Шерозӣ модарашро дӯст дошта, суҳанони беҳтаринро дар ҳаққи ӯ гуфтааст. Модар ки аз Саъдӣ розӣ

будааст, ба фарзандаш дуои неск додааст. Ана ҳамин дуои нески модар сабаб шудаасту Саъдӣ зиёда аз сад сол умри бобаракат дидааст. Бехуда мардум: «Умри саъдиёна бинед» намегӯянд. Илоҳо, ба шумо ҳам, азизон, умри саъдиёна насиб гардад!

НАСИҲАТИ ПИСАР

– Бидон, эй писар, ки хиради фарзанд дар хурмат ва нигоҳбонии худ ва асли худ, яъне надару модар аст, зеро онҳо аз баҳри ту ҳештанро ба куштан диҳанд. Зинҳор, эй писар, надару модарро хор мадор. Агар ту дар ҳаққи эшон беҳурматӣ намоӣ, сазои ҳеҷ нескӣ нестӣ. Бо надару модари худ неск бош, то рӯзе фарзандонат низ ба ту нақӯ бошанд. «Одамӣ ҳамчун мева аст ва надару модар ҳамчун дарахт» – гуфтаанд бузургон. Ҳарчанд дарахтро нигоҳубин беш кунӣ, мева аз ӯ нақӯтару бештар ёбӣ.

Унсурулмаолини Кайковус

ШАБЕ ДАР ПЕТЕРБУРГ

Боре дар пойтахти императори рус будам... Шабе аз хоб барчастам, бинобар тараддуи мардум ба кӯча давидам.

Хама рафиқон рафтаанд, сабаб нурсидам, гуфтанд:

– Маҳалле оташ гирифта, ба тамошо баромаданд.

Ман ҳам хоболуда... ба кӯча баромадам, дидам, ароба бо ходимаш тайёр аст. Гуфтам:

– Агун паридуш? *(Лафзи вайроншудаи забони русӣ, яъне «агун» – «огонь» ба маънои оташ ва «паридиш» – «поедеш» ба маънои меравӣ).*

Агарчи ин лафз бетартиб аст, яъне «дар оташ меравед?», бо ин ишора фаҳмонидам, ки маро ба ҷос, ки оташ афтода, мебарӣ. Аробачӣ фавран маро ба ароба нишонида, дар он маҳалла расонид. Фуруд омадам, боз бо имову ишора бо лафзҳои галати бемаънӣ гуфтам: «Ин ҷо бош, маро то ба манзил хоҳӣ бурд». Ӯ қабул намуд.

Ман ба сайри иморатҳои сӯхта даромадам, дидам, ки бо асбоб ва фаввора об аз баҳр оварда, оташро хомӯш мекунанд. Ман саргарми тамошо шуда аз рафиқон низ кассро наёфтам ва бо ман тарҷумон ҳам набуд. Баъд аз фурсатҳо баромадам ки, ҳаво абр шуда ва барфи шиддатнок меборид...

Омадам, ки асп ва аробаи худро ёбам, бисёр ҷустам. Дар

охир аробаи холї дидам, ки бачаи ходим (аробачї) дорад. Савор шудам ва ишора кардам, ки суръат кун. Вай ҳам падониста аси меронд. Вақти баргаштан ба воситаи тарокуми барф (яъне бисёрии барф) ва талотуми ҳаво ҳсч самт маълум намешуд. Аммо роҳи омадагї шарқї буд, на ҷанубї. Ин аробачї маро рост ба тарафи шимол мсбурд ва ҳарчанд имову ишора мскардам, ки ба тарафи гарбї равем, сухани маро сарфаҳм намсрафт ва ҳар чо аспро нигоҳ дошта, ба ман суханс мегуфт: «Ман туро куҷо барам?» Ба лафзи русї ҷавобс мегуфтам... Ё маро дашном медод ва ҳар соат таклиф ба фуромадан мскард, ман намефуромадам, чунки агар фуруд оям, дигар ба аробааш бор намскунад ва агар пиёда монам, асас (миршаб, политсия) ҳабс мекунад. Микдори панҷ соат дар болои ароба нишаста мондам ва дар ин шаб чандон барф мсмад, ки ман чун қуллас аз барф шуда, саропо бо барф пўшида шуда будам.

Аҳмад Маҳдуми Дониш

НАСИҲАТИ МОДАР

Модарам мегуфт доим вақти хоб:
«Хоб кун, албатта, бо пахлуи рост!
Он ҳама коре, ки ният мекунї,
Сар бикун бо қувваи бозуи рост.
Ноиро доим ба дасти рост гир,
Пўш аввал остини ростро.
Гар бубандї аҳд, дасти рост деҳ.
Дасти чап не хайр дорад, не бако».
Хурд будам, беҳабар будам ҳанӯз,
Фарқ байни дасти чапу рост чист.
Хоб кардан, сер будан муддао,
Муддао дар дасти чапу рост нест.
Баъд фаҳмидам, муроди модарам
3-ин насиҳатхош дигар будааст,
Бо чуни панду насиҳатхо ба ман
Ростиро тарбият бинмудааст.

Лоик Шералї

СУПОРИШ:

Як байти аввал ва як байти охирро аз рӯи фаҳмиши худ тарҷума кунед.

НАСИХАТ

Модарам аз пеши дарвозахона садо кард:

– Шербой! Шербой! Зуд биё. Бибият омадаанд, самбӯсаи алафӣ овардаанд.

Бибиҷонам! Барои ман фақат самбӯсаи алафӣ меоранд. Медонанд, ки ман дӯсташ медорам.

Аз дар даромадаму бӯи иштиҳоовари самбӯса ба димоғам зад.

– Самбӯса кучост!

– Дастатро шӯй,– гуфтанд бибиам аз пешонаам бўсида, баъд ҳамроҳ самбӯса меҳурем. Саросима худро ба тарафи дастшӯй кашидам. Дастамро тар кардаму баргаштам. Бибиам гуфтанд:

– Бибиат садқа, дастро се бор шустан даркор! Боз ба тарафи дастшӯ давидам. Дастамро се бор об гардондам, афшонда-афшонда омадам ва хостам нишинам. Бибиам гуфтанд:

– Ҷони бибӣ, дасти тарро афшондан мумкин нест! Ноилоҷ акиб рафтаму ба дастам собун задам, се маротибаи дигар шустам, бо сачоқ пок кардам, баъд ба сари дастархон нишастам.

– Офарин, бачаякам,– гуфтанд бибиам,– ин насихати маро ҳаргиз фаромӯш накун.

Гулназар Келдӣ

ЛУҒАТИ ИЛОВАҒИ

ТОЧИКИ	РУСИ	ЎЗБЕКЇ
бандак	приставка	қўшимча
зарф	наречия	равиш
ибора	словосочетание	сўз бирикмаси
исм	имя существительное	от
калима	слова	сўз
матн	текст	матн
муайянқунанда	определение	аниқловчи
мубғало	подлежащие	эга
муколама (диалог)	диалог	диолог
муродиф (синоним)	синоним	синоним
мутазад (антоним)	антоним	антоним
нидо	междометия	ундов
нутқи айнан нақл-шуда	прямая речь	қўчирма гап
нутқи мазмунан нақлшуда	косвенная речь	ўзлаштирма гап
овоз	звук	овоз, товуш
пайвандак	союзы	боғловчи
пасванд (суффикс)	суффикс	суффикс
пасоянд	послелог	қўшимча
пешванд	префикс	олд қўшимча
пешоянд	предлог	қўшимча
пурқунанда	дополнение	тўлдирувчи
реша	корень	ўзак
садонok	гласные	унли
сарчумла	главное предложение	гапнинг бош бўлаги
сермаъноии калима	многозначные слова	қўпмаъноли сўз
сифат	имя прилагательное	сифат
тахлили морфологӣ	морфологический разбор	морфологик таҳлил
тахлили синтаксисӣ	синтаксический разбор	синтактик таҳлил

ТОЧИКИ	РУСИ	УЗБЕКИ
тахлили фонетикй	фонетический разбор	фонетик тахлил
фёъл	глагол	фёъл
хабар	сказуемое	кесим
хелҳои чумла	выди предложение	гапнинг турлари
ҳамгуна (омоним)	омоним	омоним
харф	буква	харф
ҳиссача	частица	юклама
ҳичо	слоги	бугин
ҳол	обстоятельное	ҳол
ҷонишин	местоимение	олмош
чумла	предложение	гап
чумлаи дутаркиба	двусоставное предложение	икки бўлакли гап
чумлаи мураккаб	сложное предложение	мураккаб гап
чумлаи мураккаби пайваст	сложно-сочетённое предложение	боғланган қўшма гап
чумлаи мураккаби тобеъ	сложно-подчинённое предложение	эргашган қўшма гап
чумлаи пурра	полное предложение	тулиқ гап
чумлаи савољ	вопросительное предложение	сўроқ гап
чумлаи сода	простое предложение	содда гап
чумлаи хабарӣ	повествовательное предложение	дарак гап
чумлаи хитобӣ	восклицательное предложение	ундов гап
чумлаи яктаркиба	односоставное предложение	бир бўлакли гап
шумора	числительное	сон

ҶАВОБҲОИ ДУРУСТИ САВОЛҲОИ ТЕСТӢ:

Дарси 24 – С.
Дарси 30 – Е.
Дарси 31 – В.
Дарси 36 – В.
Дарси 46 – Д.
Дарси 48 – 1. Е.; 2. В.
Дарси 54 – С.
Дарси 58 – Д.
Дарси 61 – С.
Дарси 67 – 1. Д.; 2. А.

ҶАВОБИ МУАММОҲО:

Машқи 138 – Ёдгор, Одина, Қорӣ-Ишқамба

ҶАВОБИ ЧИСТОНҲО:

Рақами машқ	Ҷавоби дуруст
Машқи 20 (2)	Китоб
Машқи 28	Пиёз
Машқи 37	Китоб
Машқи 52	Мор
Машқи 65 (2)	Анбӯр
Машқи 88	1. Тарбуз 2. Пайраха
Машқи 93	Товус
Машқи 108	Илм
Машқи 110	1. Борон (барф) 2. Офтоб
Машқи 114	Хурус
Машқи 116	1. Абр 2. Соат (будилник)
Машқи 141	Абр
Машқи 144	Хоб
Машқи 153	Аломати нохунак («»)
Машқи 156	Поезд
Машқи 168	Маймун
Машқи 171	ако - Ока; амак - Кама

ҶАВОБИ ТЕЗЌБАКҲО:

Дарси 3 – Решаи калима

Дарси 11: Машқи 23.1. 1. Дарахт

2. Дӯст

3. Дафтар

Машқи 23. 2. Рӯдакӣ

Машқи 23. 3. Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Дарси 11:

2. Тозагӣ

3. Омадагӣ

4. Дидагӣ

Машқи 24:

2. Чумҳуриявӣ

3. Сахнавӣ

4. Тарбиявӣ

Дарси 14: Машқи 36: 1 – Зарф; 2 – Салбарг

ҶАВОБИ РЕБУСҲО

Дарси 68: Машқи 171 (2): 1 – Маҳтоб; 2. Ситора

МУНДАРИЧА:

Дарсҳо	Мавзӯҳо	Саҳ.
Дарси 1	Такрори мавзӯҳои гузашта	3
Дарси 2	Такрори мавзӯҳо	5
Дарси 3	Инкишофи нутқи мураттаб	7
Дарси 4	Кори амалӣ	9
Дарси 5	Ибора ва ҷумла	10
Дарси 6	Хониши мустақилона. Абдурахмони Ҷомӣ	13
Дарси 7	Қироати порчаҳои назм	15
Дарсҳои 8-9	Инкишофи нутқ: Сулҳу амният ва дӯстии халқҳо	17
Дарси 10	Кори амалӣ	20
Дарси 11	Инкишофи нутқ	20
Дарси 12	Ҷонишин	22
Дарси 13	Инкишофи нутқи мураттаб	26
Дарси 14	Имлои ҷонишин	29
Дарси 15	Зарф чист?	31
Дарси 16	Хелҳои зарф	34
Дарси 17	Кори амалӣ	38
Дарси 18	Инкишофи нутқ. Хониши мустақилона	38
Дарси 19	Кори мустақилона. Ҳуҷҷатнигорӣ	41
Дарси 20	Маъмулият аз рӯи матнҳо. Нақл аз рӯи расм	43
Дарси 21	Маълумот дар бораи ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ	45
Дарси 22	Кори амалӣ	48
Дарси 23	Пешояндҳои забони тоҷикӣ	48
Дарси 24	Кори мустақилона. Такрори дарсҳои гузашта	51
Дарси 25	Пасояндҳои забони тоҷикӣ	54
Дарси 26	Пайвандакҳо	56
Дарси 27	Кори амалӣ	59
Дарси 28	Хониши мустақилона. Бедили Деҳлавӣ	59
Дарси 29	Имлои пайвандакҳо	61
Дарси 30	Такрори пайвандакҳо	63
Дарси 31	Коргузорӣ. Ҳуҷҷатнигорӣ	65
Дарси 32	Ҳиссаҷаҳо	68
Дарси 33	Соҳти ҳиссаҷаҳо	70
Дарси 34	Имлои ҳиссаҷаҳо ва ҷойи онҳо дар ҷумла	73
Дарси 35	Кори амалӣ	75
Дарси 36	Такрори мавзӯҳои гузашта	75
Дарси 37	Ҳуҷҷатнигорӣ	77

Дарси 38	Инкишофи нутқ. Корҳои мустақилона	79
Дарси 39	Маълумот дар бораи нидо	82
Дарси 40	Кори амалӣ	84
Дарси 41	Инкишофи нутқ	84
Дарси 42	Хониши мустақилона. Аҳмади Дониш	86
Дарси 43	Мероси адабии Аҳмади Дониш	88
Дарси 44	Аъзоҳои пайрави ҷумла. Муайянкунанда	89
Дарси 45	Машғулият аз рӯи матнҳо	92
Дарси 46	Инкишофи нутқ	94
Дарси 47	Кори амалӣ	96
Дарси 48	Хониши мустақилона	96
Дарси 49	Пуркунанда	99
Дарси 50	Хелҳои пуркунанда	100
Дарси 51	Пуркунандаи бевосита ва бавосита	103
Дарси 52	Кори амалӣ	105
Дарси 53	Инкишофи нутқ	105
Дарси 54	Маълумот дар бораи ҳол	107
Дарси 55	Хелҳои ҳол	110
Дарси 56	Корҳои мустақилона. Навиштани ишро	112
Дарси 57	Ҳоли замон	114
Дарси 58	Ҳоли макон	115
Дарси 59	Ҳоли микдору дараҷа	117
Дарси 60	Кори амалӣ	119
Дарси 61	Такрори аъзоҳои пайрави ҷумла	119
Дарси 62	Хониши мустақилона. Лоик Шералӣ	121
Дарси 63	Мутолиаи порчаҳои назм	123
Дарси 64	Инкишофи нутқ. Машғулият аз рӯи матнҳо	126
Дарси 65	Такрори ҳиссаҳои нутқ	129
Дарси 66	Кори амалӣ	131
Дарси 67	Сӯхбат. Забони ҳозираи тоҷик	131
Дарси 68	Такрори мавзӯҳои гузашта	133
	Матнҳо барои инкишофи нутқ	135
	Лугати иловагӣ	142
	Ҷавоби дурусти саволҳои тестӣ	144
	Ҷавоби муаммоҳо	144
	Ҷавоби чистонҳо	144
	Ҷавоби тезёбакҳо	145
	Ҷавоби ребусҳо	145

**САЙФУЛЛОҲ МАҲКАМОВ
ШАРОФАТ ҚОСИМОВА**

**ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ
(ТОҶИКИӢ)**

КИТОБИ ДАРСӢ БАРОИ

СИНФИ XI

<i>Муҳаррир:</i>	Б. Камолиддинов
<i>Мусахҳеҳ:</i>	Г. Маҳкамова
<i>Сабти компютерӣ:</i>	Р. Камалов
<i>Муҳаррири техникӣ:</i>	С. Салимова

Ба чоп 23.08.2010 с. имзо шуд. Формати 60 x 90 ¹/₁₆ Когази
офсетӣ. Ҷузъи чопи шартӣ 9,5. Адади нашр 23000 нусха.
Супориши №01/02.

ҶСП «СОМОН-ИМКОН»

Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
734024, ш. Душанбе, хиёбони Айний, 64.
ҶСП «СОМОН-ИМКОН»